

”Kuka viereesi jää?”

–Sosiaalinen tuki vuonna 2030 tulevien ikääntyneiden kertomana

Sari Huhta, 0325471&
Heidi Patokoski, 11124
Pro gradu
Syksy 2013
Sosiaalityön e-osaamisen
maisterikoulutus
Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: ”Kuka viereesi jää?” – Sosiaalinen tuki vuonna 2030 tulevien ikääntyneiden kertomana

Tekijät: Sari Huhta ja Heidi Patokoski

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityön e-osaamisen maisteriohjelma

Työn laji: Pro gradu -työ_x_ Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 78 + Liitteet 2

Vuosi: 2013

Tiivistelmä:

Tutkimuksessa tutkittiin millaisia merkityksiä tulevat ikääntyneet ikääntymiselle antavat, sekä tarkasteltiin millaisena tulevaisuuden ikääntyneet näkevät sosiaalisen tuen vuonna 2030. Tutkimusjoukko on rajattu koskettamaan kemiläisiä henkilöitä, jotka ovat syntyneet 1944-1963 ja ovat näin ollen kolmannen iän edustajia vuonna 2030.

Tutkimus oli tulevaisuudentutkimus, jossa tutkimusaineisto kerättiin puolistrukturoiduilla teemahaastatteluilla. Tutkimusta varten haastateltiin kymmentä henkilöä, joista neljä oli miehiä ja kuusi naista. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin. Haastattelun analysointiin käytettiin teemoittelua, joka pohjautui teemahaastattelun runkoon sekä sosiaalisen tuen teorioihin.

Tutkimuksessamme tulevat ikääntyneet näkivät ikääntymisen niin fyysisenä, psyykkisenä kuin sosiaalisena muutoksena. Ikääntyminen nähtiin vastauksissa aktiivisena itsensä toteuttamisen aikana, mutta toisaalta myös luopumisena toimintakyvyn heiketessä. Sosiaalinen tuki näyttöytyi haastateltavien vastauksissa aineellisena, toiminnallisena, tiedollisena, emotionaalisenä sekä osallisuuden tukena. Sosiaalista tukea haastateltavat näkivät tulevaisuudessa hakevansa ensisijaisesti epäviralliselta taholta kuten perheeltä, lähisukulaisilta ja lähiyhteisöstään. Virallisen tahon tarjoamaan sosiaaliseen tukeen haastateltavat ajattelivat turvautuvansa ainoastaan pakon edessä. Tulevat ikääntyneet näkivät itsensä aktiivisina ja itsenäisinä toimijoina vuonna 2030. Virallisen sektorin palveluita nähtiin tarvittavan lähinnä toimintakykyä ylläpitävien palveluiden tarjoajana. Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyspalveluilta haastateltavat toivoivat räätälöityjä, yksilön valinnanvapautta korostavia, asiakaslähtöisiä ratkaisuja. Yksityisten palveluntuottajien määrän nähtiin ohittavan julkisten palveluiden sektorin vuonna 2030.

Avainsanat: Muuttuva yhteiskunta, ikääntynyt, kolmas ikä, sosiaalinen tuki, sosiaalipalvelut, tulevaisuuden tutkimus

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi_x_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi_x_ (vain Lappia koskevat)

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 MUUTTUVA YHTEISKUNTA.....	3
2.1 Tie lypsyjakkaroilta läppäreille	3
2.2 Uudistuva sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenne	5
2.3 Ikääntyminen yksilöllisenä muutoksena.....	7
2.4 Kolmas ja neljäs ikä elämänvaiheena	9
3 SOSIAALIPALVELUIDEN KENTTÄ.....	12
3.1 Viralliset palvelut.....	12
3.2 Epäviralliset palvelut	15
3.3 Ikääntyneille suunnatut sosiaalipalvelut	17
4 SOSIAALINEN TUKI TUTKIMUSOTTEENA.....	19
4.1 Sosiaalisen tuen käsite	19
4.2 Sosiaalisen tuen muodot	22
4.3 Sosiaalisen tuen lähteet.....	23
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	25
5.1 Tulevaisuudentutkimus.....	25
5.2 Tutkimusaineistosta	27
5.3 Teemahaastattelu aineistonkeruun menetelmänä	29
5.4 Tutkimuksen luotettavuus.....	32
5.5 Haastateltavien esittely	36
6 IKÄÄNTYMISEN MERKITYKSET TULEVILLE IKÄÄNTYNEILLE	38
6.1 Fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset muutokset.....	38
6.2 ”Jos ei ala hummeli sassata” – viriilit ja aktiiviset kolmasikäiset	40
7 SOSIAALINEN TUKI TULEVIEN IKÄÄNTYNEIDEN KOKEMANA.....	43
7.1 Virallisen ja epävirallisen tuen ilmentyminen sosiaalisissa suhteissa	43
7.2 Aineellisen tuen tarve – Toimeentulo vuonna 2030.....	46
7.3 Toiminnallinen tuki – Itsenäisen suoriutumisen ylläpitäjänä	48
7.4 Emotionaalinen tuki – Teknologia ja sosiaaliset suhteet.....	50
7.5 Tiedollinen tuki – Mistä ja kenen avulla?	55
7.6 Osallisuuden tuki – Kuulua johonkin	58
8 TULEVAISUUDEN SOSIAALIPALVELUT	61
8.1 Räätelöityjä palveluita vaativille asiakkaille	61
8.2 Ikääntyneen vaikutusmahdollisuudet palveluihin 2030.....	63
8.3 Julkinen ja yksityinen sektori palvelujen tarjoajana 2030.....	67
9 POHDINTA	70
LÄHTEET	73
LIITTEET	79
Liite 1. Haastattelukysymykset.....	79
Liite 2. Lehti-ilmoitus Pohjolan Sanomissa 21.3.2013.....	82

1 JOHDANTO

Yhteiskunnallisissa keskusteluissa puhutaan paljon väestön ikääntymisestä ja hyvinvointiyhteiskunnan epävarmasta tulevaisuudesta. Ihmisten elinikä on pidentynyt ja ikääntyneiden osuus väestössä tulevaisuudessa kasvaa. Huolenaiheita yhteiskunnan taholta ovat riittävän toimeentulon ja kattavien sosiaali- ja terveyspalveluiden turvaaminen eläkeikäiselle väestölle. (Heikkinen 2002, 13, Julkunen 2008, 26-27, Seppänen & Koskinen 2010, 388.) Niin ikään kuntien sosiaalipalveluiden resurssit kokevat muutoksia ja verkossa tarjottavat sosiaalipalvelut tulevat jatkossa yleistymään.

Teknologisoituvassa yhteiskunnassa on meneillään muutoksia myös yhteisöllisyyden luonteessa. Individualistisen ajattelutavan korostuminen nostaa yksilön vastuuseen omasta hyvinvoinnistaan, siinä missä ennen yksilöä kannatteli perheen ja lähiyhteisön tarjoama sosiaalinen tuki. Nämä yhteiskuntaamme koettelevat suuret muutokset herättivät mielenkiintomme tutkimusongelmaamme kohtaan.

Useissa tutkimuksissa on tutkittu ikääntyneitä nykyhetkessä. Haluamme mennä ajassa eteenpäin tutkien tulevien ikääntyneiden mielteitä siitä, miltä näyttää ikääntyneen elämä vuonna 2030? Erityisesti meitä kiinnostaa se, kenen puoleen tulevaisuuden ikääntynyt on valmis kääntymään avun tarpeen hetkellä. Tutkimuksemme painottuu tulevien ikääntyneiden näkemyksiin sosiaalisesta tuesta vuonna 2030. Sosiaalisen tuen lisäksi tutkimme myös sitä, millaisena ikääntyminen koetaan tulevien ikääntyneiden vastauksissa.

Tutkimuksemme tapahtuu kemiläisessä kontekstissa. Kemi valikoitui tutkimuksemme paikkakunnaksi siitä syystä, että se lukeutuu nykyisellään maamme kriisikuntiin, eli kuntiin joiden talous on kriisissä. Kemin talouden kriisi yhdistettynä vuonna 2030 tapahtuvaan suureen eläköitymiseen sai meidät valitsemaan juuri kemiläiset tulevaisuuden ikääntyneet tutkimuskohteeksi.

Tutkimuksemme on tulevaisuudentutkimus, jossa haastateltavamme ovat nyt eläkeiässä tai eläkeiän kynnyksellä olevia henkilöitä. Tutkimusjoukkomme edustaa Peter Lassletin (1989) teorian kolmannen iän edustajia, joiden erityispiirteinä on aktiivinen ja osallistuva ikääntyminen. (Helin 2000, 422–423.)

Tutkimusjoukkomme edustavat myös vuoden 2030 ikääntyneitä, joten mielestämme oli hedelmällinen asetelma asettaa nykypäivän aktiiviset kolmasikäiset pohtimaan tulevaisuuttaan ikääntyneenä.

Työ etenee rakenteellisesti siten, että aluksi käymme läpi käsitteellistä teoriataustaa suomalaisesta rakennemuutoksesta ja sukupolvien välillä tapahtuneista muutoksista, sekä sosiaali- ja terveydenhuollossa tapahtuvista uudistuksista. Siitä etenemme ikääntymiseen ja sen aiheuttamiin muutoksiin ja tarkastelemme ikääntymistä myös kolmannen ja neljännen iän teorioiden kautta. Teoriataustoituksessa avaamme lisäksi sosiaalipalveluiden kenttää ja siinä tapahtuvia muutoksia. Tämän jälkeen esittelemme tutkimuksen toteutuksen, tutkimusongelmat, kontekstin, aineistonkeruumenetelmän ja sen analysointitavan sekä itse tutkimusaineiston, joka on osa tutkimustulosta. Lopuksi kerromme keskeisimmät tutkimustulokset ja pohdimme niistä nousevia merkityksiä.

2 MUUTTUVA YHTEISKUNTA

2.1 Tie lypsyjakkaroilta läppäreille

Suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia voidaan ymmärtää lähestymällä niitä rakennemuutoksen kautta. Rakennemuutos on Pertti Haapalan (2006, 91) mukaan tärkeä käsite suomalaisessa yhteiskuntaelämässä. 1960-luvulla siitä tuli arkipuhetta. Se tarkoitti yhteiskunnan modernisoitumista, joka näkyi rakenteiden muutoksena, jolla tarkoitettiin väestö- ja elinkeinorakennetta, yhteiskuntaluokkia ja aluerakennetta. Käytännössä muutos oli maaltapakoa, peltojen paketoitua, voivuorta, siirtolaisuutta ja lähiöiden syntyä. Kaupunkeihin muuton vuoksi maalaisseutu oli autioitumassa. *”Kysymyksessä oli todellinen yhteiskunnallinen muutos, rakennemuutos oli todellinen koettu elämänmuutos.”* (Haapala 2005, 92).

Tutkimuksessaan ”Suomalainen elämä” (1987, 55-56) on J.P Roos käsitellyt valtavaa sosiaalisen ja taloudellisen turvallisuuden muutosta, joka suomalaisessa elämässä on tapahtunut 40-luvulta 70-luvulle. Tutkimuksessaan Roos erotti suomalaisista neljä sukupolvea. Tutkimusjoukkomme kuuluu Roosin teorian mukaiseen neljänteen sukupolveen, joiden olot olivat samankaltaiset kuin teorian kolmannella ikäpolvella. Kolmas sukupolvi on suuren murroksen sukupolvi. Se koskettaa kansalaisia jotka ovat syntyneet sodan aikana ja tai sen jälkeen 1940- luvulla. Tällä sukupolvella lapsuuden kokemukset poikkeavat paljon edellisen, eli toisen sukupolven kokemuksista. Sairaudet eivät olleet enää niin yleisiä, turvattomuus ei ollut samanlaista, lapsuus oli kehityksen ja optimismin aikaa. Maaseutu oli heidän tyypillinen kasvuympäristönsä. Hyvinvoinnin merkit alkoivat ilmaantua kansan keskuuteen kodinkoneiden, television ja auton muodossa. Maaltamuutto kaupunkiin, koulunkäynnin ajan pidentyminen ja koulunkäynnin merkityksen muutos, ammatillisen koulutuksen korostuminen, asunnonostaminen työttömyys ja päivähoito-ongelmat olivat tuon ajan ihmisten yhteisiä kokemuksia. Neljättä sukupolvea, 1950-luvulla syntyneitä kansalaisia, Roos (1987, 56) kuvaa ”lähiöiden sukupolveksi”. He asuivat ja kasvoivat tyypillisesti lähiöissä.

1970- 1980- luvulla rakennemuutoksesta tuli suomalaisen yhteiskunnan omakuva, jolla tarkoitettiin autioituneita kyliä ja sopeutumattomuutta lähiöelämään, mutta ennen kaikkea onnistunutta yhteiskuntapolitiikkaa. Vuonna 1974 Suomen rakennemuutos näytti olevan nopeinta ja menestyksekkäintä Euroopassa. (Haapala 2006, 93-94.)

Rajut alue- ja elinkeinorakenteen muutokset näyttivät lisäävän kansalaisten mahdollisuuksia ja tasa-arvoa. Tuloerot pienenivät, koulutus ja taloudellinen kasvu nostivat sosiaalisen liikkuvuuden suuremmaksi kuin missään Euroopassa. 1980-luvulla myös alueiden ja sosiaaliryhmien terveyserot alkoivat pienetä selvästi ja vuonna 1990 Suomen bruttokansantuote nousi henkilö kohti. Hallitun rakennemuutostarkoitus oli lieventää talouden ja yhteiskunnan rakenteellista jäykkyyttä, sekä sopeuttaa Suomea globaaliin muutokseen. Hallittu rakennemuutos kuitenkin pysähtyi 1990-luvun alun lamaan, työttömyyteen ja valtion velkaantumiseen, jonka jälkeen tapahtui siirtyminen jälkiteolliseen yhteiskuntaan. (Haapala 2006, 93–95.)

Tämän hetkistä suomalaista yhteiskuntaa kuvaavia piirteitä ovat ikääntyvä väestö ja teknologian kehittyminen. Yhteiskunnallisessa kehityksessä on tapahtunut muutoksia, jotka tiivistyvät sellaisiksi käsitteiksi kuin tietoyhteiskunta tai informaatioyhteiskunta. Tietoyhteiskunta on ilmentänyt talouden muutosta sekä globaalin maailmanjärjestelmän muotoutumisen. (Anttiroiko ym. 2000, 21.) Seppo Roivaksen (2009, 13) mukaan tietoyhteiskunta käsite symbolisoi yhteiskunnan modernisoitumista, edistyksellisyyttä ja utopiaa paremmasta yhteiskunnasta. Antti Hautamäen (1996) mukaan tietoyhteiskunnassa tieto tulee keskeiseen asemaan mikä näkyy taloudessa, tuotannossa, työelämässä ja koulutuksessa. Tietoyhteiskunnassa tiedotusvälineet ja sosiaalinen media ovat suuri osa ihmisten arkielämää. Hautamäen mukaan on kyse pikemminkin informaatioyhteiskunnasta, joka kykenee käsittelemään ja siirtämään informaatiota uuden teknologian avulla. (Hautamäki 1996, 7-8.)

Tietoyhteiskuntaa kuvataan hyvin erilaisista näkökulmista, joille yhteisenä piirteenä on ajatus merkittävästä rakennemuutoksesta. Se rakentuu sosiaalisen ja teknisen uudelleen muotoutuvalle suhteelle, joka voidaan nähdä dynaamisena, edistyksellisenä ja yhteiskuntaa kehittävästä. Tiedon merkitys nousee määräävämpään asemaan yhteiskuntien kehityksessä ja muutos tulee olemaan koko ajan kiivastahtisempaa. (Roivas 2009, 33.) Myös ikääntymiskysymykset kuvastavat aikaamme ihmisten eliniän pidentyessä. Toisin oli tilanne viime vuosisadalla, jolloin vuosisadan alussa syntynyt suomalainen nainen saattoi odottaa elävänsä 48-vuotiaaksi ja mies 45-vuotiaaksi. (Heikkinen 2002, 13, Julkunen 2008, 26-27, Seppänen & Koskinen 2010, 388.) Tulevaisuudessa vuonna 2030 tilastokeskuksen väestöennusteen (Suomen virallinen tilasto 2009) mukaan yli 65-vuotiaiden osuus väestöstä on jopa 26.1 prosenttia vuonna 2010 sen oltua 17.6 prosenttia väestöstä.

Suomessa ikäluokkien kokoerot kiihdyttävät parhaillaan ikääntymisen tahtia. Kun tiedetään lisäksi elinajan pitenemisen olevan suhteellisen suurta yli 80-vuotiaiden keskuudessa, joudumme sopeutumaan siihen että yhteiskunnassa tulee olemaan entistä enemmän iäkkäitä ihmisiä. Ikääntyminen kasvattaa sosiaalimenoja, kun se yhdessä globalisaation kanssa uhkaa julkisen talouden rahoitusperustaa. Ikääntyvä yhteiskunta taas toisaalta muuttaa toimintojaan turvatakseen kansalaistensa hyvinvoinnin ja hyvän elämänlaadun. (Heikkinen 2002, 13, Julkunen 2008, 26-27, Seppänen & Koskinen 2010, 388.)

Haastateltavamme edustavat sodan jälkeistä suuren murroksen sukupolvea, mutta heillä on myös se erityispiirre, että he ovat saaneet elää informaatioteknologian esiinmarssin aikaa. Haastateltavillamme on takanaan vaiherikas menneisyys mutta yhtä kiinnostavaa on se, millaisena tämän ikäpolven edustajat näkevät tulevaisuutensa muutosten ja uudistusten keskellä?

2.2 Uudistuva sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenne

Sosiaali- ja terveydenhuollossa on tapahtunut uudistuksia. Uudistuksista puhutaan sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakennemuutoksina (sote-uudistus), joiden lähtökohdaksi on peruspalveluiden vahvistaminen. Uudistuksella parannetaan myös väestön yhdenvertaista pääsyä tarpeen mukaisiin ja oikea-aikaisiin palveluihin, sekä vahvistetaan palvelu- ja hoitopolkujen toimivuutta ja varmistetaan väestön arjessa selviytymistä tukevien lähipalveluiden saatavuus koko maassa. Uudistuksen tavoitteena on, että kunnat tai sote-alueet pystyvät laajasti ja pääosin itse vastaamaan sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestämisestä, tuottamisesta sekä tuloksekkaasta kehitystyöstä. Tavoitteena on myös vahvistaa kuntien kykyä hyödyntää markkinoita palvelujen tuotantotapojen monipuolistuessa ja vastata asukkaiden valinnan vapauden vaatimuksien lisäämisen vaatimuksiin. Hallituksen 21.3.2013 sopiman valtionalouden kehityksen mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon tavoitteena on vahvoihin kuntiin perustuva, pääsääntöisesti kaksitasoinen integroitu sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenne, jossa uuden laajan perustason tehtävien järjestämis- ja rahoitusvastuu on kunnilla. Tavoitteena on turvata sosiaali- ja terveydenhuollon lähipalvelut. Pääministeri Jyrki Kataisen hallitus valmistelee kuntauudistusta ja sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakennemuutusta. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2013.)

Vahvojen peruskuntien muodostamiseksi valmistellaan rakennelakia. Uutta sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakennetta valmistellaan järjestämislain valmisteluryhmässä. STM:n valmisteleman järjestämislain on tarkoitus tulla voimaan vuonna 2015. Kuntien yhdistymiset tulevat voimaan muutoksen suuruudesta riippuen 2015 tai 2017. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2013.)

Jari Stenvallin ja Petri Virtasen (2012, 27) mukaan sosiaali- ja terveyspalveluiden uudistamistarpeet näkyvät asiakaslähtöisten toimintatapojen kehittämisessä ja asiakasymmärryksen lisäämisessä. Uudistuksia tarvitaan koska pienten kuntien ja sairaanhoitopiirien on nyt vaikea suoriutua niille kuuluvista tehtävistä. Syitä tähän ovat peruspalveluiden heikentyminen ja väestön kasvaneet terveyserot. Myös palvelujen saatavuus ja laatu vaihtelee kunnittain jolloin tasa-arvo ei toteudu. Väestön ikääntyessä palveluntarve kasvaa, samalla työkäisten määrä kuitenkin vähenee. Tämä johtaa kasvaviin rahoitusvaikeuksiin. Tulevaisuuden haasteet liittyvät Stenvallin ja Virtasen mukaan henkilöstön saatavuuteen ja ikääntymiseen. Kuntatyöntekijät eläköityvät ja uudet nuorisoiäluokat eivät riitä täyttämään työvoimatarvetta. Kilpailu työvoimasta kasvaa kuntien välillä (Sosiaali- ja terveysministeriö 2013).

Sote-integraatio ja palveluprosessien uudistuminen ovat prosesseja, jotka ovat saaneet alkunsa vähitellen. Astetta on tapahtunut (ja edelleen tapahtuu) myös informaatioteknologian ”ujuttautumista” sosiaali- ja terveyspalveluihin. Tutkimuksemme haastateltavat ovat saaneet seurata näitä sosiaali- ja terveyspalveluiden liittyviä muutoksia aitiopaikalta. Vaikka varsinaisia tuloksia ei ole vielä nähtävissä, ovat supistamispainet ja kuntien pakkoliitokset julkisissa keskusteluissa vahvasti läsnä.

Uudistukset voivat tuoda mukanaan ristiriitoja. Haastateltavamme edustavat sitä ikäpolvea joka on tottunut siihen, että sosiaali- ja terveyspalvelut ovat tarpeen vaatiessa saatavissa läheltä, myös pieniltä paikkakunnilta. Toisaalta verkon kautta tapahtuva asiointi on yleistynyt haastateltaviemme aikuisiän aikana ja he ovat saaneet jo esimakua verkkovälitteisistä palveluista. Sosiaali- ja terveyspalveluiden muutokset eivät ole näin täysin yksiselittäisiä, etenkin kun niiden ympärillä leijailee vielä 2013 epätietoisuuden varjo siitä, mitä muutokset loppupeleissä tuovat mukanaan.

2.3 Ikääntyminen yksilöllisenä muutoksena

Käsitys ikääntymisestä on suhtautumistapa ja kokonaisuus, jonka keskiössä on vanhuskuva, tieto vanhuudesta ja vanhenemisesta. Vanhuskäsitys muuttuu jatkuvasti tiedon myötä. (Vallejo Medina & Vehviläinen & Haukka & Pyykkö & Kivelä 2006, 11.) Sosiologian näkökulmasta vanheneminen on biologinen prosessi, jota yhteiskunta ja kulttuuri sääntelee ja määrittelee (Jyrkämä 2005, 274). Antti Kariston (1997) mukaan sanasta vanhuus tulee ensiksi mieleen vaivat. Ajatus johtuu siitä tosiseikasta, että erilaiset vaivat ja rajoitteet lisääntyvät ikääntyessä. Terveystila ja toimintakyky heikkenevät, sekä energisyys ehtyy. (Karisto 1997, 7.) Ikääntymiseen liittyvä vanhenemisprosessin yhdessä sairauksien ja toiminnanvajavuuksien kanssa sisältää elämänlaatua heikentäviä ja autonomista elämää uhkaavia tekijöitä. (Heikkinen 2002, 13).

Työstä irtaantuminen Suomessa tapahtui vuonna 2012 keskimäärin 61- vuotiaana (Eläkkeellesiirtymisikä vuonna 2012). Elinajan odote on tilastokeskuksen mukaan miehillä 76,5 vuotta ja vastaavasti naisilla 83,2 vuotta (Suomen virallinen tilasto 2011). Näin ollen ikääntyneillä on vielä eläkkeelle jäännin jälkeen runsaasti elinaikaa jäljellä. Ei ole mitään ihmeteltävää siinä, että ihmiset ovat itse kiinnostuneita mahdollisuuksista pysyä toimintakykyisinä ja terveisinä elämänvaiheessa, joka on yhtä pitkä tai jopa pidempi kuin lapsuuden aika. (Heikkinen 2002, 13.)

Ikääntyminen tuo mukanaan luopumista, mutta se voi tuoda elämään myös uusia mielenkiintoisia sisältöjä. Se ei aina johda huonoon toimintakykyyn ja syrjäytymiseen, vaan siihen voi liittyä hyvinvoinnin lisääntymistä ja mahdollisuuksia kehittyä haluamallaan alueella. Vanhuudessa on keskeisiä samat inhimilliset perustarpeet kuin muissakin elämänvaiheissa, joihin lähiyhteisö ja vanhustenpalvelujärjestelmät voivat oleellisesti vaikuttaa. (Vallejo Medina ym. 2006, 12.)

Ikääntymistä voi ja tulee tarkastella Mikko Kauton (2004) mukaan myös mahdollisuuksien näkökulmasta. Kun ikääntyminen ymmärretään koko väestön rakennemuutoksena, nähdään seuraukset myös lasten, nuorten ja työikäisten kannalta. Ikääntyneitä ja ikääntymistä on Kauton mukaan myös syytä tarkastella resursseina ja voimavarana. Tämä on tärkeää yhteiskunnassa vallitsevien asenteiden ja toimintatapojen, sekä niihin vaikuttamisen kannalta. (Kautto 2004,11.)

Ikääntyneitä kohtaan osoitettu suhtautuminen ja odotukset ovat yhteiskunnassamme ristiriitaisia ja jännitteisiä. Heistä puhutaan usein yhtenä homogeenisena joukkona, vaikka samalla korostetaan ikääntyneen väestön moninaisuutta. Ikääntyneiltä toivotaan aktiivisuutta, mutta myös luovuttavan tehtäviään nuoremmille. Myös odotukset ikääntyneiden sitoutumisesta vapaaehtoistyöhön ja epäviralliseen auttamiseen ovat kasvaneet. (Seppänen & Koskinen 2010, 389.)

Ikääntyneen osallistumiseen ja aktiivisuuteen liittyy olennaisesti hänen olemassa oleva toimintakyky. Toimintakyvyllä tarkoitetaan yksilön mahdollisuuksia ja edellytyksiä suoriutua erilaisista tehtävistä ja haasteista. Toimintakyvyn käsite on tärkeä ikääntyneen väestön terveydentilan kuvaaja, koska pelkkä sairauksien lukumäärä ei yksinään riitä kuvaamaan sitä, miten sairastavuuden lisääntyminen ja vanhenemisprosessi vaikeuttavat ikääntyneiden itsenäistä selviytymistä. (Helin 2000, 15.)

Toimintakyky liittyy laajasti ihmisen hyvinvointiin. Ikääntyneen toimintakykyä voidaan tarkastella Pia Laukkasen (2008, 261) mukaan kuvaamalla jäljellä olevaa toimintakyvyn tasoa tai todettuja toiminnanvajauksia. Yksilön identiteetti, ympäristön määrittelemät normit ja historialliseen aikaan liittyvä kulttuuri muodostavat kontekstin, jossa yksilö arvioi omaa toimintaansa. Omaa toimintakykyään yksilö voi verrata omaan aiempaan toimintaansa tai ikätovereihinsa. Ihmisen toiminnallisuutta tutkittaessa olennainen kysymys liittyy kompensatiokeinojen käyttöön ja yksilön henkilökohtaisiin tavoitteisiin.

Eliniän pidentymisen myötä myös toimintakykyiset elinvuodet ovat ihmisen elämässä lisääntyneet. Ikääntyneiden terveyttä voidaan edistää ja sairauksia hoitaa yhä paremmin, jolloin toimintakyky on mahdollista säilyttää pidempään. Esteettömät ympäristöt myös lisäävät toimintakykyisiä vuosia. (Seppänen & Koskinen 2010, 395.) Ihmisen tavoitteena on ikääntyessä säilyttää riittävä tasapaino olennaisissa asioissa kuten, riittävä fyysinen ja psyykinen toimintakyky, tyydyttävä tasapaino sosiaalisissa suhteissa, sekä riittävän esteetön fyysinen ympäristö. (Heikkinen 2002, 31.) Kaikkein iäkkäimpien ihmisten eli yli 80-vuotiaiden osuus väestöstä kasvaa tulevaisuudessa. Vanhempien ihmisryhmien lisääntyminen tulevaisuudessa merkitsee niiden ihmisten lisääntymistä, joilla on mahdollisia palvelujen, hoidon, hoivan tai kuntoutuksen tarpeita aiheuttavia toiminnanrajoitteita. (Helin 2000, 38.)

Yhteiskuntamme on muuttumassa niin, että vanhuseläkkeelle pääsee yhä joustavammin 63-68 vuotiaana. Eläkeikään tuleva sukupolvi, jota haastateltavamme edustavat siirtyvät kuitenkin vielä vanhan lainsäädännön mukaisesti eläkkeelle. Kyseessä olevat henkilöt eivät näin vielä kuvasta tuoreempien sukupolvien eläköitymisprosessia, joka tulee poikkeamaan ”totutusta” mallista. Tulevaisuutta ajatellen tutkimusjoukkomme edustaa harvinaista sukupolvea, jolla on entistä sukupolvea parempi toimintakyky ikääntyneenä mutta kuitenkin tulevaa sukupolvea alhaisempi eläköitymisikä.

2.4 Kolmas ja neljäs ikä elämänvaiheena

Käsitykset ihmisen elämänvaiheista ja niihin liittyvistä ikämääreistä ovat olleet erilaisia länsimaisissa kirjoituksissa. Käsitteet kolmas ikä ja neljäs ikä ovat olleet tunnettuja jo keskiaikaisessa ajattelussa ja elämäntulon hahmottaminen neljäksi ikävaiheeksi on ollut tavallisimpia ajattelutapoja kautta historian. (Heikkinen 2002, 14.) Kolmannella iällä tarkoitetaan nykyisin ikää, joka jää ihmisten työiän (toisen iän) ja varsinaisen vanhuuden (neljännen iän) väliin. Tässä iässä ihmisten ajatellaan voivan toteuttaa henkilökohtaisia päämääriään. (Karisto 2004, 12; Laslett 1989, 152.)

Kolmatta ikää elävät eivät koe vielä olevansa vanhoja tai vanhuksia (Karisto 2004, 9; Haarni 2010, 9). Eläkkeelle siirtymiseen voi sisältyä unelmia uudesta muutoksesta (Mazzarella 2010, 29). Siihen liitetään mielikuvia aktiivisesta ja osallistuvasta ajasta, jolloin voidaan tehdä työelämän aikana toteutumattomia asioita. Näiden unelmien toteutumisen edellytyksenä on riittävä terveys (Marin 2002, 115).

Peter Laslett (1989, 69) määrittelee kolmannen iän yksilölliseksi tapahtumaksi. Sitä ei voida kokonaan määritellä kalenterin eikä syntymäajan mukaan. Kolmas ikä alkaa noin 65-80 ikävuosien paikkeilla, eli ihmisen eläkkeelle jäännin aikoihin. Laslett korostaa kalenterivuotia enemmän persoonallista ikää, ihmisen henkilökohtaista kokemista ja omaa valintaa. Kolmas ikä voi olla henkilökohtainen, yhdistävä tai yhteiskunnallinen asia. Ihmisen persoonallinen ikä on oma kokemus itsestään ja tekemisistään sekä niiden merkittävydestä. (Laslett 1989, 99,152). Aktiivisuus on ominaista kolmatta ikävaihettaan eläville ihmisille. Eläke aika antaa mahdollisuuden jatkaa aiempaa elämäntyylää, mutta myös aloittaa uusia harrastuksia joihin ei ole työelämän aikana ollut mahdollisuuksia. (Helin 2000, 422–423.)

Marja Vaaraman & Kati Ollilan (2008, 130–131) mukaan kolmatta ikävaihetta elävien subjektiivinen hyvinvointi on hyvä. Heillä on varaa kattaa menonsa ja myös kuluttaa. Tämä tuo mukanaan myös uusia mahdollisuuksia heille suunnattujen palvelumarkkinoiden kasvulle.

Kolmas ikä on yhteiskunnallisena ilmiönä suhteellisen uusi. Tulevaisuudessa tapahtuvan nopean ikääntymisen myötä se saanee lisää yhteiskunnallista ja kulttuurista merkitystä. Tästä seuraa muutoksia niin mediamaailmaan, yhdistystoimintaan kuin yhdyskuntaelämäänkin. Ikääntyvien sosiaalinen ja fyysinen liikkuvuus on lisääntymässä, samoin kiinnostus terveyteen ja kunnonkohotukseen liittyviin tuotteisiin ja palveluihin. (Karisto 2004, 93.) Eliniän pidentyessä kolmas ikä liittyy kasvatukseen, oppimisen ja vanhenemisen välisiin suhteisiin. Siinä on kyseessä ihmisen elämän jaon uudesta jaosta, työn ja vapaa-ajan uudesta suhteesta ja kulttuurisesta muutoksesta. (Koskinen ym. 2007, 40.)

Tulevaisuudessa kolmannen iän saavuttavilla ihmisillä lienee nykyistä paremmat mahdollisuudet itsensä toteuttamiseen. Koska myöhemmin syntyneet kohortit saavuttavat eläkeiän edeltäjiään parempikuntoisimpina, heillä on odotettavissa myös enemmän terveitä elinvuosia kuin aikaisemmillä ikäluokilla. Kolmanteen ikään liittyy myös uudenlaista odotusta ja asennoitumista tulevaisuuteen. Kolmannen iän käsite pitääkin nähdä sekä väestöllisenä että kulttuurisena muutoksena, joka luo puitteet uudenlaisen elämäntavan muotoutumiseen. (Karisto 2004, 139–140; Seitsamo 2007, 112.)

Neljäs ikä vaihe ihmisen elämässä alkaa yksilöllisesti kolmannen ikävaiheen jälkeen. Neljänneestä iästä puhuttaessa tarkoitetaan Jyrki Jyrkämän (2001, 309) mukaan varsinaista vanhuutta tai niin kutsuttua perinteistä vanhuutta. Neljäs ikä on varsinaisen vanhuuden, uudelleen muotoutuneen riippuvuuden ja elimistön toimintojen heikkenemisen aikaa. Tässä ikävaiheessa erilaisten palveluiden tarve kasvaa. Satu Helinin (2000, 38) mukaan vanhuspalveluiden valtakunnallisena mitoitus- ja arviointikriteerinä pidetään 75-vuoden ikää. Erilaisista sairauksista johtuvat toiminnan rajoitteet alkavat vaikeuttaa itsenäistä selviytymistä 80 -vuoden jälkeen elämän eri osaluilla.

Kuten aiemmin kävi ilmi, kolmannen iän edustajilla voi olla entistä paremmat mahdollisuudet itsensä toteuttamiseen. Mitä tämä itsensä toteuttaminen voi tarkoittaa tutkimusjoukkomme kannalta? Se voi tarkoittaa sitä, että tutkimuksemme tulevat ikääntyneet eivät välttämättä jää Kemiin viettämään eläkepäiviään, vaan saattavat liikkua aktiivisesti ulkomaita myöten. Eläkeikään ehtineillä kolmasikäisillä voidaan ajatella olevan kaikki tarvittavat palaset kasassa; heillä on varallisuutta, aikaa ja ennen kaikkea toimintakykyä toteuttaa itselleen mielekkäitä asioita kuten matkustelua. Vaikka tulevat ikääntyneet saattavat viettää eläkepäiviään vaikka Teneriffalla, voi Kemi pysyä haastateltaville turvallisena ” kotisatamana” johon palata.

3 SOSIAALIPALVELUIDEN KENTTÄ

3.1 Viralliset palvelut

Timo Toikon (2012,71) mukaan sosiaalipalvelut ovat jakaantuneet sosioekonomisen ajattelutavan mukaisesti. Kysymys on julkisen, kolmannen, yksityisen ja epävirallisen sektorin yhteistoiminnasta. Kunnan järjestämävastuulla on lähes kaikki tehtävät palvelujärjestelmässä, vaikka varsinaiset tehtävät voidaan siirtää yksityiselle palveluntuottajalle (Arajärvi 2006,29). Kunnallisten toimijoiden lisäksi myös valtion organisaatiot ovat tekemisissä sosiaalipalveluiden kanssa. Esimerkiksi Kela käsittelee laajasti kansalaisten sosiaaliturvaan liittyviä asioita, jotka usein nivELYVÄT sosiaalipalveluihin.(Toikko 2012, 72.)

Sosiaalihuoltolain (17.9.1982/710) 1§:n mukaan sosiaalihuollolla tarkoitetaan sosiaalipalveluja, toimeentulotukea, sosiaaliavustuksia, sosiaalista luottoa ja niihin liittyviä toimintoja, joiden tarkoituksena on edistää ja ylläpitää yksityisen henkilön, perheen sekä yhteisön sosiaalista turvallisuutta ja toimintakykyä. Tavoitteena on tarjota palveluja ja etuuksia, jotka auttavat yksilöitä erilaisissa ongelmissa ja auttavat yhteiskuntaan sopeutumisessa (Raunio 2009, 187). Sosiaalipalveluiden tarkoitus on tukea ihmistä erilaisissa ongelma tilanteissa. Niiden avulla tuetaan ihmisen omia voimavaroja, elämänhallintaa ja toimeentulon hankkimista. Palvelujärjestelmän ytimen muodostaa kunnan järjestämät palvelut, kuten ohjaus- ja neuvonta, tiedottaminen, sosiaalityö, kotipalvelut, asumispalvelut, laitoshuollon erilaiset palvelut, perhehoito ja omaishoidon tuki. (Arajärvi 2006, 15.)

Sosiaalihuoltolain (17.9.1982/ 710) 17 § mukaan kunnan on huolehdittava kaiken ikäisille kansalaisille kuuluvista sosiaalipalveluista kuten sosiaalityön, kotipalvelun, asumispalveluiden ja laitospalveluiden järjestämisestä. Sosiaalipalveluiden lähtökohtia ovatkin oikeudenmukaisuus ja universalismi. Universalismi tarkoittaa sitä, että palvelut ovat kaikille eli kaikki kansalaiset ovat hyvinvointipalveluiden piirissä. Kaikilla on oikeus päästä palveluiden piiriin, mutta kaikkien ihmisten tarpeet ja odotukset eivät kuitenkaan ole samanlaiset. (Julkunen 2001, 27.)

Sosiaalihuoltolain (1982/710) 3 luvun 17§ ja 13 §:ssä määritellään sosiaalipalvelut sosiaalihuollon tehtävien mukaisesti. Kunnan sosiaalihuollon tehtävänä on sosiaalisten ongelmien ehkäisy, sosiaalisen turvallisuuden ylläpitäminen sekä ihmisten omatoimisuuden tukeminen. Kuntien vastuulla on sosiaalipalveluiden järjestäminen, toimeentulotuen antaminen, sosiaalisen luoton myöntäminen, sosiaaliturvaetuuksia ja niiden käyttöä koskeva ohjaus ja neuvonta, sosiaalisten olojen kehittäminen ja sosiaalisten epäkohtien poistaminen. Kuntien vastuulla on esimerkiksi sosiaalityön, sosiaalipäivystyksen, kotipalvelun, omaishoidon tuen, asumispalvelun ja laitoshoidon järjestäminen. Kyösti Raunion (2008) mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmässä tapahtuvia muutoksia koskevissa visioissa odotetaan kuntien roolin vahvistuvan edelleen. Kunnan tehtäviksi nähdään aiempaa selkeämmin olevan palvelujen järjestäminen, palvelujärjestelmän koordinointi ja kumppanuuden rakentaminen julkisen sektorin, yrityssektorin ja kolmannen sektorin välille. (Raunio 2008, 13.)

Valtiolla on viimesijainen vastuu perustuslain mukaisten oikeuksien toteutumisesta. Perustuslain (11.6.1999/ 731) 124§ säädetään edellytyksistä, joilla julkinen hallintotehtävä voidaan antaa muulle kuin viranomaiselle. Muut julkisia hallintotehtäviä suorittavat kuuluvat välilliseen julkishallintoon riippumatta siitä ovatko ne muodoltaan julkisoikeudellisia yhteisöjä tai laitoksia, osakeyhtiöitä, yhdistyksiä tai muita yhteisöjä. Sekä riippumatta niiden tavoitteesta, onko se taloudellisen voiton tuottaminen taikka palveluiden turvaaminen jäsenistöille. (Arajärvi 2006, 29.) Suomen kaltaisen hyvinvointiyhteiskunnan sivistyksen ja hyvinvointiyhteiskunnan mittana pidetään sitä, että yhteiskunta huolehtii ikääntyneistä ja vähäosaisista (Helin 2000, 35).

Raunion (2008) mukaan pohjoismaiseen sosiaaliturva järjestelmään perinteisesti kuulunut julkisen järjestelmän ja yhteiskunnan vastuu ihmisten hyvinvoinnista, kuten palveluista, ei kuitenkaan näytä olevan sellainen itsestään selvyys kuin mihin näissä valtioissa on totuttu ajattelemaan. 2000-luvulla ollaan oltu huolissaan sosiaalipolitiikalle perinteisen tasa-arvoisuuden, yhteisvastuullisuuden ja sosiaalisten oikeuksien merkityksestä palveluiden tuottamiselle. Alueellisen erilaistumiskehityksen pelätään johtavan sosiaaliin perusoikeuksiin kuuluvien palveluiden saatavuuden eriarvoisuuteen ihmisten keskuudessa. (Raunio 2008, 5.)

Haasteena on turvata kansalaisten oikeudet yhdenvertaisiin sosiaali- ja terveystalviin kaikilla maassa. 2000-luvun haasteena on myös yksilöllistviin palvelutarpeisiin vastaaminen, sekä valinnanvapauden lisääminen. (Raunio 2008, 5.)

Sosiaalihuollon lainsäädäntöä ollaan uudistamassa sosiaali- ja terveysministeriön huhtikuussa 2004 asettamassa työryhmässä. Uudessa laissa tullaan korostamaan yhdenvertaisuutta, julkisen vastuun, universaalisuuden, sosiaalisen vastuun, ennaltaehkäisyä, normaalisuuden, kokonaisvaltaisuuden, ihmislähtöisyyden ja osallisuuden turvaamisen, valinnanvapauden ja luottamuksen periaatteita. Uuden sosiaalihuoltolain tarkoituksena on edistää ja ylläpitää väestön hyvinvointia, sekä torjua ja vähentää eriarvoisuutta ja syrjäytymistä, turvata riittävien ja laadukkaiden sosiaalipalveluiden ja muiden tukitoimien tarpeenmukaista ja yhdenvertaista saatavuutta, sekä vahvistaa asiakaslähtöisyyttä ja sosiaalihuollon toimintaedellytyksiä, parantaa sosiaalihuollon ja kunnan, sekä muiden toimijoiden kanssa tehtävää yhteistyötä hyvinvoinnin edistämässä ja tarpeisiin vastaamassa. (Toikko 2012, 36, Sosiaali- ja terveysministeriö 2012b, 6, 169.)

Uudistuksen keskeisenä tavoitteena on turvata eri väestö- ja ikäryhmien yhdenvertaista oikeutta riittäviin yleisiin sosiaalipalveluihin asiakaslähtöisellä lainsäädännöllä. Uudistusta tarvitaan iäkkäiden palveluiden kohdalla, koska nykyisen sosiaalihuoltolain puitteissa voidaan turvata enää lähtökohtaisesti iäkkäiden palveluiden järjestämisestä. Uudistuksen lähtökohtana on yksilö omine tarpeineen ja tavoitteena on tukea sekä edistää ihmisten osallisuutta, omatoimisuutta vaikuttaa yhteiskunnassa ja omassa palveluprosessissaan. Sosiaalihuoltoa tulee vahvistaa ihmsten elämänkaaren eri vaiheissa heidän omassa arkiympäristöissään, joka tarkoittaa laitoksissa asumisen minimoimista ja avohuollon tehokasta kehittämistä. Sosiaalipalveluiden on tuettava ihmisten arjen sujumista, mikä merkitsee kotiin annettavien palveluiden arvon ymmärtämistä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2012b, 89.)

Uudistuksen myötä ikääntynyt otetaan entistä paremmin huomioon yksilöinä palveluita suunniteltaessa ja järjestettäessä. Suuntaus on pois laitoshuollosta kohti kotona asumisen tukemiseen, joka on selkeästi esillä ehdotuksessa. Ikääntyneelle tämä merkitsee valinnanvapautta omien kotiin järjestettävien palveluiden osalta. Hänellä on parempi mahdollisuus olla myös mukana vaikuttajana sosiaalipalveluiden kehitykseen ajankohtaisten tarpeiden asiantuntijana ollessaan järjestelmän keskiössä, eikä pelkästään

vastaanottajana. Kunnan järjestämiin laitoksiin pääsyn kriteerit ovat tänäkin päivänä tiukat ja tulevaisuudessa ne tulevat olemaan vieläkin tiukemmat. Toisaalta taas lakiuudistus takaa kotiin annettavien palveluiden arvon parempaa ymmärtämistä, jonka voi käsittää laadukkaampien palveluiden takeena.

3.2 Epäviralliset palvelut

Julkisilla palveluilla on Suomessa kansalaisten vahva tuki. Kansalaiset haluavat että valtio ja kunnat tuottavat pääosan sosiaali- ja terveyspalveluita. Samalla yksityistä sosiaali- ja terveyspalveluiden palveluntuotantoa halutaan kuitenkin lisätä. Yksityinen sektori halutaan entistä vahvemmin mukaan tuottamaan palveluita. Kokonaisvastuu palveluiden tuottamisesta halutaan säilyvän julkisella sektorilla. (Raunio 2008, 5-6.) Järjestöt ja yritykset tuottivat vuonna 2004 yli neljäsosan kaikista sosiaalipalveluista henkilöstön määrällä mitattuna. Järjestöjen merkitys on ollut perinteisesti huomattava sosiaalipalveluiden tuottamisessa. (Raunio 2008, 14.) Kansalaistoimijoilla ja erilaisilla järjestöillä on pitkä perinne sosiaalisen tuen (esim. vertaistoiminta) ja edunvalvonnan, mutta myös sosiaalipalveluiden tuottamisessa. Julkista, kolmatta, yksityistä ja epävirallista sektoria voidaan myös tarkastella kokonaisuutena. Tällöin puhutaan niin sanotusta hyvinvoinnin sekataloudesta (*mixed economy welfare*), joka jo pitää sisällään ajatuksen eri sektoreiden välisestä yhteistyöstä. (Toikko 2012, 72-73.)

Kuntalain (365/1995) 2§:n mukaan kunta hoitaa sille laissa säädetyt tehtävät itse tai yhteistoiminnassa muiden kanssa. Tehtävien hoidon edellyttämiä palveluita kunta voi hankkia myös muilta palvelujen tuottajilta. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2012) Lain sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta - ja valtionavustuksista (1992/ 733) 4§:n mukaan kunta voi järjestää sosiaali- ja terveydenhuollon alaan kuuluvat tehtävät hoitamalla ne itse, tai sopimuksin yhdessä muun kunnan tai kuntien kanssa, tai olemalla jäsenenä toimintaa hoitavassa kuntayhtymässä, tai hankkimalla palveluita valtiolta, toiselta kunnalta, kuntayhtymältä tai muulta julkiselta tai yksityiseltä palveluntuottajalta taikka antamalla palvelunkäyttäjälle palvelusetelin, jolla kunta sitoutuu maksamaan palvelun käyttäjän kunnan hyväksymältä yksityisen palvelun tuottajalta hankkimat palvelut. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2012a).

Palvelusetelillä edistetään sosiaali- ja terveyspalveluiden käyttäjien valinnanvapautta ja mahdollisuuksia hankkia palveluita yksityisiltä palvelun tuottajilta (Sosiaali- ja terveysministeriö 2012a). Yksityisellä sektorilla toimii sosiaalipalveluita tuottavia yrityksiä, joista osa toimii perinteisen yrityksen logiikalla ja niiden tavoitteena on voittoa tuottava toiminta. Osa yrityksistä toimii pienyrittäjien logiikalla, jossa ensisijainen tavoite on työllistää yrittäjä-ammattilainen. Usein ne perustuvat ajatukseen, jossa yritystoiminta on alisteista sosiaalisille tavoitteille. (Toikko 2012, 73.)

Palvelujen ulkoistaminen on kunnissa strateginen ratkaisu, josta tavallisesti päättää kunnanhallitus tai valtuusto. Hankinnat yksityisiltä palvelujen tuottajilta on siten kilpailutettava lain julkisista hankinnoista (2007/ 348) mukaisesti. Hankintalain nimenomaisena tavoitteen on tehostaa julkisten varojen käyttöä, edistää laadukkaiden hankintojen tekemistä sekä turvata yksityisten ja yhteisöjen tasapuoliset mahdollisuudet tarjota palveluitaan hankintayksikölle. Kuntien ja kuntayhtymien ulkoiset palveluhankinnat ovat lisääntyneet viime vuosina. Sosiaali- ja terveyspalveluita ostettiin vuonna 2009 hieman yli 2 mrd. eurolla, kun vastaava luku on ollut vuonna 1997 471 milj. euroa. Keskimääräinen vuosikasvu on vuodesta 1997 vuoteen 2009 lähes 13 prosenttia. (Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:1, 7-8.) Palvelunkäyttäjät, heidän omaisensa ja muut kansalaiset muodostavat merkittävän paikallisen toimijaryhmän. Heidän yksityinen asemansa ja roolinsa on keskeinen huolimatta siitä, ovatko he järjestäytyneitä vai eivät. Epävirallinen sektori on merkittävä, koska se vastaa epävirallisesta hoivasta, mutta myös omaishoidosta. Tässä mielessä se muodostaa erään palvelurakenteen osan. (Toikko 2012, 73.)

Palvelujen ulkoistaminen antaa ikääntyneelle mahdollisuuden valita tarvitsemiaan palveluita. Palveluseteli on yksi mahdollisuus lisätä tätä valinnanvapautta. Toisaalta taas voiko palvelua maksaa palvelusetelillä aivan kenelle vain? Kunta valitsee palveluntuottajat, joista asiakas voi itse valita ollessaan oikeutettu palveluseteliin. Kunta myös päättää kenellä on oikeus palveluseteliin lain puitteissa. Jos ikääntynyt haluaa ostaa palvelunsa muilta kuin kunnan valitsemilta palveluntuottajilta siihen ei palveluseteli sovellu. Toisaalta taas valvonta palveluiden laadusta on kunnalla.

3.3 Ikääntyneille suunnatut sosiaalipalvelut

Ikääntyneiden palvelujärjestelmällä viitataan sellaisten palveluiden kokonaisuuteen, jotka on pääasiassa suunnattu ikääntyneille (Seppänen & Koskinen 2010, 391). Ikääntyneiden palveluiden järjestäminen perustuu useisiin lakeihin. Suomen perustuslaissa (731/99) 19 § säädetään oikeudesta perusturvaan jonka toteutuminen on julkisen vallan vastuulla. Julkisen vallan on turvattava jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut. Kuntalain (17.3.1995/365) 2§ mukaan kuntien velvollisuus on hoitaa lakisääteiset tehtävät itse tai yhteistoiminnassa muiden kuntien kanssa. Tehtävien hoidon edellyttämiä palveluita kunta voi hankkia myös muilta palveluntuottajilta.

Sosiaalihuoltolain (710/82) 5§ mukaan kuntien on itse pidettävä huolta sosiaalihuollon suunnittelusta ja toteuttamisesta lain säädöksen mukaisesti. Laissa ikääntyneiden väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista (980/2012) 2§ mukaan kunnan velvollisuus on huolehtia iäkkäiden henkilöiden tarvitsemien sosiaali- ja terveyspalveluiden turvaamisesta kunnassa, palvelutarpeiden selvittämisestä ja niihin vastaamisesta, sekä iäkkäille henkilöille järjestettävien palveluiden laadun varmistamisesta.

Satu Helinin (2000, 35) mukaan useiden tutkimusten mukaan ikääntyneet haluaisivat asua omassa kodissaan mahdollisimman pitkään. Ikääntyneille suunnattujen palveluiden valtakunnallisena mitoitus- ja arviointikriteerinä on pidetty 75 vuoden ikää. Tulevaisuudessa ikääntyneiden määrän lisääntymisen ja eliniän kasvun odotetaan lisäävän palveluiden, kuntoutuksen ja erityisesti hoidon sekä hoivan kysyntää.

Ikääntyneiden palvelut järjestetään osana sosiaali- ja terveydenhuoltoa. Kunta myöntää palveluja yksilökohtaisen palvelutarpeen arvioinnin perusteella. Kunnat voivat tuottaa palvelut itse tai ostaa ne muilta kunnilta tai yksityisiltä palveluntuottajilta. (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2011.) Sosiaali- ja terveysministeriö on asettanut valtakunnalliset tavoitteet ikäihmisten palvelujen laatusuosituksista (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008:3), jotka antavat suuntaviivat vanhustenhuollon kehittämiseen paikallisista tarpeista ja voimavaroista lähtien yhdessä kolmannen sektorin, yksityisten palveluntuottajien sekä asiakkaiden, omaisten ja muiden kansalaisten kanssa. Laatusuositus tukee kuntia ja yhteistoiminta-alueita kehittämään ikääntyneiden palveluita edellä mainittujen tahojen kanssa.

Vuonna 2001 sosiaali- ja terveysministeriö ja Suomen kuntaliitto antoivat ikääntyneiden hoitoa ja palveluja koskevan laatusuosituksen, jotka olivat tuolloin uusia informaatio-ohjauksen välineitä. Uusitus sosiaali- ja terveysministeriön, Suomen Kuntaliiton ja Stakesin valmistelemassa laatusuosituksessa otetaan huomioon ajankohtaiset valtakunnalliset linjaukset ja arviointien tulokset, uusin tutkimustieto ja toimintaympäristön muutokset. Yhteiskunnassa tapahtuvan ikärakenteen muutoksiin varautumiseksi laatusuosituksessa ohjataan kuntia laatimaan ikääntymispoliittinen strategia, jonka toteutumista tulee seurata säännöllisesti. (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008:3.) Laatusuositus on väline ikääntyneiden palveluiden kehittämisen ja arvioinnin välineeksi päättäjille ja johdossa oleville kunnissa ja yhteistoiminta-alueilla. Sen tavoite on edistää ikääntyneiden hyvinvointia, terveyttä, parantaa palveluiden laatua ja vaikuttavuutta. (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008:3.)

Ikääntyneiden palveluiden järjestämiseen on viime aikoina kiinnitetty entistä enemmän huomiota. Uusittu ikääntyneiden hoitoa ja palveluita koskeva laatusuositus ja uusi laki ikääntyneiden väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista (980/2012) ovat välineitä, joiden avulla palveluita voidaan kehittää yksilöllisemmiksi, ottaen huomioon ikääntyneen palvelun keskiössä. Ikääntyneet haluvat useiden tutkimuksien mukaan asua omassa kodissaan mahdollisimman pitkään. Tämä sama ajatus nousee sekä laatusuosituksessa, että laissa ikäkkäisen sosiaali- ja terveyspalveluista (980/2012). Kehittämällä kotiin annettavia palveluita ikääntyneille nyt myös samalla valmistaudutaan tulevaisuuteen, jolloin ikääntyneiden määrän lisääntyessä palveluiden kysyntäkin tulee kasvamaan.

4 SOSIAALINEN TUKI TUTKIMUSOTTEENA

4.1 Sosiaalisen tuen käsite

Sosiaalisen tuen käsitteen määrittely on haasteellista, koska siihen liittyy voimakas subjektiivinen, kokemuksellinen ulottuvuus. Käsite on moniulotteinen ja monet tutkijat ovat pyrkineet määrittelemään sitä jo 1970-luvun alkupuolelta alkaen. Yhtä yksiselitteistä määritelmää ei ole. Eroja on sekä sisällöllisissä painotuksissa, että lähestymistavoissa. (Metteri & Haukka-Waklin 2004, 55.) Sosiaalisen tuen termiä käytetään myös usein sen laajassa merkityksessä, eli viittamaan mihin tahansa prosessiin, jonka avulla sosiaaliset suhteet voivat edistää hyvinvointia ja terveyttä. (Cohen & Gottlieb & Underwood 2000, 4.)

Esko Kumpusalo (1991, 13) määrittelee sosiaalisen tuen käsitteeksi, jolla kuvastetaan lähiyhteisön ja ihmisen välisiä suhteita. Petri Kinnusen (1998) mukaan ihmisten elämäntilanteiden muutosmahdollisuuteen ja ihmisten kykyyn tehdä itseään ja kanssaihmiä koskevia ratkaisuja liittyy oleellisesti sosiaalinen tuki. Sosiaalinen tuki on ihmisten, heidän lähiyhteisöjensä ja julkisen organisoimia toimintoja, joiden kautta luodaan edellytyksiä kasvattaa elämänhallinnan autonomisuutta ja pyritään vähentämään kompetenttiuksien vajauksia. (Kinnunen 1998, 28.)

Sosiaalinen tuki on toiminnallinen käsite. Se viittaa niihin toimintakäytäntöihin, joiden kautta ihminen itse, hänen lähiyhteisönsä tai yksityiset ja julkiset toimijat pyrkivät turvaamaan yksilön hyvinvoinnin. Sosiaalinen tuki voi olla luonteeltaan esimerkiksi aineellista, tiedollista, toiminnallista, henkistä tai emotionaalista. Sosiaalinen tuki on vuorovaikutteinen tapahtuma silloin, kun se saa muotonsa erilaisissa yksittäisten ihmisten, lähiyhteisöjen, järjestöjen ja kunnallisten toteuttajien toiminnassa. (Kinnunen 1998, 29.)

Sheldon Cohen & Benjamin H. Gottlieb & Lynn Underwood (2000,4) kategorisoivat sosiaaliisiin suhteisiin liittyvät sosiaalisen tuen prosessit kahteen ryhmään. Ensimmäinen prosessi liittyy emotionaalisten, tiedollisten ja instrumentaalisten resurssien järjestämiseen tai vaihtamiseen, vastauksena käsitykseen siitä että toiset tarvitsevat tällaista apua. Nämä tarpeet liittyvät usein akuuttiin tai kroonisiin

kokemuksiin kuten sairauteen, elämän tapahtumiin, kehityssiirtymiin tai riippuvuuksiin. (Cohen & Gottlieb & Underwood 2000, 4.)

Cohen ym. mallissa termiä sosiaalinen tuki käytetään viittamaan sosiaalisiin resursseihin, joita henkilöllä on käytettävissä tai että todellisuudessa heille tarjotaan epävirallisen tuen kontekstissa virallisia tukiryhmiä ja epävirallisia auttaja suhteita. Toinen prosessi keskittyy terveyteen ja hyvinvointiin liittyviin hyötyihin, joita osallistuminen ryhmään tai ryhmiin edistää. Hypoteesi on se että, ryhmässä muut voivat vaikuttaa ajatteluun ja havaintojen tekokykyyn, tunteisiin, käyttäytymiseen ja niillä voi olla biologisia vasteita joilla taas on merkitystä hyvinvoinnille ja terveydelle. Esimerkiksi hyödyt voivat esiintyä ihmissuhteiden moninaisuuden vaikutuksesta (vahvistavana, positiivisena) käsitykseen itsestä, oman arvon tunteeseen, oman itsensä kontrollointiin ja normien mukaiseen käyttäytymiseen, jotka taas vaikuttavat ihmisen hyvinvointiin ja terveyteen. (Cohen & Gottlieb & Underwood 2000, 4- 5.)

Kumpusalon (1991, 14) mukaan sosiaalisen tuen määritelmät korostavat sosiaalisen tuen vuorovaikutuksellista luonnetta. Määritelmä ei sulje pois mahdollisuutta, että sosiaalinen tuki voi olla suoraa henkilöltä toiselle tai epäsuoraa, järjestelmän kautta annettavaa tukea. Sosiaalinen tuki voi olla maallikon tai ammatti-ihmisen antamaa. Henkilöltä toiselle tapahtuva sosiaalinen tuki voidaan käsittää siten, että on olemassa tai käytettävissä henkilöitä, joihin voi luottaa ja jotka välittävät, arvostavat ja rakastavat (Sarason & Levine & Basham & Sarason 1983, 127.). Järjestelmän kautta tapahtuva tuki taas käsittää erilaiset lakisäätöiset palvelut, joita kunta tai valtio järjestävät. Sosiaalista tukea voidaan hyödyntää sekä virallisista että epävirallisista lähteistä. Virallisen ja epävirallisen sosiaalisen tuen erottaakin toisistaan tuen vastikkeellisuus. Arjessa tapahtuva sosiaalinen tuki perustuu yleensä ystävyyteen ja vapaaehtoisuuteen. (Compton & Galaway & Cournoyer 2005, 259-266.)

Sosiaalisen tuen muodot vaihtelevat eri yhteyksissä ja voivat ainakin osittain korvautua myös kokonaan toisenlaisella toiminnalla. Tämä koskee yksilöä, sekä sosiaalisen tuen toteuttamistahoja. Valtiollinen toiminta voi korvautua esimerkiksi kolmannen sektorin toteuttamalla toiminnalla tai toisinpäin. (Kinnunen 1999, 103.) Sosiaalisen tuen muodot voidaan jakaa eri myös luokkiin.

Heaney & Israel (2007) jakavat sosiaalisen tuen neljään eri luokkaan, jotka ovat emotionaalinen tuki (emotional support), välineellinen tuki (instrumental support), tiedollinen tuki (informational support) ja arvioiva tuki (appraisal support). Emotionaalinen tuki pitää sisällään empatian, rakkauden, luottamuksen ja välittämisen tunteet, sekä niiden osoittamisen ja jakamisen. Välineellinen tuki on puolestaan konkreettisen avun tai palveluiden tuottamista tukea tarvitseville yksilöille. Tiedollinen tuki on neuvontaa, ehdotuksia ja tiedon jakamista, joiden avulla yksilö pystyy paremmin käsittelemään ongelmiaan. Arvioiva tuki puolestaan auttaa yksilöä arvioimaan ja kehittämään itseään rakentavan palautteen ja vahvistamisen avulla. (Heaney & Israel 2007, 190.)

Beulah R.Comptonin, Burt Galawayn ja Barry R.Cornouyerin määritelmä käsittää virallisen (Formal Social Support) ja epävirallisen sosiaalisen tuen (Informal Social Support). Sosiaalista tukea voidaan hyödyntää sekä virallisista että epävirallisista lähteistä. Muodollisen ja arjessa tapahtuvan sosiaalisen tuen erottaa toisistaan tuen vastikkeellisuus. (Compton & Galaway & Cournoyer 2005, 259-266.)

Kumpusalo erottaa sosiaalisen tuen muodot viiteen lohkoon, aineelliseen-, toiminnalliseen-, tiedolliseen-, emotionaaliseen- ja henkiseen tukeen. Kussakin tuen muodossa voidaan erottaa ainakin osittain tuen määrä ja laatu. Sosiaalisen tuen laatu on pääosin subjektiivisen arvioinnin varassa, tuen määrää voidaan mitata esimerkiksi rahassa. Aineellisessa tuessa määrä on ratkaiseva tekijä, mutta muun tuen suhteen tuen laatu ja oikea-aikaisuus ovat ratkaisevampia tekijöitä. Sosiaalisen tuen rakenteen ja toiminnan välillä on eroja. Erilaiset tukirakenteet jakavat erityyppistä tukea. Suppea mutta toimiva tukiverkosto on useammin tehokkaampi kuin laaja mutta passiivinen. Vain perhe- ja lähiyhteisö voi kuitenkin tarjota hyvinvoinnille välttämättömän emotionaalisen ja henkisen tuen. (Kumpusalo 1991, 14-15.) Sosiaalisen tuen muotojen erottaminen toisistaan ei kuitenkaan ole niin yksiselitteistä. Heaney & Israelin (2007) mukaan sosiaalisen tuen muotoja voidaan erotella toisistaan käsitteellisesti, mutta ystävyysuhteet jotka tarjoavat yhden lisäksi myös muita tuen muotoja taas vaikeuttaa niiden tutkimista empiirisesti, erillisinä konstruktioina. (Heaney & Israel 2007, 190.)

Sosiaalinen tuki tässä tutkimuksessa on jaettu prosessiin, jonka avulla ikääntyneen sosiaaliset suhteet voivat edistää hänen hyvinvointiaan. Sillä kuvastetaan lähiyhteisön ja ihmisen välisiä suhteita. Se viittaa toimintakäytäntöihin, joiden kautta ikääntynyt, hänen lähiyhteisö ja julkiset toimivat pyrkivät turvaamaan hänen hyvinvointiaan. Näin ollen palveluiden ja sosiaalisen tuen tarpeet jakautuvat tutkimuksessamme virallisiin ja epävirallisiin tuen muotoihin.

4.2 Sosiaalisen tuen muodot

Tutkimuksessamme sosiaalinen tuki on vuorovaikutusta, jossa ikääntyneet tarkastelevat sosiaalisen tuen tarvetta vuonna 2030. Sosiaalista tukea kuvaavia tekijöitä ovat tuen muodot ja lähde. Sosiaalisen tuen muodot eri teorioiden mukaan eivät yksinään sovellu tutkimukseemme. Sosiaalista tukea ja sen muotoja on luokiteltu useilla eri tavoilla. Olemme päätyneet ratkaisuun, jossa käytämme Catharine A. Heaney'n & Barbara A. Israelin (2007), Beulah R. Comptonin & Burt Galaway'n & Barry R. Cournoyerin (2005) sekä Kumpusalon (1991) esittämiä sosiaalisen tuen muotoja, tutkimukseemme soveltuvalla tavalla. Sosiaalisen tuen muodot olemme jakaneet tässä tutkimuksessa aineellisen-, toiminnallisen-, tiedollisen-, emotionaalisen- ja osallisuuden tuen luokkiin. Olemme myös jaotelleet tuen muodot virallisista ja epävirallisista lähteistä käsin.

Kuvio 1. Sosiaalisen tuen muodot tutkimuksessamme

	Aineellinen tuki	Toiminnallinen tuki	Tiedollinen tuki	Emotionaalinen tuki	Osallisuuden tuki
Virallinen tuki	Lakisääteiset palvelut, raha, apuvälineet	Palvelut viranomaiselta	Neuvonta	Tieto palveluiden saatavuudesta	Toimintakentän tarjoaminen välillisesti
Epävirallinen tuki	Taloudellinen tuki tai muu apu sukulaiselta, ystävältä, naapurilta.	Apu tai tuki	Opastus, ohjaus	Vuorovaikutus, ystävyyssuhteet	Osallisuuden tunteen saavuttaminen

Kuvio sosiaalisen tuen muodoista on muodostunut aiempien teorioiden ja tutkimusaineistomme pohjalta. Aineelliseen tukeen tutkimuksessamme kuuluvat virallisen tuen osalta lakisääteiset palvelut ja tuet, sekä apuvälineet. Epävirallinen aineellinen tuki kattaa läheisiltä ja ystäviltä saadun aineellisen tuen, kuten tilapäisen

taloudellisen tuen. Toiminnallinen tuki taas kattaa ikääntyneen toimintakyvyn alentumisesta johtuen erilaiset viralliset palvelut (asiointi-apu, siivous-apu). Tiedollinen tuki jakaantuu virallisen tuen osalta neuvontaan ja epävirallisen tuen osalta opastukseen verkkoasiointissa. Emotionaalinen tuki tässä työssä on vastavuoroista sosiaalista vuorovaikutusta, joka joka tarjoaa turvaa ja tukea. Sitä esiintyy niin epävirallisen kuin virallisen tuen muotona. Osallisuuden tuen käsite on lähtöisin Sheldon Cohenin ja Leonard S. Symen (1985) status-tuen määritelmästä, jolla tarkoitetaan sitä, että sosiaaliset suhteet voivat tukea yksilöä vain olemalla olemassa.

Status-tuen käsite ei sellaisenaan täysin sopinut tutkimukseemme, joten muokkasimme sen osallisuuden tueksi. Osallistumisen käsitettä on määritellyt muun muassa Ronald Wilman (1993) joka luokittelee osallistumisen tavoitteelliseksi toiminnaksi, jonka tarkoitus on sosiaalisten ja poliittisten prosessien hallinta. (Wilman 1993, 13-14). Osallisuuden tuki ymmärretään tässä tutkimuksessa tueksi, jonka avulla yksilöllä on mahdollisuus tuntea kuuluvansa johonkin, olla osallisena jossain. Kyseessä on vastavuoroinen tuen muoto, jossa yksilö on sekä tuen antajana että osallisuuden tunteen myötä myös tuen saajana.

4.3 Sosiaalisen tuen lähteet

Sosiaalisen tuen toteutumisessa on kyseessä vuorovaikutteinen tapahtuma, jossa tuki saa muotonsa ihmisten keskinäisen, lähiyhteisöjen, järjestöjen, kunnallisten, valtiollisten tai markkinaohjautuneiden toteuttajien toiminnassa. Sosiaalinen tuki tarkoittaa niitä vuorovaikutteisia toimintakäytäntöjä, joilla erilaisiin toteutumiin päädytään. (Kinnunen 1999, 103.)

Compton & Galaway & Cournoyer (2005, 266-267) toteavat sosiaalisen tuen järjestelmien ja verkostojen sisältävän sellaisia yksilöitä, ryhmiä ja organisaatioita joiden kanssa ihmiset ovat vuorovaikutuksessa. Vuorovaikutus itselle merkityksellisten henkilöiden kanssa omassa tukiverkostossa voi tyydyttää henkilön sosiaalisia ja emotionaalisia tarpeita, tarjota sosiaalistumista ja vapaa-ajan toimintaa sekä ehkäistä yksinäisyyttä ja eristäytymistä.

Sosiaalisella tuella on vaikutusta myös yksilön elämänhallintaan. Elämänhallinta riippuu ihmisen toiminnan ja elinolojen välisestä suhteesta. Kysymys on ihmisen mahdollisuuksista ja hänen suorittamista valinnoistaan. Sosiaalisen tuen tulee olla oikeanlaista ja kohdennettua elämäntilanteen ja tarpeen mukaan. Siksi sosiaalisen tuen käsittely on osaltaan ongelmallista. (Eronen & Hokkanen, Kinnunen & Lehto-Pusa, Rönnerberg & Särkelä 1995, 63.) Sosiaalisen tuen välittymiseen ja vaikuttavuuteen vaikuttavat avun tarvitsija ja hänen avun tarpeensa. Seikat kuten avun tarvitsijan ikä, tausta, kehitys – ja koulutustaso sekä hänen persoonallisuutensa vaikuttavat sosiaalisen tuen välittymiseen. Myös sillä sosiaalisella ympäristöllä, jossa vuorovaikutus tapahtuu on merkitystä. (Kumpusalo 1991, 16.)

Sosiaalisen tuen tarve ja sen painopiste määrittyy tuettavan ongelmasta käsin joko fyysiseen, psyykkiseen tai sosiaaliseen selviytymiseen. Kumpusalo toteaa oikea-aikaisuuden olevan tärkeää sosiaalisen tuen välittymisen kannalta. Tukea pitäisi olla tarjolla silloin kun asianomaisen omat voimavarat ovat äärimmilleen käytössä ja ulkopuolista tukea todella tarvitaan. Mikäli tukea tarjotaan liian aikaisin on vaarana se, että henkilön omatoimisuus häviää ja riippuvuus tuen antajiin lisääntyy. (Kumpusalo 1991, 16.) Sosiaalisen tuen vaikutukset riippuvat tuen luonteesta. Joissakin tilanteissa tuki voi vaikuttaa myös kielteisesti. Tuki voi myös herättää kielteisiä tunteita, jolloin tuen vastaanottaminen voi olla vaikeaa. (Järviskoski & Härköpää 2011, 152-153.)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1 Tulevaisuudentutkimus

Tutkimuksemme alkuvaiheessa tiesimme haluavamme tutkia ikääntyneiden sosiaalipalveluita, mutta halusimme tehdä tutkimuksestamme hieman erilaisen. Näin ollen tulevaisuuteen suuntautunut tutkimustapa tuntui mielenkiintoiselta ja oikealta.

Mika Mannermaan (2003) mukaan tulevaisuudentutkimuksen empiirinen tutkimuskohde on nykyhetkessä kattaen myös käytettävissä olevan historiallisen tietämyksen ja esimerkiksi ihmisen tulevaisuutta koskevat intentiot. Tulevaisuudentutkimus on aina perusluonteeltaan välineellistä. Sen harjoittamista ohjaa aina jokin tarkoitus tai intressi siinä mielessä, että tavoitteena on vaikuttaa yhteiskunnalliseen kehitykseen esimerkiksi yleisen mielipiteen muuttumisen kautta. (Mannermaa 2003, 26.) Tulevaisuudentutkimuksella laajennetaan ihmisten aikaperspektiiviä nykyisyydestä kahteen suuntaan: huomiseen ja lasten ja lastenlasten huomiseen ja vieläkin kauemmas, sekä toiseen suuntaan eli menneisyyteen ja historiaan. Tulevaisuudentutkimuksella pyritään laajentamaan ihmisten lähimmäisperspektiiviä kahteen suuntaan: omasta itsestä ja perheestä heimoon, kylään, kaupunkiin, kansakuntaan, muihin aikalaisiin koko maailmanyhteisöön sekä esivanhempiin ja kulttuurin alkujuurille päin. (Malaska 2003, 13.)

Tulevaisuudentutkimuksen lähtökohta perustuu tarpeeseen pyrkiä laajentamaan näkyvissä olevien moraalisten valintojen määrää ja antamaan merkityksen nykyhetkessä tehdyille valinnoille. Nämä valinnat ovat myös riippuvaisia menneestä kehityksestä ja aikaisemmista valinnoista. (Rubin n.d.) Tulevaisuudentutkimus on monitieteinen tutkimuksen ala. Tulevaisuudentutkimuksen nykyhetkessä olevasta empiirisen tutkimuksen kohteesta pyritään monitieteisen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen keinoin saavuttaa mahdollisimman laaja-alainen ymmärrys, kuvaus ja selitysmallit. Tulevaisuudentutkimuksen empiirinen tutkimuskohde on nykyhetkessä kattaen myös käytettävissä olevan historiallisen tietämyksen ja esimerkiksi ihmisen tulevaisuutta koskevat intentiot. Tulevaisuudentutkimus on aina perusluonteeltaan välineellistä. Sen harjoittamista ohjaa aina jokin tarkoitus tai intressi siinä mielessä, että tavoitteena on vaikuttaa yhteiskunnalliseen kehitykseen esimerkiksi yleisen mielipiteen muuttumisen kautta. (Mannermaa 2003,16, 26.)

Mannermaan (2003, 32) mukaan tulevaisuudentutkimus voidaan jakaa kolmeen paradigmaan: deskriptiiviseen tulevaisuudentutkimukseen, skenaarioparadigmaan ja evolutionaariseen tulevaisuudentutkimukseen. Deskriptiivisellä tulevaisuudentutkimuksella tarkoitetaan sellaista lähestymistapaa, jonka pyrkimyksenä on esittää menneisyyden kehityslinjojen jatkamiseen perustuvia ennusteita eli tulevaisuutta koskevia arvioita. Skenaarioparadigma kuvaa perusnäkemystä, jonka mukaan tulevaisuudentutkimuksen ensisijainen tehtävä ei ole ennustaa todella toteutuvaa tulevaisuutta, koska sen ei uskota olevan mahdollista. Evolutionaarinen tulevaisuudentutkimus edustaa pyrkimystä korostaa tulevaisuudentutkimuksen tutkimuksellista osaa myös turbulentissa yhteiskunnallisen kehityksen vaiheessa. Sen tarkoituksena on skenaarioparadigmaa teoreettisesti ja metodologisesti perustellumman ja samalla deskriptiivistä tulevaisuudentutkimusta laaja-alaisemman viitekehyksen tarjoaminen tulevaisuudentutkimuksen harjoittamiselle ja siten teoreettisesti perusteltujen skenaarioiden konstruoimiselle.

Pertti Malaskan (2003, 12-13) mukaan tulevaisuudentutkimuksen tehtävää voidaan luonnehtia seuraavalla niin, että siinä luodaan yhteiskunnalliseen muutokseen, sen osaalueiden tai maailmanyhteisön arvorationaalisia visioita eri tieteenalan tietoja ja muita kokemuksia hyväksi käyttäen ja avataan uusia näköaloja tulevaisuuden vaihtoehtoihin. Tulevaisuudentutkimuksessa tehdään ymmärrettäväksi, että tulevaisuus ei ole ennalta määrätty ja siihen voidaan vaikuttaa ihmisten koherentin toiminnan ja tekojen kautta. Tulevaisuudentutkimuksessa kuvataan myös yleisellä tasolla sellaisia mahdollisuuksia, voimia, toimenpiteitä ja ehtoja, joilla eri visiot olisivat saavutettavissa ja toteutettavissa nykytilanteesta lähtien. Siinä huomioidaan ja kuvataan todennäköisiä passiivisen kehityksen kulkuja, jotka muodostavat lähtökohdan tarvittavien tekojen määrittelylle asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi.

Tulevaisuudentutkimukselle tyypillistä on myös se, että siinä pyritään arvioimaan tekniikan kehitystä tarpeesta käsin ja selvittämään tekniikan valintaperusteita ja tekniikan merkitystä kehityksen näkökulmasta. Samalla pyritään myös paljastamaan inhimillisen toiminnan luomia uhkia ja katastrofaalisia riskejä sekä analysoimaan niitä koskevaa yhteiskunnallista ja kansanvaltaista päätöksentekoa. (Malaska 2003, 12-13.)

Tutkimuksemme on laadullinen tulevaisuuden tutkimus, jossa haemme vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin: ”Millaisia merkityksiä tulevat ikääntyneet antavat ikääntymiselle?” sekä ”Millaisena sosiaalinen tuki näyttäytyy vuonna 2030 tulevien ikääntyneiden vastauksissa?”

Sirkka Hirsjärven & Pirkko Remeksen & Paula Sajavaaran (2009, 161) mukaan laadullisessa tutkimuksessa on kyseessä todellisen elämän kuvaaminen. Yleisesti todetaan, että tutkimuksessa on pyrkimyksenä löytää tai paljastaa tosiasioita, kuin todentaa jo olemassa olevia väittämiä. Jari Eskolan & Juha Suorannan mukaan (2000, 13) laadullinen tutkimus sisältää lukuisia erilaisia traditioita, lähestymistapoja ja aineistonkeruu- ja analyysimenetelmiä ihmisen ja hänen elämänsä tutkimiseksi, joten se ei ole minkään tietyn tieteenalan tutkimusote tai vain yhdenlainen tapa tutkia. Laadullisella aineistolla tarkoitetaan pelkistetyimmillään aineistoa, joka on ilmiänsä tekstiä. Teksti voi olla syntynyt tutkijasta riippuen tai riippumatta. Esimerkkejä edellisestä ovat erimuotoiset haastattelut ja havainnoinnit, jälkimmäisestä henkilökohtaiset päiväkirjat, omaelämäkerrat ja kirjeet sekä muuta tarkoitusta varten tuotettu kirjallinen ja kuvallinen aineisto tai kuvamateriaali. (Eskola & Suoranta 2000, 15.)

Laadullisessa tutkimuksessa käytetään yksittäisestä yleistykseen pohjautuvaa päättelyä. Sen vuoksi lähtökohtana ei ole teorian testaaminen vaan aineiston monitahoinen ja yksityiskohtainen tarkastelu. Sitä mikä on tärkeää, ei määrää tutkijaa. Tutkimuksissa suositaan laadullisten metodejen käyttöä aineiston hankinnassa. Suositaan metodeja, joissa tutkittavien näkökulmat ja ääni pääsevät esille. Kohdejoukko valitaan tarkoituksenmukaisesti. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 164.)

5.2 Tutkimusaineistosta

Haastateltavamme ovat ikäpolvea, joka edustaa Lassletin (1989) luokittelua kolmannesta iästä. Kolmas ikä alkaa noin 65-80 ikävuosien paikkeilla, eli ihmisen eläkkeelle jäämisen aikoihin. Kolmatta ikää ei voi Lassletin mukaan mitata kalenterin mukaan vaan kyseessä on enemmän subjektiivinen kokemus. (Lasslett 1989, 69.)

Vaikka haastateltavistamme vain muutama on ylittänyt 65-vuoden iän, edustaa tutkimusjoukkomme kuitenkin ikäryhmää, joka joko on jo eläkkeellä tai siirtymässä lähitulevaisuudessa eläkkeelle. Näin ollen he edustavat Lassletin kuvaamaa aktiivista, kolmannen ikävaiheen ihmistyyppiä. Vuonna 2030 haastateltavistamme vanhin tulee olemaan 83-vuotias ja nuorin 69-vuotias.

Kolmannen iän edustajat valikoituvat tutkimusaineistoksi heidän erityispiirteidensä vuoksi. Kyseessä oleva ikäpolvi edustaa ikäluokkaa, jota koskettaa ennenäkemätön eläköitymisprosentti vuonna 2030. Euroopan yhteisöjen komission (2007) Hyvä vanhuus yhteiskunnassa i-2010 aloitteen mukaan yli 80-vuotiaiden määrä tulee kaksinkertaistumaan vuoteen 2050-mennessä. Kolmatta ikävaihetta elävät kiinnostivat meitä lisäksi siitä syystä, että suurelle osalle kyseistä sukupolvea tietotekniikan hyödyntäminen on tullut tutuksi jo työelämän kautta. He kuuluvat niihin ikääntyneisiin, jotka käyttävät ja hallitsevat teknologiaa jo paremmin kuin tämän päivän ikääntyneet. (Kaakinen & Törmä 2009, 6-8.) Myös kolmannen iän edustajille tyypillinen aktiivisuus innosti meitä kohderyhmän valinnassa.

Kemi valikoitui tutkimuspaikkakunnaksemme siitä syystä, että se lukeutuu maamme kriisikuntiin. Kemin ”kultaiset päivät” olivat 1970-luvulla, jolloin Kemissä asui lähes 30 000 asukasta ja Kemi oli Pohjois-Suomen toiseksi suurin kaupunki Oulun jälkeen. Kemin teollisuus on nykyisin rakentunut paperiteollisuuden ympärille ja kaksi suurinta työllistäjää ovat olleet Metsä-Botnia (entinen Kemi Oy) ja Stora Enso (entinen Veitsiluoto Oy). Myös Kemin satamat ovat olleet merkittävä työllistäjä. Kemi näyttäytyy monelle edelleen punaisena työläis- ja tehdaskaupunkina, vaikka Kemissä on jo vuosien ajan tehty työtä kaupungin imagon kohentamiseksi. Kemiä on haluttu kehittää koulutuksen keskuksesi sekä meren ja Lumilinnan avulla kansainväliseksi matkailukaupungiksi. (Hakala 2006, 66.)

Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvuluista (2012/980) 15§ on johtanut toimenpiteisiin myös Kemissä. Lain mukaan on kunnan vastuulla selvittää ikääntyneen sosiaali- ja terveydenhuollon sekä muiden hänen hyvinvointiaan, terveyttään, toimintakykyä ja itsenäistä suoriutumistaan tukevien palveluiden tarve. Palveluntarpeiden selvittämisestä vastaa ammattihenkilöstö, jolla on lain 3 luvun 15 pykälän mukainen kelpoisuus.

Palvelutarpeen selvittäminen tapahtuu yhteistyössä monipuolisen asiantuntijaverkoston kanssa ikääntyneen yksilöllisiä tarpeita vastaavasti. (Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalveluista 2012/980.)

Kemin kaupungin www-sivuilta löytyy Ikäihmisten hyvinvointisuunnitelma vuosille 2011-2020. Ikäihmisten hyvinvointisuunnitelmaa tekemässä ovat olleet mukana Ikäihmisten hyvinvointi-työryhmän lisäksi myös kuntalaiset, järjestöt ja yhdistykset. Hyvinvointistrategiassa otetaan kantaa niin tämän hetken, kuin tulevaisuuden ikäihmisille suunnattuihin palveluihin. Strategiassa on laadittu myös vuoteen 2020 ulottuva toimenpidesuunnitelma ikääntyneiden palveluihin ja niihin liittyviin investointitarpeisiin. Kemin kaupungin hyvinvointisuunnitelmissa ikääntyneet nähdään voimavarana ja aktiivisina toimijoina. (Ikäihmisten hyvinvointisuunnitelma 2011-2020, 4.) Pro gradu-tutkimuksellamme haluamme saada tietoa siitä, mitkä ovat Kemin kaupungin tulevien ikääntyneiden omat näkemykset tulevaisuuden sosiaali- ja terveystalveluista Kemissä.

5.3 Teemahaastattelu aineistonkeruumenetelmänä

Tutkimusaineistomme keräsimme puolistrukturoitujen teemahaastatteluiden kautta. Haastattelu on ainutlaatuinen tiedonkeruumenetelmä, koska siinä ollaan suoraan kielellisessä vuorovaikutuksessa tutkittavan kanssa. Tästä seikasta on sekä etuja että haittoja. Suurimpana etuna pidetään joustavuutta aineistoa kerätessä. Aineiston keruuta voidaan säädellä joustavasti tilanteen edellyttämällä tavalla ja vastaajia myötäillen. Haastattelun etuna on myös se, että vastaajaksi suunnittelut henkilöt saadaan yleensä mukaan tutkimukseen. Haastattelua käytetään aineistonkeruumenetelmänä esimerkiksi koska halutaan korostaa sitä, että ihminen on nähtävä tutkimustilanteissa subjektina. Hänelle on annettava mahdollisuus tuoda itseään koskevaa tietoa esille mahdollisimman vapaasti. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 205- 206.)

Ihminen on tutkimuksessa merkityksiä tuova ja aktiivinen osapuoli. Haastattelua käytetään myös jos halutaan sijoittaa tulos aiempaa laajempaan kontekstiin tai jos on kyseessä vähän kartoitettu, tuntematon alue. Haastattelu on yhdenlaista keskustelua, jossa haastattelijalla on ohjat. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 205-208.)

Tutkimustarkoituksessa haastattelu on ymmärrettävä systemaattisena tiedonkeruun muotona. Sillä on tavoitteet ja sen avulla pyritään saamaan mahdollisimman luotettavia ja päteviä tietoja. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 205-208.) Vilma Hännisen (2010) mukaan kansainvälisesti tyypillisin tapa kerätä ihmistieteellistä narratiivista aineistoa on haastattelu. Tarinnallisia tulkintoja on mahdollista nostaa teemahaastattelulla kerätyllä aineistolla, etenkin jos haastattelu etenee ajallista järjestystä noudattaen. (Hänninen 2010, 164-165.)

Teemahaastattelu on lomake- ja avoimen haastattelun välimuoto. Sille on tyypillistä, että haastattelun aihepiirit eli teema-alueet ovat jo tiedossa, mutta kysymysten tarkka muoto ja järjestys puuttuvat. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 208.) Puolistrukturoituun teemahaastatteluun päädyimme siitä syystä, että se on strukturoitua haastattelua huomattavasti ”väljempi” vaihtoehto mikä taas soveltui tulevaisuudentutkimukseen mielestämme paremmin. Haastattelijoina emme halunneet lähteä liiaksi ohjailemaan haastateltavien vastauksia vaan halusimme antaa tilaa heidän omalle kerronnalle.

Haastattelukysymyksemme (LIITE 1) olemme rakentaneet avoimeksi seuraavien teemojen ympärille: Taustatiedot, ikääntymisen merkitys, ympäristö, sosiaaliset verkostot, itsenäinen suoriutuminen, aktiviteetit, sosiaalinen tuki, vaikuttavuus ja ”pinnalla”. Haastattelukysymysten laadinnassa meitä ohjasivat osaltaan aiemmat tutkimukset sekä sosiaalisen tuen teoria. Puolistrukturoidut kysymyksemme antoivat haastateltaville pohjan, jonka kautta heillä oli helpompi lähteä maalailemaan tulevaisuudennäkemyksiään. Kysymyksenasettelu ei ollut kuitenkaan tiukasti määritelty, vaan saatoimme käyttää tarvittaessa lisäkysymyksiä tilanteen mukaan. Haastatteluaineiston purkamisessa käytimme aineistolähtöistä analyysiä. Tavallisesti teemahaastatteluaineisto analysoidaan teemoittelemalla ja tyypittelemällä. Tässä tutkimuksessa käytämme teemoittelua.

Teemoittelu on Jari Eskolan (2010, 41) mukaan aineiston analysointia nostamalla siinä esiintyviä teemoja esiin tavallisesti aineistojen sitaatteja käyttäen. Teemoittelu ei aseta mitään erityisiä kriteerejä aineiston koolle. Aineisto järjestetään teemoittain. Kerätään ensin peräkkäin ensimmäiseen teemaan saadut vastaukset, sitten toiseen teemaan saadut vastaukset ja niin edelleen. Näin seuraavassa vaiheessa voidaan valita oman tutkimuksen kannalta kaikkein tärkeimmän ja kiinnostavan teeman.

Teemahaastatteluja käyttävälle tutkimukselle on ominaista sitaattien löyhä käyttö. Sitaattien käytöllä on tutkimuksissa kaksi tarkoitusta. Niillä voidaan pyrkiä todistamaan tutkijan edellä esittämä oletamus oikeaksi tai sitten ne toimivat tutkijan oman tulkinnan pohjana. Tutkija oma tulkinta siis aina joko edeltää tai seuraa sitaattia. (Eskola 2010, 44–45.) Työssämme nostimme tutkimusongelmia valaisevia sitaatteja tulkittavaksi, teorian ja omien tulkintojemme rinnalle.

Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi (2009) ovat esitelleet triangulaation yhtenä keinona parantaa laadullisen tutkimuksen luotettavuutta. Triangulaatiolla tarkoitetaan erilaisten metodien, tutkijoiden, tiedonlähteiden tai teorioiden yhdistämisestä tutkimuksessa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 142-143.) Tutkimuksessamme triangulaatiota voidaan nähdä esiintyvän tutkijaan liittyvänä triangulaationa. Tämä on käytäntö silloin kun tutkijoina toimii mahdollisimman monta henkilöä. Se, että me teimme tutkimuksen parityönä antoi meille kahdenlaiset näkökulmat tutkimuksen tekoon. Etenkin aineiston analyysissä kahden tutkijan näkemykset antoivat lisäarvoa tutkimukselle. Kahden tutkijan yhteistyö auttoi meitä säilyttämään objektiivisuuden vastausten tulkinnassa ja ymmärtämään haastateltavia paremmin. Raportointiosuus muodostautui sen sijaan haasteelliseksi, jopa kahden tutkijan voimin, tai juuri siitä syystä.

Raportissa pyritään kiteyttämään aineiston keskeiset annit tutkimustehtävän kannalta. Tätä antia kommentoidaan, keskustellutetaan ja tarkastellaan kriittisesti oman ajattelun, muiden tutkimuksen ja näkökulmien avulla. Tekstimassaa tulee miettiä kokonaisuutena. Aineistoa tulee pilkkoa ja puristaa tiiviimmäksi ja sitä tulee koetella tutkijoiden ajattelun ja muiden tutkimusten kanssa pohtimalla mitä aineiston avulla voidaan päätellä tutkittavasta ilmiöstä, miten aineistosta havaitut seikat liittyvät aiempiin aiheesta tehtyihin tutkimuksiin ja tukevatko löydökset muita tutkimuksia vai ovatko ne jollain tapaa ristiriidassa niiden kanssa. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009.)

Tehdessämme tutkimusraporttia parityöskentelynä, huomasimme kuinka hankalaa on tiivistää tekstiä ja löytää yhteinen punainen lanka. Kummallakin meistä oli omat käsityksemme siitä, mikä tieto oli tärkeää ja mikä ei. Keskeisten lopputulosten esillenostaminen oli näin neuvotteluiden tulos. Aiempia tulevaisuuden tutkimuksia aiheesta ei juurikaan ollut, mutta tietämme viitoitti Maire Vuodin (2011) väitöskirja ”Pohjoissuomalaisen suurten ikäluokkien tulevaisuudenkuvat ikääntymisestäään, hyvinvoinnistaan ja sosiaali- ja terveystaloudestaan.”

5.4 Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimuksemme kautta olemme halunneet tuottaa lisätietoa tulevien ikääntyneiden ajatuksista heidän palvelutarpeistaan vuonna 2030. Tutkimuksessamme on mukana ajatus asioiden kehittämisestä pitkällä tähtäimellä kuten tulevaisuuden tutkimukseen kuuluu. Tavoitteenamme on, että keräämäämme tutkimusaineistoa voitaisiin hyödyntää myös Kemin kaupungin hyvinvointistrategioissa ikäihmisten palveluja kehitettäessä.

Ajatuksia herättää se seikka, että onko meillä tutkijoina tarjota ehdoton totuus silloin, kun teemme analysointia omaan aikakautemme näkökulmiin sidottuna? Vaikka tutkijoina pyrkisimme olemaan kuinka puolueettomia hyvänsä, ohjaavat ajatuksiamme kuitenkin aina ajallis-kulttuuriset tekijät. Miten totuus voidaan löytää tulevaisuudentutkimuksesta, menetelmästä, jossa vasta visioidaan tulevaisuuden näkymiä? Kuka voi sanoa, vastaavatko haastateltavien ajatukset totuutta 17 vuoden päästä. Ei kukaan.

Miten sitten taata se, että tutkijan tulokinnan valta ja häntä ohjaavat yhteiskunnalliset intressit eivät vaikuttaisi myös meidän tutkimukseemme? Olemme päätyneet määrittelemään tutkimuksen luotettavuutta kirjoittamalla mahdollisimman avoimeksi sen, mitä olemme tutkimuksessamme tehneet. Avoimuutta ovat korostaneet myös Rauno Huttunen, Leena Kakkori ja Hannu L.T Heikkinen (1999) joiden mukaan jokaisen tutkimuksen tekijän tulisi pyrkiä refleктоimaan ja tuomaan julki omat käsityksensä tiedon saavuttamisen mahdollisuudesta ja maailman olemisen tavasta. Tähän liittyy myös kysymys siitä, mitä tutkija pitää totuuden ja pätevyyden kriteerinä ja mitä ongelmia hän niissä näkee. (Huttunen & Kakkori & Heikkinen 1999, 131.)

Tässä tutkimuksemme olemme päätyneet tarkastelemaan luotettavuutta Tuomen ja Sarajärven (2009, 140-141) tutkijalle laatiman listan avulla. Tuomi ja Sarajärvi kehottavat arvioimaan tutkimusta kokonaisuutena jolloin sen sisäinen johdonmukaisuus (koherenssi) painottuu. Ensimmäisenä tulee miettiä tutkimuksen kohdetta ja tarkoitusta, **mitä on tutkimassa ja miksi?**

Vaikka meillä oli tutkimuksen alussa jo alustava tutkimussuunnitelma, täsmentyivät tutkimuskysymykset kuitenkin aineiston keruun ja analysoinnin myötä. Alustava tutkimuskysymyksemme oli: "Ikääntyneiden sosiaalipalvelut yhteiskunnassa vuonna

2030 tulevien ikääntyneiden näkökulmasta." Aiheeseen päädyimme sen ajankohtaisuuden vuoksi. Talouden taantuma ja väestön ikääntyminen ovat olleet mediassa paljon esillä. Erityisenä huolenaiheena keskusteluissa on ollut väestön ikärakenteen muutos sen tuomat muutokset huoltosuhteessa. Vuonna 2030 radikaalisti kasvava ikääntyneiden määrä tulee kuormittamaan nykyistä pienempää työkäisten määrää. Valtion lisääntyvä velka yhdistettynä pienentyviin verotuloihin on herättänyt kysymyksen siitä, millä hyvinvointivaltiomme pysyy pystyssä tulevaisuudessa? Tästä keskustelusta virisi ajatus paneutua hyvinvointipalveluiden jatkuvuuteen erityisesti tulevien ikääntyneiden näkökulmasta. Tutkimusjoukkomme rajasimme koskettamaan kemiläisiä henkilöitä, jotka ovat syntyneet 1944-1963 ja ovat näin ollen kolmannen iän edustajia vuonna 2030. Tutkimuksen edetessä huomasimme kuitenkin tutkimuskysymyksemme olevan liian suppea sosiaalisen tuen teorian kannalta. Tästä syystä tutkimuskysymyksemme laajeni koskettamaan pelkkien sosiaalipalveluiden sijaan myös tulevien ikääntyneiden mielteitä sosiaalisesta tuesta vuonna 2030. Tarkastelumme kohteeksi tulivat lisäksi tulevien ikääntyneiden ikääntymiselle antamat merkitykset.

Tuomi ja Sarajärvi (2009) kehottavat miettimään **tutkijan omaa sitoumusta tutkimuksessa**; miksi tutkimus on tutkijalle tärkeä, mitä oletuksia tutkijalla on ollut tutkimusta aloittaessa ja ovatko ajatukset muuttuneet. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 140). Meidän intressejämme tutkijoina ohjasivat aluksi hyvin pitkälti opintomme sosiaalityön e-osaamisen maisteriohjelmassa. Tutkimuskysymystä muokatessamme ajattelimme saavamme tutkimuksellamme tietoa, jossa yhdistyisi niin sosiaalipalvelut kuin informaatioteknologian hyödyntäminen. Ennako-oletuksena meillä oli, että haastateltavien vastauksista tulee nousemaan erilaisten virtuaalipalveluiden käyttö osana ikääntyneen arkea. Haastattelujen edetessä ja aineistoa analysoidessa huomasimme kuitenkin, ettei tietotekniikan merkitys haastateltavien vastauksissa noussut niin merkitykselliseksi kuin kenties odotimme.

Eräs tutkimuksen luotettavuuden arviointiin vaikuttava tekijä on **aineiston keruu** menetelmänä ja tekniikkana, aineiston keruuseen liittyvät erityispiirteet sekä mahdolliset ongelmat ja tutkijan mielestä merkitykselliset seikat. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 140.)

Tutkimuksessamme keräsimme tutkimusaineiston puolistrukturoitujen teemahaastatteluiden avulla. Haastattelut olivat yksilöhaastatteluja ja niiden kestot vaihtelivat noin puolesta tunnista puoleentoista tuntiin. Haastattelut tapahtuivat pääsääntöisesti haastateltavien kotona, kahta poikkeusta lukuunottamatta. Huomasimme, että kotona tehtävissä haastatteluissa ilmapiiri oli rennompi kun oltiin haastateltaville ”tutulla maaperällä”. Yhdessä haastattelussa kumpikin tutkija oli mukana, muut haastattelut jaettiin kahden tutkijan kesken. Kaikki haastattelut nauhoitettiin. Nauhurin käyttö toi joihinkin tilanteisiin oman jännityksensä ja ehkä näin myös rajoitti haastateltavaa vastauksissa. Haastattelutilanteen jännitystä koetimme helpottaa informoimalla haastateltavia mahdollisimman hyvin haastattelun tarkoituksesta ja sen kulusta. Korostimme myös, että ei ole olemassa niin sanottuja ”oikeita vastauksia” vaan kyse on jokaisen omakohtaisesta tulevaisuuden visioinnista. Tähän visiointiin lähteminen oli kuitenkin joidenkin kohdalla haastavaa. Tällaisia tilanteita varten olimme tehneet apukysymyksiä, jotta haastateltava pääsisi paremmin kerronnassaan liikkeelle. Apukysymykset auttoivat monen kohdalla. Tosin jälkikäteen mietimme, että johdattelivatko apukysymykset liiaksi haastateltavia vastauksissaan.

Tutkija-tiedonantaja suhteen arviointi ja sen miten suhde toimii on yksi tekijä Tuomen ja Sarajärven (2009,141) listauksessa. Koimme, että meidän tutkijoiden ja haastateltavien välillä vallitsi hyvä ja avoin ilmapiiri. Haastateltavilla ei ollut tosin annettu mahdollisuutta kuulla tai lukea haastattelujaan jälkikäteen, mutta toisaalta haastateltavat eivät ilmaisseet tähän tarvetta. Haastateltavia on kuitenkin informoitu siitä, että valmis Pro gradu-tutkielma tulee olemaan saatavilla myös sähköisenä versiona.

Muita aukikirjoitettavia asioita Tuomi ja Sarajärvi (2009) näkevät olevan **tutkimuksen keston, aineiston analyysin, tutkimuksen luotettavuuden sekä tutkimuksen raportoinnin**. (Tuomi & Sarajärvi 2009,141). Oman tutkimuksemme aikataulu toteutui seuraavasti: alustava tutkimussuunnitelma ja teemahaastattelun runko tehtiin keväällä 2013. Vapaaehtoisia haastateltavia kartoitimme maaliskuussa, jolloin tehtiin myös varsinaiset haastattelut. Kesän 2013 ajan teimme haastattelujen litterointia ja syvennyimme kirjallisuuteen ja teorioihin. Syksyllä 2013 pääsimme käsiksi tutkimuksen raportointiin eli aineiston analysointiin ja loppuraporttiin. Marraskuussa 2013 veimme työmme päätökseen.

Luotettavuuden arviointiin liittyvät myös **perustelut tutkimuksen tiedonantajista** eli millä perusteella tutkimuksen tiedonantajat valittiin, miten heihin otettiin yhteyttä ja montako henkilö tutkimuksessa oli? (Tuomi & Sarajärvi 2009, 140). Tiedonantajia eli informantteja on tutkimuksessamme yhteensä kymmenen ja haastatteluun osallistuivat tutkimukseen vapaaehtois pohjalta.

Haastateltavia kartoitimme laittamalla lehti-ilmoituksen Pohjolan Sanomiin sekä ilmoituksen myös Kemin Facebook-palstalle. Lisäksi hyödynsimme niin sanottua ”puskaradiota” haastateltavien etsinnässä. Haastateltavia löytyi loppujen lopuksi tasaisesti näiden eri väylien kautta. Kemin kokoisella pienellä paikkakunnalla henkilöllisyys on helposti tunnistettavissa esimerkiksi nykyisen tai entisen työpaikan mukaan. Tästä syystä vaihdoimme litterointivaiheessa henkilöiden nimet ja häivytimme vastauksista myös muita henkilöllisyyden mahdollisesti paljastavia tietoja.

5. 5 Haastateltavien esittely

Kuvio 2. Haastateltavien kuvaus

Nimi*	Syntymävuosi	Koulutustausta	Sos.ekonominen status	Asumismuoto	Perhe
”Kirsi”	1957	Ylempi korkeakoulututkinto	Työssä	Aviomiehen kanssa, omistusasunnossa	Puoliso ja kaksi aikuista lasta
”Kalle”	1955	Ammatillinen koulutus	Työssä	Iäkkäiden vanhempiensa kanssa, lapsuudenkodissaan	Vanhemmat
”Anneli”	1948	Kauppakoulu	Eläkkeellä	Yksin, omistusasunnossa	Kolme aikuista lasta ja kaksi entistä aviomiestä
”Pentti”	1947	Ammatillinen koulutus	Eläkkeellä	Vuokralla, puoleksi yksin puoleksi naisystävän luona toisella paikkakunnalla	Kaksi aikuista lasta, naisystävä
”Birgitta”	1948	Ammatillinen koulutus+kurssit	Eläkkeellä	Aviomiehen kanssa vuokralla, etsivät omistusasuntoa	Aviomies, kaksi aikuista lasta
”Sakari”	1955	Ammattiopisto	Jäämässä piakkoin eläkkeelle	Vaimon kanssa, omistusasunnossa	Vaimo ja kaksi aikuista lasta
”Martta”	1955	Ylempi korkeakoulututkinto	Työssä	Aviomiehen kanssa, omistusasunnossa	Aviomies
”Hannu”	1953	Peruskoulu	Jäänyt eläkeputkeen 2012	Vaimon kanssa vuokralla, etsivät omistusasuntoa	Vaimo ja kolme aikuista lasta
”Mimmi”	1949	Kauppakoulu	Eläkkeellä	Aviomiehen kanssa, omistusasunnossa	Aviomies ja kaksi aikuista lasta
”Siiri”	1961	Ammattiopisto	Työssä	Avopuolison kanssa, omistusasunnossa	Avopuoliso ja aikuinen lapsi

(*Haastateltavien nimet on muutettu heidän yksityisyytensä suojaamiseksi)

Haastateltavien sukupuolijakauma oli seuraavanlainen: naisia oli kuusi ja miehiä neljä. Ikäjakauma oli suhteellisen tasainen, haastateltavista neljä oli syntynyt 40-luvun lopulla, viisi 50-luvulla ja yksi 60-luvun alussa. Haastateltavista suurin osa oli eläkkeellä, eläkeputkessa tai jäämässä eläkkeelle. Työelämässä haastateltavista oli neljä henkilöä. Haastateltavien työurat ovat erilaisia, joukkoon mahtuu niin johtotason työntekijää, entistä yrittäjää, tehdastyöntekijää, valtion virkamiestä, kuorma-auton kuljettajaa kuin pankkitoimihenkilöä, muutamia mainitaksemme.

”Elämänmittainen” työura, alalla mille on alun perin kouluttautunut, näyttäytyi tälle kohderyhmälle ominaisena. Myös pitkä työura saman työntäjän palveluksessa näkyi useimpien vastauksissa. Joukossa oli kuitenkin ammatinvaihtajia, jotka olivat kouluttautuneet eri alalle. Haastateltavien ammatinvalinnat näyttäytyivät kuitenkin sukupuolirooleille tyypillisenä eikä haastateltavista kukaan ollut hakeutunut omalle sukupuolelleen epätyypilliselle alalle.

Haastateltavilla kahdeksalla oli lapsia. Lapset olivat jo aikuisia ja asuivat omillaan. Yhteistä haastateltaville oli asumismuoto. Haastateltavista suurella osalla oli oma asunto; heistä kuusi ilmoitti asuvansa omistusasunnossa, kaksi haastattelun hetkellä vuokralla asuvaa kertoi etsivänsä omistusasuntoa ja yksi asui vanhempiensa omistusasunnossa. Yksi haastateltavista kertoi asuvansa vuokralla, mutta viettävänsä puolet ajastaan naisystävän luona toisella paikkakunnalla.

6 IKÄÄNTYMISEN MERKITYKSET TULEVILLE IKÄÄNTYNEILLE

6.1 Fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset muutokset

Ikääntyminen ei ole pelkkä fysiologinen tapahtumasarja, vaan vanhuuden mukana tuomat vaivat ja muut ikääntymisen seuraukset riippuvat paljolti siitä sosiaalisesta ympäristöstä, jossa ihminen vanhenee. Ne riippuvat myös siitä miten vanhenemiseen ja vanhuuteen yhteiskunnassa yleisesti suhtaudutaan. Vanhuus ei ole pelkkä vaivojen summa, vaan se on myös saavutuksien summa. Se on tyytyväisyyttä, tyyneyttä, tyyliä, muistoja, kokemuksia ja hyvää elämää. (Karisto 1997, 8.) Ikääntyminen sisältää toimintakyvyn ja terveyden kannalta monia haasteita. Ihmisen pyrkimyksenä on säilyttää riittävä tasapaino olennaisissa asioissa kuten riittävä fyysinen ja psyykinen toimintakyky, tyydyttävä tasapaino sosiaalisissa suhteissa sekä riittävän esteetön fyysinen ympäristö. (Heikkinen 2002, 31.)

Pyysimme haastateltavia selittämään omin sanoin mistä heidän mielestään ikääntymisestä on kysymys. Suuri osa informanteista ajattelivat ikääntymisen merkitsevän erilaisia muutoksia, kuten **psyykkisiä, fyysisiä ja sosiaalisia muutoksia**. Fyysinen muutos näkyi vastauksissa kuitenkin vahvimpana:

”Fyysinen muutos on yksi semmoinen mikä tulee mieleen kun puhutaan ikääntymisestä elikkä tulee lissää ryppyjä, ehkä pikkusen niinku hidastuu.”(Siiri)

Fyysinen vanheneminen merkitsee Aila Vallejo Medina, Sirpa Vehviläisen, Ulla-Maija Haukan, Virpi Pyykön ja Sirkka-Liisa Kivelän (2006, 22) mukaan elimistön toimintojen hidastumista. Fyysinen vanheneminen on väistämätöntä. Sen aiheuttamat muutokset heikentyvät toimintaa. Ikääntynyt voi selvitä hyvin arjessa, mutta rasituksessa keho on hauras ja haavoittuva. (Vallejo Medina & Vehviläinen & Haukka & Pyykkö & Kivelä 2006, 22-25.) Myös muistiin liittyvät ongelmat tai pelko muistin heikkenemisestä esiintyivät vastauksissa:

” Selkeästi se on fysiikka mikä alkaa heikkeneen ja kaikenlaiset muut, muisti heikkenee ja semmosia. Toiminnat niinku lähtee menemään alaspäin.”(Sakari)

Vallejo Medinan, Vehviläisen, Haukan, Pyykön ja Kivelän (2006) mukaan vanhenemiseen ei kuitenkaan liity dramaattista muistin heikkenemistä. Vakavat muistiongelmät ovat yleensä sairauden tai vamman aiheuttamia. Tutkimuksissa on todettu vain episodisen (pitkäkestoisien) muistin huonontumista. (Vallejo Medina & Vehviläinen & Haukka & Pyykkö & Kivelä 2006, 29.)

Tämä voi johtua siitä, etteivät ikääntyneet käytä yhtä tehokkaita muististrategioita kuin nuoret. Vaikka ikääntyneet kokevat muistinsa heikentyneen, he silti useimmiten selviytyvät hyvin arjen vaatimuksista. (Vallejo Medina & Vehviläinen & Haukka & Pyykkö & Kivelä 2006, 29.)

Myös psyykinen vanheneminen nähtiin useissa vastauksissa merkittävänä tekijänä. Psykkistä vanhenemista Vallejo Medina, Vehviläinen, Haukka, Pyykkö ja Kivelä (2006, 25.) kuvaavat kehittymiseksi, kypsymiseksi tai muuttumiseksi. Psykinen vanheneminen on kehitystä ja siirtymistä uuteen elämänvaiheeseen. Ihminen joutuu elämään entistä hitaammaksi muuttuvassa kehossaan ja sopeutumaan muutoksiin. Haastateltavat näkivät vanhenemisen osana elämää, näin myös Martta:

”No minusta se on niinku luonnollinen tapahtuma elämässä, jos aikoo elää pidemmälle täytyy vanheta.”

Ikääntyminen ja sen tuomat muutokset nähtiin aiheuttavan myös **muutoksia sosiaalisissa suhteissa**. Siihen liittyivät iän mukanaan tuomat erilaiset asiat, kuten sairaudet ja kuolema. Sosiaalinen tuki liittyy ihmisten välisiin vuorovaikutussuhteisiin ja tukea saadaan sen verkoston kautta, jossa ihmisillä on pysyvimmit suhteet. Ihmisen sosiaaliset taidot liittyvät osaltaan sosiaalisen tuen saantiin, verkostojen luomiseen ja ylläpitämiseen. Sosiaaliset taidot ovat persoonallisuudesta, kulttuurista, sosiaalisesta ja ekonomisesta asemasta riippuvaisia. (Gothoni 1990, 13.)

Sidney Cobbs (1976, 300) mukaan sosiaalinen tuki on myös tietoa ja luottamusta siihen että hänestä huolehditaan, häntä rakastetaan ja arvostetaan, sekä että ihminen kuuluu vuorovaikutukselliseen kommunikaation ja velvollisuuksien verkostoon. Sosiaaliset verkostot ovat ihmisen sosiaalisia resursseja, joiden merkitys välittyy eri tavoin. Kiinteät sosiaaliset verkostot voivat tuottaa sellaisenaan hyvinvointia, onnellisuutta, turvallisuuden ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 88.) Ihmisen sosiaalinen verkosto vaikuttaakin moniin terveyden osa-alueisiin. Sosiaalisen ympäristön vaikutukset välittyvät monia eri reittejä pitkin epäsuorasti ja suorasti. Ne vaikuttavat ihmisen fysiologisiin toimintoihin, suhtautumiseen, asenteeseen ja käyttäytymiseen. (Heikkinen 2000, 336.)

Sosiaalisten verkostojen tärkeys nousi esille haastateltavien vastauksissa:

”Kun ikää tulee riittävästi sitten jää eläkkeelle ja sosiaalinen verkosto todennäköisesti muuttuu ja tietenkin kun vanhenee niin tulee sairauksia ja se sosiaalinen verkosto muuttuu senkin vuoksi ja sitten oleminen sosiaalisissa suhteissa muuttuu, että kaikki tämmönen liittyy ikääntymiseen” (Kirsi)

Sosiaalisten verkostojen rooli on tärkeä ja merkittävä tekijä ihmisen elämässä. Ne tuovat turvallisuuden tunnetta ja hyvinvointia ihmisen elämään, sekä lisäksi verkostot antavat ihmisille tukea erilaisissa stressitilanteissa. Verkosto voi auttaa arkielämän ongelmien hallinnassa ja antaa konkreettista apua kriisitilanteissa. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 88.)

Ikääntyneiden sosiaaliseen hyvinvointiin vaikuttavat sosiaalipalveluiden lisäksi myös hänen läheiset ihmiset, ystävät, sosiaaliset toiminnot, harrastukset ja taide- ja kulttuuritoiminnot, sekä hengellinen toiminta. Nämä ylläpitävät sekä sosiaalista hyvinvointia, että hyvinvointia ja sitä kautta vaikuttavat myönteisesti toimintakykyyn. Ystävyys ja läheiset suhteet, sekä läheisten antama tuki auttavat ikääntyneen selviytymistä elämään kuuluvissa vaikeuksissa. Toimintakyvyn heikentyessä läheisten ja ystävien tuki konkretisoituu. (Kivelä & Vaapio 2011, 101.)

6.2 ”Jos ei ala hummeli sassata” – viriilit ja aktiiviset kolmasikäiset

Haastateltavamme muodustuvat kolmannen iän edustajista. Kolmannella iällä tarkoitetaan ikää työiän ja varsinaisen vanhuuden välissä. Kolmannessa iässä ihminen on vapaa työstä, lapset ovat kasvaneet aikuiseksi ja hänellä on aikaa omistautua itselleen. Tässä iässä ihmisten ajatellaan voivan toteuttaa henkilökohtaisia päämääriään. (Laslett 1989, 152, Jyrkämä 2001, 309, Karisto 2004, 91.) Kolmatta ikää elävät eivät koe vielä olevansa vanhoja tai vanhuksia (Haarni 2010, 9). Ihmisen eläkkeelle siirtymiseen voi sisältyä unelmia muutoksesta. Siihen liitetään mielikuvia aktiivisesta ja osallistuvasta ajasta, jolloin voidaan tehdä työelämän aikana toteutumattomia asioita. (Marin 2002, 115).

Haastateltavamme kuvailivat oman ikääntymisensä tarkoittavan heille kolmanteen ikään liittyvänä vapauttavana kokemuksena ja henkisen kasvun tapahtumana:

”Sitten tämä psyykinen niin näin kun ajattelee nyt tätä ikää mikä nyt itellä on ja jos mie ajattelen tulevaisuutta että jos mie pysyn jos hummeli ei ala sassata, ei tule dementiaa tai mittää muistisairauksia niin mie minusta psyykkisesti vanheneminen on niin ko vapauttavaa, se koko ajan antaa lisää perspektiiviä elämään ja semmonen henkinen vahvuus vaan lisääntyy ja jotenki semmonen yleensä elämä on helpompaa ku ikkää tulee lissää.”(Kirsi)

Kirsin vastauksessa ilmenee Laslettin ym. kolmannelle iälle tyypillinen vapautuminen, joka myös lisääntyy työstä poisjäännin myötä. Birgitta taas kuvaa omaa kokemustaan eläkkeelle jäännistä. Hänen elämänsä on kiireetöntä ja hän voi käyttää aikaansa sitoutumatta mihinkään. Harrastaminen ja kiireettömyys ovat myös kolmannelle iälle tyypillisiä piirteitä.

”Ikääntyminen...näin eläkkeellä olevana se tarkoittaa semmoista omassa tahdissa kulkemista, ei kelloon katsomista..ryppyjä (hehe). Voi harrastaa ja olla..vapaammin” (Birgitta)

Kolmatta ikää elävät ovat Lasletin (1989, 153.) mukaan tyytyväisiä elämäänsä. He elävät itsenäistä ja aktiivista elämänvaihetta, johon kuuluu aktiivinen vapaa-aika. Tämänkaltainen aktiivisuus nousi esille myös haastateltavien vastauksissa. Useat haastateltavissa näkivät harrastustensa jatkuvan ja lisääntyvän, koska aikaa jää enemmän eläkkeelle jäämisen myötä. Haastateltavat näkivät vapaa-aikansa kuluvan tulevaisuudessa samojen asioiden äärellä kuin tänä päivänä. Näitä harrasteita olivat muun muassa puutarhanhoito, metsästys, matkustelu, kansalaisopiston kurssit ja erilaiset kulttuuriharrastukset. Nykyhetkestä poiketen tulevaisuudessa nähtiin mahdollisuudet ottaa yhä enemmän osaa myös järjestötoimintaan ja vapaaehtoistyöhön:

”Harrastukset, järjestötoiminta, vapaaehtoistyö. Niitä harrastan ja tuota toivon että vuonna 2030 kaikki nämä kolme on mukana elämässäni tavalla tai toisella sillon kun en ole työelämässä niin toivottavasti näille kaikille jää enämpi aikaa kuin tänäpäivänä, mutta liikunta on varmasti semmoinen joka on ja pysyy, saatanpa roikkua vielä politiikassa mukana, mutta vapaaehtoistyötä olen tehnyt Unicefin ja kaikkien muiden punaisen ristin ja näitten, ja en usko että ne häipyy mihinkään.” (Siiri)

Vaikka haastateltavat olivat vastauksissaan hyvin optimistisia, sisältää ikääntyminen toimintakyvyn ja terveyden kannalta monia haasteita. Ihmisen pyrkimyksenä on säilyttää riittävä tasapaino olennaisissa asioissa kuten riittävä fyysinen ja psyykinen toimintakyky, tyydyttävä tasapaino sosiaalisissa suhteissa sekä riittävän esteetön fyysinen ympäristö. (Heikkinen 2002, 31.)

Ihmisen oma aktiivisuus liittyy vahvasti myös hänen tulevaan toimintakykyyn. Useilla oli olemassa liikunnallisia harrastuksia ja niiden uskottiin säilyvän ikääntymisestä huolimatta:

”Jaaha. Toivottavasti laskettelen ja hiihänkin vielä. Ja kato onhan tuollakin, kato kaks miestäkin 72 täytti viime talvena ja hiihti 72 kilometriä päivässä. Kato ne on virkeitä, ne liikkuu koko ajan.” (Kalle)

Lähes kaikissa vastauksissa nousi kolmannen ikävaiheen kaltainen aktiivisuus ja haastateltavat näkivät oman toimintakykynsä hyvänä vuonna 2030. Sama aktiivisuus on huomioitu myös Kemin kaupungin hyvinvointisuunnitelmissa. Ikäihmisten hyvinvointisuunnitelmassa on muun muassa todettu, että mitä pidemmälle ihmiset säilyvät terveenä niin fyysisesti kuin psyykkisesti, sitä pidemmän aikaa heillä on mahdollisuus asua omassa kodissaan. Kaupungin kulttuuri- ja sivistystoimen palveluiden ja niihin kohdistetun panostuksen on nähty lisäävän hyvinvointia ja näin ollen pienentävän terveydenhuollon kustannuksia. Kemin hyvinvointistrategiassa on näin ollen esitelty myös varsin kattavasti erilaisia harrastusmahdollisuuksia ja järjestötoimintaa ikääntyneille. (Ikäihmisten hyvinvointisuunnitelma 2011-2020, 4.)

Haastateltavien vastauksista ilmeni kuitenkin myös tietoisuus mahdollisuudesta elää neljättä ikävaihetta. Neljäs ikä on viimeinen ikävaihe ihmisen elämänkaareissa. Sitä elävän ihmisen kerrotaan olevan perinteinen vanhus ja uudelleen muista riippuvainen. Haastateltavat kertoivat ikääntymiseen kuuluvan myös muuta kuin vapautumisen tunteita. Ikääntymiseen liittyi myös toisenlaisia tuntemuksia, kuten irti päästämistä:

”Ja sitten mie aattelen toisaalta että vanheneminen ja ikääntyminen on luopumista, sehän on koko ajan luopumista. Sitten kun tulee vielä vanhemmaksi niin joutuu luopuun elämässä monista asioista, koko ajan joutuu luopuun, että on valmis luopuun ja lopuksi luopuun elämästä. Se on hyvin iso asia.” (Kirsi)

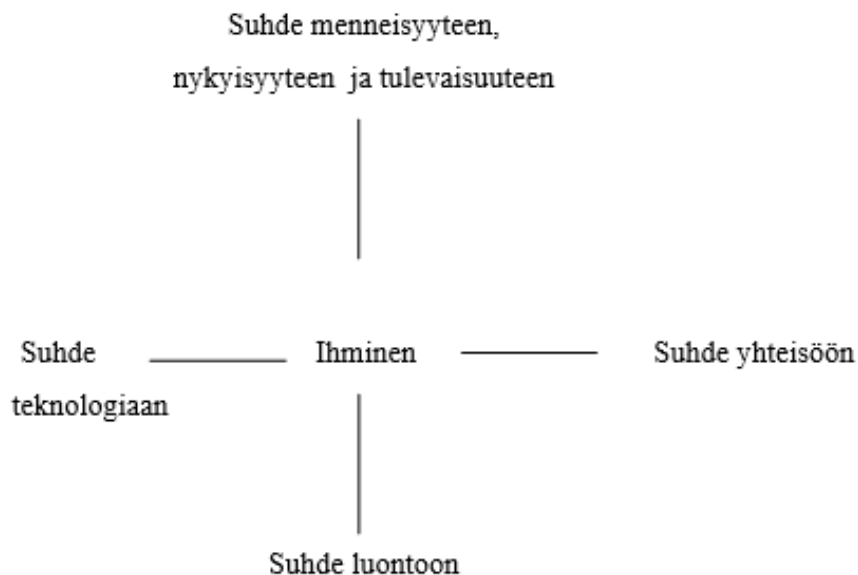
Kirsin vastaus oli kuitenkin poikkeus, sillä hyvin harvassa vastauksessa puhuttiin konkreettisesti kuolemasta. Vaikka haastateltavista kukaan ei todennut haluavansa lähteä niin sanotusti ”saappaat jalassa”, sellainen viesti rivien välistä mielestämme nousi. Haastateltavien vastauksissa oli hyvin myönteinen perusvire eikä mahdollisista sairauksista juurikaan puhuttu. Vanhuus nähtiin hyvin pitkälti aktiivisena ajanjaksona, jossa menetellään oman toimintakyvyn mahdollistamissa rajoissa. Useissa vastauksissa esiintyi aluksi pieni toive ”jos vain terveys antaa periksi” minkä jatkoksi lueteltiin ne asiat mitkä aiottiin vielä ikääntyneenä toteuttaa.

7 SOSIAALINEN TUKI TULEVIEN IKÄÄNTYNEIDEN KOKEMANA

7.1 Virallisen ja epävirallisen tuen ilmentyminen sosiaalisissa suhteissa

Esko Kumpusalo (1991, 12) on nostanut esille ihmisen tietoisuuden niin menneestä kuin tulevasta ajasta. Kuviollaan Kumpusalo havainnoillistaa, kuinka ihminen aikaan ja paikkaan sidottuna joutuu elämässä selviytyäkseen ottamaan huomioon myös menneisyyden, tulevaisuuden, luonnon, teknologian ja sosiaalisen todellisuuden.

Kuvio 1. Ihminen sosiaalisessa, ekologisessa, teknologisessa ja aikaympäristössä (Kumpusalo 1991, 12.)

Kysyimme haastateltavilta heidän sosiaalisista suhteistaan vuonna 2030. Vastauksissa haastateltavat määrittelivät sosiaalisen tuen piiriin kuuluviksi ensisijaisesti lapsensa, toiseksi sisarukset ja sukulaiset ja lopuksi ystävät ja tuttavat. Useat vastaajista näkivät lapsensa asuvan tulevaisuudessa muilla paikkakunnilla, mutta muutama vastaajista uskoi lapsensa pysyvän edelleen joko samalla paikkakunnalla tai lähikunnissa. Ystävä- ja tuttavaverkostoissa koettiin tapahtuvan muutoksia tulevaisuudessa niin sanotun ”luonnollisen poistuman kautta”. Oli haastateltavissa myös niitä, jotka näkivät tuttavapiiriinsä jopa laajenevan tulevaisuudessa. Näin myös Hannulla:

”No sitähan on tullu lissää silloin, ko sitä on tullu nytki jo. No sanotaanko ko täsäki ollaan, vaikka sanotaan että osaketalossa ei, mutta me ollaan kyllä sen verran sosiaalisia, että minäki ku meen tosa ulkona käymään niin siinä ku tulee joku vastaan, niin jos se ei rupia raataamaan niin minä väkisten sitä raatautan. (–) Saatetaan

änkeytyä.... (--ei met mennä nuin, mut se jostaki syystä niin kyllä melkein saattaa joka viikko ja melkein joka päivä saattaa tulla ihan uusia sillain. Ja sitten ku nähään seuraavan kerran niin morjenstetaan, moikataan ja se on se on sillä selvä. Siitä on tullu uus tuttuva sillai. Että kyllä minusta, huimasti kyllä on lissääntynyt mitä maaseudulla.”

Haastateltavista Anneli taas koki sosiaalisen verkostonsa jo nykyisellään riittäväksi:

”(--) Mie en oo kauhean hanakka solmimaan uusia ihmissuhteita enää koska näissä entisissäkin on hoitamista. Että mie kyllä vähän valikoiden suhtaudun näihinkin, (--), että en halua mihinkään kirkkokerhoon taikka kielikerhoon tai johonkin koska mie en kaipaa uusia ystäviä. Ja mie en jaksa enää sillä lailla olla kiinnostunu mistään uusista sydeemeistä. Mmm. Että harventunuthan se on tietenkin voinu ystäväpiiri.”

Viranomaisia tai kolmannen sektorin edustajia kukaan ei liittänyt automaattisesti sosiaalisiin verkostoihinsa. Viranomaisia haastateltavat näkivät kuuluvan sosiaaliseen tukiverkostoonsa vasta silloin kun heidän itsenäinen suoriutuminen alkaa heiketä. Vuoden 2030 aikoihin osa vastaajista koki jo tarvitsevansa epävirallisen läheisiltä tulevan tuen lisäksi myös virallista tukea.

Haastateltavien vastaukset vahvistavat John Casselin (1976) tekemää luokitusta. Cassel on jaotellut sosiaalisen tuen primaari-, sekundaari- ja tertiaaritasoon sosiaalisten suhteiden läheisyyden perusteella. Primaaritasoon kuuluvat oma perhe ja läheisimmät uskot, sekundaaritasoon ystävät, sukulaiset, työtoverit ja naapurit. Tertiaaritasolla ovat tuttavat ja viranomaiset. Primaari- ja sekundaaritason tuki tulee pääosin maallikkoavusta kun taas tertiaaritasolla tukihenkilöt ovat tavallisesti saaneet sosiaalialan, terveydenhuollon tai muun erityiskoulutuksen. (Kumpusalo 1991, 15-16 kts. myös Cassel 1976.) Sosiaalisen tuen välittymiseen ja vaikuttavuuteen vaikuttavat avun tarvitsija ja hänen avun tarpeensa. Seikat kuten avun tarvitsijan ikä, tausta, kehitys – ja koulutustaso sekä hänen persoonallisuutensa vaikuttavat sosiaalisen tuen välittymiseen. Myös sillä sosiaalisella ympäristöllä, jossa vuorovaikutus tapahtuu on merkitystä. Sosiaalisen tuen tarve ja sen painopiste määrittyy tuettavan ongelmasta riippuen joko fyysiseen, psyykkiseen tai sosiaaliseen selviytymiseen. Kumpusalo toteaa oikea-aikaisuuden olevan tärkeää sosiaalisen tuen välittymisen kannalta. Tukea pitäisi olla tarjolla silloin kun asianomaisen omat voimavarat ovat äärimmilleen käytössä ja ulkopuolista tukea todella tarvitaan. Mikäli tukea tarjotaan liian aikaisin on vaarana se, että henkilön omatoimisuus häviää ja riippuvuus tuen antajiin lisääntyy. (Kumpusalo 1991, 16.)

Sosiaalisen tuen oikea-aikaisuuden merkitys näkyy myös Siirin vastauksessa, kun häneltä kysyttiin mistä hän lähtisi hakemaan apua/tukea mikäli kyky suoriutua itsenäisesti on rajoittunut:

”Jos tuota mä pystysin itte hoitamaan asioita, niin todennäköisesti näihin, mitä palveluohjaajia ne on jotka hoitavat ihmisten asioita? Ja kyllä mää varmaan jossain vaiheessa tietenkin poikani puoleen kääntyisin.. mutta että en jäisi niinku kauheen pitkään missään nimessä miettimään ja hautumaan asioita vaan ottaisin yhteyttä kun sen tarve tulee, mieluummin liian aikaisin kuin liian myöhään .” (Siiri)

Siiri edustaa vastauksellaan Kumpusalon näkemyksiä. Siiri on itsenäinen ikääntynyt, joka haluaa ensisijaisesti itse selvittää mistä voi apua saada. Poikkeuksen muista haastateltavista Siiri muodostaa siinä, että hän kääntyisi ensisijaisesti viranomaisen ja vasta sitten lähiverkoston puoleen. Siiri toteaa, ettei jäisi ”hautumaan asioita” vaan ottaisi tukiverkoston yhteyttä mieluummin liian aikaisin kuin liian myöhään. Tämä on hieman ristiriidassa Kumpusalon näkemysten kanssa, jonka mukaan liian aikainen tuki voi passivoida henkilön. Mielestämme Kumpusalon näkemys voi muodostua liian yksioikoiseksi. Niin kuin Kumpusalo itse toteaa, avun tarvitsijan ikä, tausta, kehitys – ja koulutustaso sekä hänen persoonallisuutensa vaikuttavat sosiaalisen tuen välittymiseen. Miksei siis voisi ajatella, että Siirin kaltainen koulutettu, ihmisten parissa työtä tekevä nainen, tuntisi itsensä ja avun tarpeensa kaikista parhaiten? Jos yksilö kokee tarvitsevansa sosiaalista tukea, on tilanne varmasti silloin juuri se.

Kyseenalaistamme Kumpusalon näkemyksen siitä, että tukea edes voitaisiin tarjota liian aikaisin ja että se johtaisi pahimmillaan yksilön passivoitumiseen. Tähän on kaksi syytä. Ensinnäkin, mikäli haastateltaviemme sukupolvi on valmis ottamaan apua vastaan, ovat he jo luultavasti tilanteessa missä heidän omat voimavaransa on venytetty äärimilleen. Erityisesti tämän sukupolven miehille on mielestämme tyypillistä ”omillaan pärjäämisen”- asenne ja eräänlainen jääräpäisyys avun vastaanottamisessa. Toisekseen, sosiaali- ja terveystalveluiden resurssit tulevat tulevaisuudessa niukkenemaan entistä enemmän. Tällöin tuskin pääsee syntymään tilanteita, missä ulkopuolista tukea ”tyrkytettäisiin” liian aikaisin, ainakaan viranomaistaholta. Päinvastoin, näkemyksemme on, että yksilö joutuu jatkossa toimimaan entistä aktiivisemmin päästäkseen virallisen tahon tarjoaman sosiaalisen tuen äärelle.

7.2 Aineellisen tuen tarve – Toimeentulo vuonna 2030

Yksi sosiaalisen tuen muodoista on aineellinen tuki (palvelut, tuet, apuvälineet, raha). Tutkimuksessamme halusimme selvittää, millaista aineellista tukea tulevat ikääntyneet arvelevat tarvitsevansa vuonna 2030 ja mitä kautta he lähtisivät aineellista tukea hakeamaan.

Voitto Helanderin (2001, 39) mukaan ikääntyneiden taloudelliset voimavarat ovat olleet jatkuvassa kasvussa. Tämä resurssien kasvu koskee sekä tuloja ja omaisuutta. Noin 75 ikävuoden jälkeen varallisuustaso kuitenkin alkaa laskea. Ihmiset tavoittelevat tavalla tai toisella hyvinvointia. Joskus hyvinvoinnin tavoittelu ei onnistu ja tarvitaan apua sekä tukea. Hyvinvointi on kokemukseen pohjautuva yksilöllinen asia. (Ihalainen & Kettunen 2006, 15).

Veli-Matti Törmälehto (2012) toteaa että kotitalouksien varallisuus lisääntyy iän myötä eläkeikään saakka ja alenee sen jälkeen. Nettovarallisuus ei kuitenkaan välttämättä muutu, koska lapset ovat lähteneet kotoaan ja aikoinaan otetut lainat on yleensä tässä vaiheessa maksettu pois. Lisäksi myös mahdolliset säästöt vaikuttavat ikääntyneiden nettovarallisuuteen. Tietynasteinen varallisuus näkyi myös haastateltaviemme vastauksissa. Törmälehto (2012, 2) toteaa uuden sukupolven olevan edeltäjiään vauraampia. Hän toteaa varallisuuden tarkoittavan kotitaloudellisten resurssien varantoa tietyllä hetkellä. Se muuttuu muun muassa säästämisen seurauksena.

Tutkimusjoukkomme kuuluu ikäpolveen jonka aikana joko he, tai heitä edeltävä sukupolvi (vanhemmat tai isovanhemmat) elivät säästäen. Tämä heijaste voi vielä näkyä tutkimusjoukossamme. Säästöt ja säästäminen ovat myös voimakkaasti ikäsidonnaisia tulotason ja ammattiaseman rinnalla. Kysymykseen nähtiinkö talous rajoittavana tekijänä, oli haastateltavien vaikea luoda mielikuvaa. Osa haastateltavista nautti jo eläkettä, mutta osa on edelleen työelämässä. Tämänhetkinen taloudellinen tilanne voi näin vaikuttaa haastateltavien vastauksiin niin, että itseään on vaikea mieltää tulevaisuudessa tilanteeseen, jossa tarvitaan taloudellista tukea. Tiedusteltaessa toimeentulosta vuonna 2030 kaikki haastateltavat näkivät sen koostuvan pääasiallisesti työeläkkeestä, sekä joidenkin kohdalla myös kansaneläkkeestä. Eläke nähtiin vakaana tulona ja sen määrän nähtiin säilyvän vakiona.

Raija Julkusen (2008, 85-86) mukaan ikääntyneiden ihmisten toimeentulo on kohentunut työeläkkeen myötä, mutta eläkkeiden riittävyys ja eläkemenojen kasvu aiheuttavat huolta. Haastateltavat eivät kuitenkaan kokeneet tulevaisuudessaan tämän kaltaisia huolia. Kaikkien pyrkimyksensä on tulla toimeen itsenäisesti ja elää ansaituilla tuloillaan sekä säästöillään, näin myös Hannulla: *”Jos sukanvarteen on jäänyt vähän, niin siinä on ne ainoat.”*

Ongelmatilanteissa haastateltavista suurin osa kertoi kääntyvänsä ensin omaisten ja tuttavien puoleen, ennen kuin apua haettaisiin viranomaisverkostoista. Kuvitteellisessa taloudellisessa ongelmatilanteessa osa kertoi lainaavansa rahaa ensin sisaruksilta, lapsiltaan ja muilta omaisilta. Yksi haastateltavista kertoi jopa mielummin realisoivansa omaisuutta kuin hakevansa toimeentulotukea. Myös pankki nähtiin yhtenä mahdollisena tukijana lainan muodossa, mutta samalla koettiin myös, ettei pankki enää lainaisi rahaa ikääntyneelle henkilölle. Pankkia kohtaan nousi myös seuraavanlaista kritiikkiä:

”Jos niitä pankkeja sattuu olemaan tunnin päivässä auki niin kääntyisin pankin puoleen.” (Siiri)

Pankit ovat muuttaneet aukioloaikojaan olennaisesti useiden pankkipalveluiden siirryttyä verkkoon. Aineistosta ei kuitenkaan käynyt ilmi, että kukaan olisi kääntynyt pankin puoleen mahdollisessa taloudellisessa ahdingossaan verkon välityksellä.

Esko Kumpusalon (1991, 14) sosiaalisen tuen jaottelun perusteella aineellinen tuki (raha, tavara, apuväline, lääke) tulevat yleensä viralliselta puolelta. Näin oli myös haastateltaviemme vastauksissa, joissa toimeentulo nähtiin muodostuvan ensisijaisesti eläkkeestä. Toisaalta haastateltavien vastauksista kävi ilmi se, että hätätilanteissa aineellista tukea haettaisiin ensisijaisesti lähipiiristä, lapsilta ja sukulaisilta. Nämä sosiaaliset verkot ovat ihmistä kannattavia suojaverkkoja, jotka suojaavat pahalta sekä ongelmilta. Sosiaalinen verkko onkin ihmistä suojaava ja estää uhkaaviin vaaroihin putoamista, tässä tilanteessa rahattomuuden ja sen johdosta johtuviin ongelmiin. (Marin 2003, 72-73.) Vastauksen perusteella voidaan olettaa haastateltavilla olevan tässä hetkessä hyvä tukiverkosto. Mutta toisaalta vastaukseen saattoi vaikuttaa tämän hetkinen riippumattomuus julkisen sektorin palveluista.

Sosiaalitoimisto nähtiin varteen otettavana vaihtoehtona ainoastaan ”häätätilanteessa”, kun kaikki muut keinot on käytetty:

”(--)*Mitäpä muuta mahdollisuutta siinä on?Sitten mie käytän luottokortteja (hehe). Mutta aivan oikeasti, niin EIHÄN SITÄ OLE muuta paikkaa kuin sosiaalitoimisto. Mutta toisaalta kolmenkymmenen vuoden päästä, mulla saattaa muutamat lapset..Sanna ja Mikko..olla jo niin hyvissä varoissa, että ne alkavat maksamaan äidinmaidosta (hehe).*” (Anneli)

Sosiaalitoimen palvelut saatettiin nähdä etäisinä ja itselleen kuulumattomina, koska niille ei ole ollut tarvetta, sekä niistä ei tiedetty tarpeeksi. Riippumattomuus sosiaalitoimesta vaikutti olevan haasteltavien sukupolvelle myös eräänlainen ”kunniaakysymys”:

”(--)*Jos! tulis sellainen tilanne..(tauko). No eikö se taas oo tää sosiaalipuoli jostain sosiaalitoimistosta? Ne joko auttaa tai ei auta, ei oo kokemusta. Mutta pyrin tulemaan itsenäisesti toimeen, että on sen verran leuhka (hehe) että en apua hae (hehe). Mutta jos ei sitä itse osaa hakea niin kyllä sitä joku toinen hakee sitten, ainaki tänä päivänä. Mitä olen lukenut.*”(Birgitta)

Suurin osa haastateltavista kuitenkin näki, ettei tarvitse ulkopuolista apua taloudellisiin ongelmiin. Muutama vastannut hakisi apua taloudellisiin ongelmiin sosiaalitoimistosta, punaiselta ristiltä tai muilta järjestöltä. Kuitenkin usko vakaaseen eläkkeeseen, omiin säästöihin ja toimeentuloon tulevaisuudessa esiintyi vahvana.

7.3 Toiminnallinen tuki – Itsenäisen suoriutumisen ylläpitäjänä

Tutkimuksessamme haastateltavia pyydettiin kuvaamaan omin sanoin itsenäistä suoriutumista arjessa vuonna 2030. Kysymyksellä halusimme selvittää haastateltavien toiminnallisen tuen (palvelut, kuljetus, kuntoutus) tarvetta tulevaisuudessa ja sitä mistä väylistä apua haetaan. Kysymykseen oli yllättävän vaikea vastata, joten apuna käytettiin kysymyksiä mahdollisista rajoittavista tekijöistä, terveydellisistä tekijöistä sekä taloudellisista tekijöistä. Vastauksissa oman kunnon ja terveyden nähtiin vaikuttavan oleellisesti myös tulevaisuuden toimintakykyyn. Usko omaan hyvään toimintakykyyn esiintyi haastateltavien vastauksissa vahvana.

Eino Heikkisen (2002) mukaan on yhä enemmän tullut esiin viitteitä siitä, että vanhenemiseen ja vanhuuteen vaikuttavat monet aikaisempien elämänvaiheiden elinolot, tapahtumat ja valinnat. (Heikkinen 2002, 30.) Omien valintojen lisäksi elämänvaiheista toiseen saattavat sisältää kriittisiä tapahtumia joilla on huomattavaa merkitystä myöhempään elämän kulkuun. Lapsuudessa ja nuoruudessa hankittu terveys- ja sosiaalinen pääoma luovat perustan myöhemmän elämäkulun terveydelle ja toimintakyvylle. (Heikkinen 2002, 30.)

Kysymyksessä ulkopuolisen avun tarpeesta vastaukset jakoutuivat kahtia, toisaalta uskottiin tarvitsevan ulkopuolista apua ja toisaalta uskottiin selviytyvän itsenäisesti. Vastaa- jien ikä vaikutti vastauksiin. Nuoremmat uskoivat selviytyvänsä itsenäisemmin, kun taas ikääntyneemmät näkivät tarvitsevansa ulkopuolista apua ainakin jonkin verran. Haastateltavat kuvasivat viranomaisverkoston kuulumista tulevaisuuteensa omaan ikään ja mahdolliseen tulevaan toimintakykyyn, sekä nykyiseen olotilaan verraten.

Vastauksissa nousi lähinnä toive hyvästä toimintakyvystä ja terveydentilasta, sekä siitä ettei tarvita ulkopuolista apua tukemaan elämää tulevaisuudessa. Toisaalta taas tiedostettiin, että mahdollisesti tulevaisuudessa tarvitaan erilaista tukea ja palveluita tukemaan itsenäistä selviytymistä arjessa. Myös luottamus omaan tukiverkoston vaikutti vahvasti vastauksiin. Tukiverkko nähtiin ensisijaisena auttamisen ja tuen mutona. Sosiaaliviranomaisten rooli nähtiin myös merkittävänä tukemassa ikääntyneen elämää:

”No kyllä mä uskon, emmä usko, emmä halua, enkä toivo, mutta kaikki on ilmeistä että on. Että tuota, sitä jotain sairauksia tulee jonkun takia joutuu ehkä lääkärissä käymään ehkä säännöllisesti. Ja sitten tuota, eikös sosiaalipuoli hoida nää jos kotia- vut jaa nää jos jotain sattuu mitä ei toivo? Mutta siihen että jos siihen täytyy turvautua.” (Birgitta)

Tätä vastausta tukee vastauksista esille tullut uusi ”ikälaki”, jonka nähtiin vaikuttavan vanhuspalveluihin positiivisella tavalla. Lain ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista (2012/980) 15§ mukaan on kunnan vastuulla selvittää ikääntyneen sosiaali- ja terveydenhuollon sekä muiden hänen hyvinvointiaan, terveyttään, toimintakykyä ja itsenäistä suoriutumistaan tukevien palveluiden tarve. Lain ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista (2012/980) 15§ mukaan palveluntarpeiden selvittämisestä vastaa ammattihenkilöstö, jolla on lain mukainen kelpoisuus. Palvelutarpeen

selvittäminen tapahtuu yhteistyössä monipuolisen asiantuntijaverkoston kanssa ikääntyneen yksilöllisiä tarpeita vastaavasti.

Haastateltavat olivat asennoituneet ottamaan apua vastaan tarvittaessa itsenäistä selviytymistä tukemaan. He näkivät tarvitsevansa tulevaisuudessa apua etupäässä terveydenhuoltoon ja liikkumiseen. Sosiaalipalveluiden lisäksi nähtiin tarvetta myös kuntoutuspalveluille. Huono terveys, sairaudet sekä kyky liikkua koettiin itsenäistä suoritutumista rajoittavana tekijänä.

”Kyllä mä luulen että sitä, paikallista sosiaaliavun tarvetta sillon on jo. Että se voi olla joku joka rollaattoria saattaa työntää tai käy auttamassa kotona, näitä on monelaista muotoa.” (Hannu)

Haastateltavien vastaukset toiminnallisen tuen tarpeesta jakautuivat niin, että vanhimmat vastaajat kokivat ehdottomasti tarvitsevansa erilaisia palveluita, mutta vastaavasti nuorimmat vastaajat eivät. Voidaan olettaa, että vastauksiin vaikutti oma subjektiivinen kokemus terveydentilasta tässä hetkessä, jolloin mielikuvia itsestä avuntarvitsijana oli vaikeaa tuottaa. Arjen askareisiin apua koettiin tarvitsevan huomattavasti enemmän, lähes kaikki olivat tästä samaa mieltä. Koettiin, että jatkossa tarvittaisiin mahdollisesti ateriapalveluita, kotihoidon palveluita, kauppapalveluita ja siivoamisapua.

7.4 Emotionaalinen tuki – Teknologia ja sosiaaliset suhteet

Tutkimuksemme alussa esittelimme Heaneyn ja Israelin (2007) sosiaalisen tuen muotojen jaon. Yksi esitellyistä tuen muodoista on emotionaalinen tuki, joka pitää sisällään empatian, rakkauden, luottamuksen ja välittämisen tunteet, sekä niiden osoittamisen ja jakamisen. Emotionaalinen tuki tässä yhteydessä tarkoittaa yksilön sosiaalisia suhteiden kautta ilmentyvää emotionaalista tukea. Tutkimuksessamme meitä kiinnosti, millaisena haastateltavat näkevät sosiaaliset suhteensa vuonna 2030. (Heaney & Israel 2007,190.)

Sosiaalisten suhteiden ja yhteisöllisyyden muutoksesta on kirjoittanut myös Pekka Sulkunen (1999). Sulkunen kertoo massayhteiskunnan synnystä johon ovat johtaneet niin joukkotiedotuksen vaikutusvalta, yksilöllistyminen ja luokkaidentiteettien

murentuminen. Sulkunen näkee yksilöllistymisen johtaneen siihen, että ihmiset ovat entistä vähemmän halukkaita sitoutumaan pysyvästi ryhmiin tai sosiaalisen ympäristönsä vaatimiin rooleihin. (Sulkunen 1999, 297.)

Myös Kumpusalo (1991) kirjoittaa rakennemuutoksesta, joka on koetellut Suomea jo 1950-luvulta lähtien. Teollistumisen myötä uusia asuinyhteisöjä syntyi nopeasti, mutta peruspalvelut eivät kehittyminen jäi hitaammaksi. Uudet yhteisöt edustivat sosiaalista vapautta ja yksilöllisempää ja irrallisempaa elämää. Tämä on osaltaan rapauttanut luonnollisia sosiaalisia tukirakenteita, sillä pitkälliseen naapuruuteen ja sukulaisuuteen perustuvien tukirakenteiden syntyminen vaatii Kumpusalon mukaan aikaa vuosia, jopa vuosikymmeniä. Uusi sukupolven ja vanhusten välille ei pääse enää muodostumaan samanlaista sidettä kuin ennen, tässä taas on vaarana se, että malli vanhenemista hämärtyy ja elävä yhteys lähihistoriaan katkeaa. (Kumpusalo 1991, 23.)

Perherakenteen muutokset ovat myös yksi syy sosiaalisten tukiverkoston väljenemiseen. Siinä missä ennen saattoi samassa ruokakunnassa asua viisi tai useampi henkilö, on nykyisen yhden henkilön taloudet yleisempiä. Vanha sukupolvi asuu nykyään erillään ja entiset kolmensukupolven perheet ovat harvinaisuus. Kumpusalo on kirjassaan todennut ydinperheen muodostuvan isästä, äidistä ja lapsista. (Kumpusalo 1991, 25.) Kumpusalon 1990-luvulla tekemään määrittelyyn on tullut ajan saatossa muutoksia. Ydinperhe voi koostua heteropariskunnan lisäksi myös homopariskunnasta, uusperheistä tai periaatteessa kenestä vain, jotka niin sanotusti ”jakavat saman jääkaapin.” Sukulaisuussuhde ei ole enää niin selkeästi perhettä määrittelevä tekijä.

Eräänlaista uudenlaisen ”perheyhteisön” mallia esitteli vastauksessaan myös Martta tiedusteltaessa tulevaisuuden asumismuodosta:

”Silloin siellä senioritalossa, määhän toivoisin että suvusta vaikka joku, ollaan joskus leikkiä laskettuki tästä aiheesta että, sitten aina hiippaillaan toisillemme kyllään lainaileen sokeria niin ku ennenvanahaan. Mut sitten myös ei se oo rajattu että tarvii olla suku, mutta haluan uskoa että samanmielisten kanssa. Ei tarvi olla semmosten räyhänhenkien ja muitten kanssa siellä taistelemassa, että kenen tuolia on siirretty viis senttiä ja heh hee, joo.”

Vaikka Martan esimerkki antaa toivoa uudeltaisesta yhteisöllisyydestä, on ajassamme nykyisellään vahva individualismin ja sitä kautta yhteisöllisyyden murenemisen leima. Myös Petri Kinnunen (1998) on tutkinut sosiaalisen tuen verkostojen jäsentymistä 1990-luvun Suomessa. Kinnunen on käsitellyt yhteiskuntaamme kohdistuvaa muutoksesta, jolle tyypillistä on ennakoimattomuus ja muutokset elämän eri sektoreilla (työ, perhe-elämä, vapaa-aika). Perheille ja yksilöille muutos sopeutumistarvetta sekä mukautumista, mukautumisvalmius kuitenkin vaihtelee niin eri sukupolvien kuin sukupuoltenkin kesken. (Kinnunen 1998, 73.)

Kinnunen näkee myös elämäntilanteeseen liittyvien tekijöiden ja yksilöllisten valmiuksien vaikuttavan mahdollisuuksiin kohdata muutos ja selvitä esiin nousevista haasteista. (Kinnunen 1998, 73.) Lähiyhteisön tuen vähetessä ja individualistisen elämäntyylin yleistyessä huomattava osa väestöstä on vaarassa syrjäytyä. Syrjäytymisvaarassa ovat erityisesti lapset, nuoret perheet, vanhukset ja työelämästä syrjäytyneet jotka tarvitsevat osakseen erityisesti primaari- ja sekundaaritason sosiaalista tukea. Julkisilla ja yksityisillä palveluilla on pyritty vastaamaan tähän sosiaalisen tuen puutteeseen, kuten järjestämällä päivähoito-, sosiaali- ja terveystalvueluita. Ongelmana on kuitenkin julkisten palveluiden saatavuus, peittävyys, toimivuus ja kohoavat kustannukset. (Kumpusalo 1991, 25.)

Julkisten palveluiden kustannusten kasvu yhdessä valtion velan kanssa on aiheuttanut kunnille suuria säästöpaineita. Osa näistä säästöpainesta näkyy julkisten palveluiden siirtymisessä verkkovälitteisiksi. Opiskellessamme sosiaalityön e-osaamisen maisteriohjelmassa on palveluiden verkkoon siirtyminen tullut meille hyvin tutuksi. Opintojemme kautta meillä on vahva näkemys yhteiskunnan teknologisoitumisesta. Palveluiden lisäksi teknologisoituminen näyttää ulottavan lonkeronsa myös ihmisten välisiin sosiaalisiin suhteisiin. Tämä näkökulma ohjasi meitä haastattelukysymyksen laadinnassa, kun halusimme selvittää haastateltavien ajatuksia teknologian vaikutuksista sosiaalisiin suhteisiin vuonna 2030.

Haastateltavien vastauksissa teknologia liitettiin erityisesti yhteydenpitoon. Yhteydenpidon omaisiin ja tuttaviin haastateltavat näkivät tapahtuvan kasvokkain, sosiaalisessa mediassa tai Internet-puhelimien välityksessä, puhelimella sekä kirjeitse.

Tulevaisuuden teknologian ajateltiin kehittyvän, mutta taas osan yhteydenpitomenetelmistä säilyvän:

”Mie ajattelen että..mie tykkään olla ihmisten kanssa niin ku tällai kasvokkain tekemisissä ja mie ajattelen että meillä on semmoisia porukoita, joiden kanssa me aika ajoin kokoonnutaan ja se osa niistä on tullut mun miehen kautta ja osa niistä on tämmöisiä facebook kavereita, jotka on kylläkin osa meidän tämmöisiä entisiäkin ystäviä ja sitten olen mie varmaan..mie mietin että mikä on virtuaalinen maailma minkä kanssa olentekemisissä... mie ajattelen että mulla on ehkä semmonen tv-näyttö missä on yhteys niin ku nettiin ja voin olla yhteydessä lapsiin...nyt se on skype mutta mikä se on silloin 17 vuoden päästä silloin, mie aattelen että se on varmaan ihan arkea meille sen ikäisille vanhuksille, että me ollaan vielä yhteydessä näinkin.. ja eihä sitä tiedä että jo sitä on jotekin sairas ja ei pääse liikkeelle ja voi olla vaikka semmoisia vertaistuki ryhmiä semmoisen tv-näytön kautta ja kotona semmonen skriini tai näyttö.” (Kirsi)

Kasvoikkain tapahtuva kommunikointi nähtiin tärkeänä ja sen toivottiin säilyvän. Kirsin vastauksessa esiintyy myös yhteisöllisyys, sekä yhteisöt verkossa yhteydenpitokanavina. Uudet teknologiset yhteydenpitomenetelmät nähtiin positiivisina ja myös arkisina asioina, mutta toisaalta koettiin huolta kasvokkain tapahtuvan yhteydenpidon vähentymisestä. Jotkut haastateltavista taas kokivat, ettei teknologia tuonut muutoksia yhteydenpitoon. Aiemmin tutut ja opitut asiat vaikuttavat siihen miten visio tulevasta nähtiin, etenkin jos se oli muodostunut harrastukseksi, kuten Annelin kohdalla, joka kertoi rakastavansa maapostikirjeiden kirjoittamista.

Yhteisöllisyyden muutos tuli ilmi vastauksissa selkeästi. Kasvokkain tapahtuvan kontaktin rinnalle nähtiin nousseen virtuaalisen maailman ja siellä ylläpidettävät sosiaaliset verkostot. Aaro Harju (2005) esittää väitteen, jonka mukaan maassamme voi menestyä vain yksilöllinen yhteisöllisyys. Tämä tarkoittaa yhteisöllisyyttä, joka jättää tilaa ihmisten yksilöllisyydelle mutta mahdollistaa moniarvoisuuden ja monikultuurisuuden, hyväksyen erilaiset yhteisöllisyyden muodot. Harju nostaa esille myös uuden viestintäteknologian mahdollisuudet henkisten yhteisöjen rakentajana ympäri maailman. Yhteisöllisyyden ei näin ollen tarvitse enää rakentua jonkin tietyn asuinpaikan tai toiminnallisen ryhmän ympärille, vaan verkossa tapahtuva yhteisöllisyys voi pohjautua enemmän mielikuviin. Esimerkiksi ihmiset haluavat samaistua ihmisiin, joilla on sama ajatusmaailma, pukeutumistyyli tai musiikkimaku. (Harju 2005, 73.)

Harju näkee kehityssuunnan olevan sen, että sukuun tai asuinpaikkaan perustuva statuksellinen yhteisöllisyys heikkenee, työhön ja harrastamiseen nojaava yhteisöllisyys pysyy entisellään ja uudenlainen symbolinen yhteisöllisyys kasvaa. Tämä kehitys on nähtävissä myös nuorten mieltymyksissä ja siinä, mitä muotoja kehittyvä tekniikka symboliselle yhteisöllisyydelle antaa. (Harju 2005, 73.) Yhtymäkohtia Harjun näkemyksiin löytyi myös haastateltavien vastauksista. Haastateltavat kokivat sukulaisuussuhteiden pysyvän läheisinä myös vuonna 2030, mutta muutoksia nähtiin tulevan ystävyysuhteiden laatuun sekä naapurustoon ja lähiyhteisöön verkostoitumisessa:

”Joo, on muuttunu kovastikki. Kylässä käynnit ja semmoset on loppunu. Ja naapureita tuntee mutta tervehitään vaan ohimennen. Ja kaukaisiin sukulaisiin yhteyttä pietään vain harvakseltaan.” (Pentti)

Haastateltavien vastauksissa näkyi myös yhteisöllisyyden siirtyminen virtuaalimaailmaan:

”Jos kato pelataan niinkö, mitä ne nyt tuli, että nuoriso istuu netissä ja vähempi käy missään. Vähempi sitä sitten tuntee kettään. Saattaa tietysti olla laajempi piiri ketä tunnetaan, mutta ei henkilökohtaisesti tunneta sitten.” (Kalle)

Kallen vastauksesta näkyy tietynlainen yhteisöllisyyden ”ohentuminen”. Vaikka verkossa ystäviä voisikin olla monia, ei nämä ystävyysuhteet ole välttämättä kovin syvällisiä. Vastauksista käy ilmi se, että huolimatta verkon tarjoamista ystävyysuhteista voi tulevaisuuden ihminen olla silti yksinäinen. Haastateltavien vastauksista heijastuu haastateltavien ikäpolvelle tyypillinen ajatustapa siitä, että kasvokkain tapahtuva sosiaalinen kanssakäyminen menee virtuaalisen kanssakäymisen edelle. Kasvokkain toteutuvan emotionaalisen tuen voidaan ajatella olevan totuttu malli kyseisen ikäluokan edustajille. Haastateltavat kuitenkin tunnustivat yhteisöllisyyden muutoksen ja sen nähtiin tulevan esille erityisesti nuorten keskuudessa. Yhteisöllisyyden toimintakentät ja niiden tarjoamat emotionaalisen tuen muodot voivat näin vaihdella ikäryhmästä riippuen. Se mikä on toiselle ”onttoa yhteisöllisyyttä” voi olla toiselle ”yksilöllistä yhteisöllisyyttä”.

Vaikka emotionaalinen tuki näyttäytyi tässä tutkimuksessa enemmän epävirallisen tuen muotona, pystyi haasteltavien vastauksista erottelemaan myös virallisen emotionaalisen tuen olemassaolon. Mielikuvassa tilanteesta, jossa oma varallisuus ja tukiverkosto eivät enää tue itsenäistä elämää, nähtiin sosiaaliviranomaisen olevan henkilön joka puuttuu tilanteeseen:

”No silloin ne uljaat sosiaaliviranomaiset siellä katsovat että voi mummo kulta sinulla ei nyt olekaan tarpeeksi evästä ja että ne käy järjestämässä mulle tommosta apua ja uskon semmoseen että kyllä siellä on joku verkko johon tipahtas jos näin huonosti asiat on hoitunut.” (Martta)

Haastateltavat luottivat siihen, että tukiverkosta viranomaispuolella on olemassa ja ikääntyneistä huolehdittaisiin johonkin verkostoon tipahtamalla. Emotionaalisen tuen ilmentymisenä tulkitsemme asian seuraavasti; vaikka ikääntynyt ei ensisijaisesti kääntyisi viranomaisen puoleen, luo pelkkä tieto siitä mahdollisuudesta ja emotionaalista tukea ja turvaa hänen elämäänsä. Mikäli ikääntyneen elämään tulisi niin onneton tilanne, että kaikki muut tukiverkostot häviäisivät ei hän silti jää yksin. Virallinen emotionaalinen tuki voi olla näin yksistään pelkkä tietämys palveluiden saatavuudesta ja sitä kautta turvallisuuden tunteen saavuttamisesta.

7.5 Tiedollinen tuki – Mistä ja kenen avulla?

Anna Erosen, Liisa Hokkasen, Petri Kinnusen, Päivi Lehto-Pusan, Leif Rönnerbergin ja Riitta Särkelän (1995,11) mukaan tietoteollista verkostotaloutta on määritelty liikkuvammaksi, erilaistuvaksi ja vaihtelevammaksi suhteessa aiempiin aikakausiin. Tietoteollisessa verkostotaloudessa sosiaaliset riskit ja tuen tarve ovat erilaisempia, siksi tarvitaan elämäntilanteisiin ja -tapahtumiin herkemmin reagoivaa toimintajärjestelmää, joka tekee erilaiset joustavan tuen tarpeet mahdollisiksi.

Yksilöllisten ratkaisujen rinnalla nähdään edelleen tarpeellisena säilyttää kaikille yhteistä sosiaaliturvajärjestelmää, joka takaa tuen asuinpaikasta, varallisuudesta, vammaisuudesta tai muista tekijöistä riippumatta. Sosiaalisen tuen tuottamiseksi tarvitaan myös verkostomaista joustavuutta, tehokkuutta, monipuolisuutta, yksilöllisyyttä ja asiakaskeskeisyyttä. Lisäksi tärkeää on myös palveluiden kattavuus, saavutettavuus ja tasa-arvoisuus. (Eronen & Hokkanen & Kinnunen & Lehto-Pusa & Rönnerberg & Särkelä 1995,11.)

Sosiaalisella tuen tavoitteena on pyrkiä vastaamaan yhteiskunnalliselle tilanteelle ja kehitysvaiheelle tyypillisiin ihmisten kohtaamiin sosiaalisiin riskiin ja uhkiin. (Eronen & Hokkanen & Kinnunen & Lehto-Pusa & Rönöberg & Särkelä 1995,11.) Virtuaalisten työvälineiden, kuten vertaisverkkojen ja tietoportaalien, määrä lisääntyy ja niiden avulla tarjoutuu myös sosiaalityölle uusia mahdollisuuksia asiakaspalveluun. (Pohjola & Kääriäinen & Kuusisto- Niemi 2010, 14).

Uuden teknologian hyödyntämisen taustalla ei ole ainoastaan innovaatioiden mahdollisuus vaan vaateet teknologian hyödyntämiseen tulevat myös niukoista resursseista. Kuntien taloustilanteen heiketessä sosiaali- ja terveystaloudellisia on pakko siirtää verkkoon yhä enenemässä määrin. (Pohjola & Laitinen 2010, 12-13). Päivi Topo (2013, 532) on ottanut kantaa siihen, kuinka palveluiden siirtyminen verkkoon ei ole täysin yksiselitteinen ilmiö vaan se on lisännyt huolta itsepalveluyhteiskunnan vaatimuksista ja erityisesti ikääntyvän väestö vaikeuksista käyttää niitä. Topo toteaa ikääntyneiden tarvitsevänsä opastusta verkkopalveluiden käyttöön ja toteaa samalla kyseisellä ikäpolvella olevan muita ikäpolvia huonommat mahdollisuudet päästä verkkopalveluiden äärelle. Topo nostaa esille myös yleisen huolenaiheen siitä, onko itsepalvelukulttuuri leviämässä myös julkisiin palveluihin?

Näin on tilanne ainakin kun tarkastellaan tilannetta tiedollisen tuen kannalta. Tiedollinen tuki on neuvontaa, ehdotuksia ja tiedon jakamista, joiden avulla yksilö pystyy paremmin käsittelemään ongelmiaan. (Heaney & Israel 2007, 190). Aikakauttamme kuvaava elementti on se, että nykyisin kaikki tieto löytyy verkosta. Näin on tilanne myös julkisten palveluiden kohdalla. Erityisesti ikääntyneet saattavat tuntea olevansa heikoilla joutuessaan kohtaamaan uutta teknologiaa. Tämä voi johtua heidän henkilökohtaisesta tilanteestaan kuten esimerkiksi tuloista, koulutuksesta, maantieteellisestä sijainnista, terveydentilastaan sekä mahdollisista rajoitteista, sekä tekniikan monimutkaisuudesta ja siitä miten eri tahot välittävät sitä heille. (Euroopan yhteisöjen komissio 2007, 5.)

Visioidessa aikaa 17 vuotta eteenpäin, osa haastateltavista näki itsensä ”putoamassa kelkasta” ICT-teollisuuden kehityksen myötä:

” (-) Eihän paperilappuja oo kohta enää ollenkaan. Että voi olla siinä se meikäläiselläki tullee pian ongelma että sitä joutuu pian joutua opettelemaan täydellisesti tuohon tietokonehomman itekin. Että sehän on noussut 10-15 vuodessa niin

huimasti, että kyllä kai mä sanon että minä oon kyllä siinä suhteessa tyhymä. Minä oon niin laiska tuota käyttään ku vaimo siitä huolehtii tuosta, että pitäis opetella. Että siihenhän sitä mennään. Kohta jos ei hallitte tietokonetta niin eihän sitä oikeastaan mistään taia tulla mittään. Ja 2030 vielä niin mä sanon.. että kyllähän se on meikäläiset huru-ukot, niin se saattaa olla, että se siinä on. Mutta se on itestä kiinni. Että se täytyy itteä siihen, opetella se homma. Että varmasti on, että nää paperipuolen hommat ne on ollu ja menny. Että kaikki hoietaan kännyköillä ja tietokoneilla. Ja kännyköissä on tänä päivänä ja tulee silloin olleen jo varmasti, että ne on kännyköissä kaikki tietokonneet ja nämät. Että kyllä mä luulen näin. ”(Hannu)

Yhteiskunnallinen muutos merkitsee sitä, että samanaikaisesti elää ihmisiä joilla on hyvin erilainen elämäkokemus, kulttuurinen tausta, tieto-taito ja sopeutumiskyky. Näiden eroavaisuuksien huomioiminen ja myönteisten piirteiden säilyttäminen tulee nähdä yhdeksi sosiaalipoliittisen toimintajärjestelmän tehtäväksi. Ainoastaan näin taataan sukupolvien välinen arvostus, monikulttuurinen suvaitsevaisuus ja mahdollisuus kehittää kansalaisyhteiskuntaa. (Eronen ym.1995, 114.)

Muutamissa haastateltavien vastauksissa nousi esille epävirallisen tuen merkitys tiedollisen tuen tarjoana. Vastauksissa korostui erityisesti sukupolvien välinen yhteistyö tiedollisen tuen jakamisessa:

” (--) kyllä se niin on se ei oo pahastakaan kunhan osattas niinku tasottaa sitä, että kaikilla ois oikeesti niinku mahollisuus käyttää sitä. Että se vähän niinku että ikäihmisille se nuorempi sukupolvi on niinku tekninen tuki, eikä niinkään että se ois niinku heidän hallinnassaan että varmaan on jo tietekin. ” (Martta)

Tiedollista tukea virallisten toimijoiden puolelta nähtiin tulevan tulevaisuudessa lähinnä yhteispalvelupisteistä saatavan neuvonnan kautta. Haastateltavien vastaukset antavat ajattelemisen aihetta siihen, onko teknologian kehitys ja palveluiden siirtyminen verkkoon jättämässä jälkensä niin yhteisöllisyyteen kuin ikäihmisten osallisuuteen yhteiskunnassa? Suunniteltaessa tulevaisuuden julkisia verkkopalveluita tulisi ottaa huomioon ikäihmisten erityisyys palveluiden käyttäjänä. Haastateltavien vastauksista ilmeni, ettei kaikilla ole tarvittavia resursseja tietotekniikan hyödyntämiseen. Joillain haastateltavista oli kuitenkin lapset ”teknisenä tukena”, mutta miten käy niille joilla tällaista apua ei ole tarjolla? Tulevaisuudessa niin palveluiden kuin sosiaalisten suhteiden nähtiin siirtyvän enenemässä määrin verkkoon vaikka haastateltavat suosivatkin kasvokkain tapahtuvia kohtaamisia. Jää nähtäväksi, miten ”verkkoon siirretty elämä” tulee palvelemaan yhteiskuntaamme, niin ikääntynyttä kuin nuorisoa.

7.6 Osallisuuden tuki – Kuulua johonkin

Sosiaalisen tuen muodosta osallisuuden tuki esiintyi vähäisimpänä haastateltavien vastauksissa. Osallisuuden tuen lumentyminen oli jopa niin heikkoa, että mietimme otamme kyseistä tukea ollenkaan esille analyysikaaviossamme.

Martti Lindqvist (2003, 67) on määritellyt osallisuuden periaatetta niin, että ihmisellä on oikeus kuulua omaan maailmansa ja yhteisöönsä. Ihmisen oma kokemus siitä, että hän voi vaikuttaa omaan elämäänsä ja kuulua ympäröivään yhteisöön on tärkeää hänen hyvinvoinnin, aktiivisuuden ja mielekkään tekemisen kannalta. (Riihiaho 2007, 35). Osallisuuden tuen pohjana olleessa status-tuessa (Cohen & Symen 1985) tuki määritellään kuulumisena esimerkiksi avioliittoon tai johonkin organisaatioon.

Avioliittoon kuulumista emme tässä työssä käsittele, sillä se ei muodostu tutkimuskysymyksemme kannalta olennaiseksi. Yleinen havainto tutkimusryhmästämme on kuitenkin, että yli puolet (kuusi vastaajaa kymmenestä) oli avioliitossa eli avioliiton voidaan nähdä edustavan jonkinlaista statusta kyseessä olevan ikäpolven edustajille. Selkeimmin osallisuuden tuki tuli esille kun keskusteltiin haastateltavien potentiaalisista harrastuksista vuonna 2030.

Useilla haastateltavilla nousi esille mahdollisuus kuulua johonkin organisaatioon vapaaehtoistyön ja järjestötoiminnan muodossa vapaa-ajan lisäännyttä:

(--) ”Sitten mie luulen että mie teen vapaaehtoistyötä jonku verran, et kyllä mie jotaki vapaaehtoistyötä teen ja sitten varmaan toimin siinä omassa yhteisössä, siellä on nyt jo aika aktiivinen kyläyhdistys ja mun mies toimii siinä jo vaikka me ollaan vaan mökkiläisiä ja et siinä siellä sitten toimin.” (Kirsi)

Vapaaehtoistyö on nähty kenttänä, jossa kohtaavat perinteiset yhteistoiminnan tavat ja kaipuu, antamisen ja auttamisen arvot sekä osallisuus yhteiseen. Vapaaehtoistoiminta tarjoaa yksilölle ja yhteisöille merkityksiä ja merkityksellisyttä sekä antamisen ja saamisen elämyksiä. (Nylund, Marianne & Yeung, Birgitta 2005, 13.) Vaikka verkkoyhteisöjen määrä on kasvussa, ei ihmisten vapaaehtoistyöpanos kokonaisuudessaan vähene. Ihmiset ovat tulevaisuudessa valmiita tekemään vapaaehtoistyötä sellaisissa yhteisöissä, jotka he kokevat itselleen tärkeiksi, joista he saavat mielihyvää tai etua, ja joilla on korkea status ihmisten mielissä. (Harju 2005, 75.)

Niin vapaaehtoistyö kuin muu sosiaalinen osallistuminen on Sirkka- Liisa Kivelän ja Sari Vaapion (2011, 101) mukaan yhteydessä ikääntyneiden elinajan ennusteeseen vähentäen vaaraa sairastua tai kuolla. Aktiviteettien vähäisyys tai niiden puuttuminen kokonaan voivat yksinäisyyden ja toivottomuuden tunteiden lisäksi saada aikaan psyykkisiä oireita ja jopa harhaluuloisuutta. Mitä korkeamman iän ihminen saavuttaa, sen tärkeämmäksi nousevat sosiaaliset suhteet ja toiminnat, kuten esimerkiksi keskustelu, vapaaehtoistyö ja muut mielenkiintoiset harrastukset.

Vapaaehtoistyö ja järjestötoiminta tapahtuvat useimmiten epävirallisella, kolmannella sektorilla. Tästä voi nopeasti vetää johtopäätöksen, että osallisuuden tuki on saavutettavissa ainoastaan epävirallisten toimijoiden kautta. Eronen ja kumppanit sen sijaan huomauttavat, kuinka vapaaehtoistoiminnassa ja järjestöissä toimivat ihmiset muodostavat keskenään kansalaisyhteiskunnan yhteisöt. Nämä kentät luovat ihmisten keskinäistä vuorovaikutusta kun taas julkinen kunnallisessa ja valtiolisessa mielessä on puolestaan fyysisen tilan ja alueen kautta toiminnan järjestäjiä. (Eronen ym.1995, 113-114.) Tämän pohjalta voi tehdä tulkinnan, että vaikka epävirallinen sektori on ensisijainen toimintakenttä osallisuuden tuen tarjoajana, mahdollistaa valtiollinen eli virallinen puoli toiminnan puitteet. Osallisuuden tukea on näin ikääntyneelle tarjolla sekä virallisen että epävirallisen tuen lähteistä.

Tarkasteltaessa haastateltavien näkemyksiä sosiaalisen tuen eri muodoista kokonaisuudessaan päästään takaisin aiemmin esitettyyn Kumpusalon (1991, 12) kaavioon. Kumpusalon mukaan aikaan ja paikkaan sidottu ihminen joutuu elämässään ottamaan huomioon myös menneisyyden, tulevaisuuden, luonnon, teknologian ja sosiaalisen todellisuuden. Tämä ilmiö näkyi myös haastateltaviemme vastauksissa. Tulevaisuudentutkimuksellinen tutkimusotteemme ”pakotti” haastateltavat heijastamaan itseään osana niin mennyttä kuin tulevaa yhteiskuntaa. Haastateltavat, kenties tiedostamattaan, muodostivat vastauksensa vertaamalla tilannetta niin ”entisaikoihin”, nykyhetkeen kuin tulevaisuuteen. Tekemällä tämän haastateltavamme huomasivat kuinka he elävät ajassa missä yhteisöllisyys on muuttunut ja on yhä murroksessa.

Haastateltavat yhdistivät yhteisöllisyyden muutokset myös informaatioyhteiskunnan syntyyn. Nähtiin, että etenkin nuorilla yhteisöllisyys ja sosiaaliset suhteet tulevat tapahtumaan tulevaisuudessa entistä enemmän verkossa. Haastateltaviemme valvetuneisuuteen vaikutti varmasti hyvin pitkälti se, että he itse ovat eläneet ja

kokeneet monta, merkityksellistä, aikakautta. Nämä sodan jälkeen syntyneet ovat kokeneet elämässään monenlaisia vaiheita. He ovat nähneet niin teollisuuden nousun kuin taloudelliset taantumaiset, he ovat todistaneet muurien murtumista ja rajojen aukenemista, he ovat saaneet kokea myös teknologian kehittymisen ja verkkoyhteiskunnan synnyn, kasvihuoneilmiön ja napajäätiköiden sulamisen. Kyseessä on sukupolvi, joka on saanut todistaa monenlaista muutosta. Heillä on tieto siitä, että muutos on pysyvä tila ja entisiin aikoihin ei ole paluuta.

Tieto on kuitenkin eri asia kuin tunne. Rohkenemme väittää, että haastateltaviamme vastauksissa on myös ripaus kaipausta ”vanhoihin, hyviin aikoihin”. Nostalgian kaipuu on kuitenkin ymmärrettävää ja myös Kumpusalo (1991, 12) on todennut, kuinka nopeassa, globaalissa ja lähes kaoottisessa muutoksessa korostuvat ihmisen perusturvallisuus ja tulevaisuuden tarpeet. Eli vaikka haastateltavillamme on tieto siitä, että asiat muuttuvat tulevaisuudessa on heillä tunne ja toivo siitä, että jotkin pohjimmaisista, sydäntä lähellä olevista asioista, pysyisivät ennallaan.

8 TULEVAISUUDEN SOSIAALIPALVELUT

8.1 Rääätälöityjä palveluita vaativille asiakkaille

Kumpusalo (1991, 123-124) nostaa esille, kuinka tietoyhteiskunnissa kollektiivisen kokemuksen ja muistin ovat korvanneet yhteiset intressit ja yksilölliset selviytymisstrategiat. Taustatukena kaikessa on yhteinen tieto- ja palveluverkosto, jossa kollektiivisen muistin ja kokemuksen on osittain korvannut teollisuuden ja joukkotiedotuksen muovaava yksilöllinen kokemusmaailma. Kumpusalo näkee, että muutoksen myötä yhteisöissä on tilausta erilaisille informaalisille auttamis- ja palvelujärjestelmille. Haasteena Kumpusalo näkee sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmän yhdentämisen vapaaehtois pohjaisiin tuki- ja palveluverkostoihin. Kiristynvä talouden myötä teollistuneilla mailla ei ole muuta vaihtoehtoa kuin integroida kaikki tukijärjestelmät paikallisella tasolla yksittäisten avuntarvitsijoiden mittojen mukaan. Kumpusalo kutsuu tätä ”rääätälöiväksi hyvinvointistrategiaksi”.

Myös Petri Kinnunen (1998, 74-75) on argumentoinut jälkiteollisen yhteiskunnan aiheuttavan voimakkaita muutoshasteita hyvinvointipalveluille ja sosiaalisen tuen järjestelmille. Kinnunen näkee sosiaali- ja terveystaloudessa osittain päällekkäisyyttä ja ajoittaista epäyhtenäisyyttä. Järjestelmien katkonaisuus ja kirjavuus eivät ole pystyneet täysin vastaamaan ihmisten yksilöllisiin, elämäntilanteista lähteviin, tarpeisiin. Palveluita on myös kritisoitu passivoiviksi, sillä ne ovat unohtaneet ihmisen oman aktiivisuuden, motiivit ja yksilölliset tavoiteasettelut. Kinnunen toteaa, että ilman ”kohteen” osallistumista omista tavoitteestaan käsin häntä itseään koskevaan suunnitteluun ja päätöksentekoon on tuloksena todennäköisesti suunnitellun toiminnon ainakin osittainen epäonnistuminen.

Myös haastateltavien vastauksista nousi toiveita entistä rääätälöidympien ja innovatiivisempien palveluratkaisujen suuntaan:

” (--) ...mie aattelen että täytyy olla joku semmonen piste johonka ihminen menee ja siellä on sitä moniammatillisuutta vastassa. Vaikka semmoinen alkuarviointi ja sitten sen ihmisen ympärille rääätälöidään ne palvelut. Ja sehän voi olla, että se palvelun tuottaja on yksityinen jolta se palvelu ostetaan. Ja kuinka paljon siitä ihminen silloin maksaa, sitä en osaa sanoa, mutta onko se joku palveluseteli systeemi sitten? Että ihmisillä on sitä valinnan varraa niin kuin lait tänä päivänä edellyttää. (--). Mie toivon oikeasti, että tämä palvelujärjestelmä on oikeesti muuttunut 2030. Että nämä rakenteet on laitettu uusiksi ja että täällä on oikeesti sosiaali- ja terveydenhuolto toimii yhdessä

toinen toisiaan täydentäen ja et se oikeasti menee siihen suuntaan. Ja vanhusten palvelutkin sitten, ettei tarvitse miettiä kumpi puoli se on, vaan ne on vaan ne palvelut ja sieltä otetaan se sopiva. Niin se pitäis toimia, ja ois mahdollisuus jo nykyin toimia, jos ihmisillä ois tarpeeksi tämmöistä verkostomaista ajattelutapaa ja rohkeutta ylittää rajat.” (Kirsi)

Kirsin vastauksessa näkyy tietoisuus ja toivo sosiaalipalvelurakenteiden muutoksista. Toivo koskettaa rakennemuutosta, jonka myötä palvelut olisivat toimivampia, joustavampia ja asiakaslähtöisempiä. Haastaltavien keskuudessa vallitsi myös eriäviä näkemyksiä:

”Ne joilla on rahaa saa sitten myös sitä palvelua, et ehkä enempi mentäis semmoseen että kaikilla on mahdollisuus niihin palveluihin. Niin jonkin tyyppisiin maksualennuksiin, palveluseteleihin ja muihin tämmösiin, että ei kenenkään tarttis jäähä tai ainaki sairastua sen takia ettei saa palvelua. Tai sitten jäädä ihan yksin olemaan et palveluverkosto ois niin huono.” (Siiri)

Siirin vastaus on lähinnä toive siitä että kaikilla on mahdollisuus palveluihin. Hän huomioi vähävaraisten erilaisille taloudellisella vastaantulolla kuten maksualennukset ja palvelusetelit. Siirin vastauksesta käy ilmi ettei hänellä ole tietoa palvelumaksuista nykyajassa. Maksualennukset ja palvelusetelit ovat jo käytössä, mutta kaikki palvelut eivät ole subjektiivisia.

Anneli on puolestaan visioinut uuden palvelumuodon tulevaisuuden ikääntyneille. Hänen kuvaamaansa toimintaa on jo olemassa, muttei Kemissä. Anneli ajattelee selviävänsä jatkuvan sosiaalisen-ja terveydellisen seurannan avulla.

”JOO, uskon että kuuluu koska tuota..öö..ikäihmisilläkin tulee silloin olemaan neuvolasysteemi niinkö nyt on lapsilla. Että uskon siihen neuvolahommaan. Ne käy kotona tai sitten sielä voi käyvä, mutta semmonen tulee olemaan ainaki. Mm. Terveystenhoito tulee, niinkö tavallaan seurataan. Ihminen ei niinkö itte, niinkö sanotaan, että : Ei, kyllä mie kotona pärjään”. Mutta tää neuvolasysteemi on juuri se, että ko se on vaikka kerran kuukauessa. Niin nehän näkkee muutokset ja on konstit, että pittääkö lähteä jonneki vai pittääkö tihentää noita kontroleja johonki taikka sitten muuttaa jonku näköstä lääkitystä tai jottain. Niin kyllä mie piän, että neuvolat on tulossa. Ja ne tulee tähän, yheksi sydeemiksi tähän kotihoidon ja näitten rinnalle, ja tulee aivan semmoset aivan oikeat neuvolat, vanhusneuvolat.” (Anneli)

Annelilla oli ajatuksia myös koulutuksen ja ikääntyneiden hoidon yhdistämiseksi. Annelin näkemys oli, että jatkossa koulut olisivat yhä tiivimmiin yhteistyössä vanhoinkotien ja palvelutalojen kanssa ja että opiskelijoiden koulutus tapahtuisi suoraan kyseessä olevissa tiloissa.

Ajatus yhteistyön tiivistämisestä löytyy myös Kemin kaupungin Ikäihmisten hyvinvointisuunnitelmasta jossa koetaan työelämän muutosten vaativan jatkossa yhä tiivimpää yhteistyötä oppilaitosten ja sosiaali- ja terveydenhuollon välillä. (Ikäihmisten hyvinvointisuunnitelma 2011-2020, 9.)

Haastateltavien vastauksissa oli odotus siitä, että julkisten palveluiden suunnittelussa mentäisiin myös entistä inhimillisempään ja asiakaslähtöisempään suuntaan:

”No hmm.. jotekin aattelisin että se inhimillinen ote sais niikö kasvaa. Nyt ollaan niiko niin tämmöseen tehokkuuteen ja tämmöseen paperilla olevaan laatuun satsattu, niin nyt ko se siirtys siihen käytännön toimiin.--). Mutta sitten se jotenki se puoli, että tota että se työntekijätaso vois hyvin ja pystys antaa sitä palvelua asiakkaalle vähän mittatilaustyönä.”(Martta)

Myös kolmasikäisille tyypillinen aktiivisuus ja valveutuneisuus oli nähtävissä vastauksissa:

”Vuonna 2030 ikäihmiset on aika tietoisia ja vaativia ja siihen mennessä on täytyntä kehittää palveluita niin että ne toimivat, ihmiset tulevat vain koko ajan vaativimmiksi, ettei ne tyydykkään siihen, semmonen virkamiesten auktoriteetti asema, niin ei se ole enää itsestään selvää niin.”(Kirsi)

8.2 Ikääntyneen vaikutusmahdollisuudet palveluihin 2030

Aiemmissa kappaleissa olemme käsitelleet jo kolmasikäisten aktiivisuutta suhteessa aikaisempaan sukupolveen. Tutkimuksessamme halusimme selvittää, näkyykö kolmasikäisten aktiivisuus myös siinä, millaisena tulevat ikääntyneet kokevat vaikuttamismahdollisuutensa vuonna 2030.

Laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000/812) turvataan yksilön vaikuttamismahdollisuuksia sosiaalihuollon palveluita järjestettäessä. Laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 4§:n mukaan asiakkaalla on oikeus saada hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää sosiaalihuollon toteuttajalta. Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on otettava huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet. Asiakkaalla on oikeus 5§ mukaan saada selvitys toimenpide sekä oikeuksistaan, velvollisuuksistaan ja vaihtoehtoista sosiaalihuollon henkilöstöltä. 8§ mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on ensisijaisesti

otettava huomioon asiakkaan toivomukset ja mielipide, sekä kunnioitettava hänen itsemääräämisoikeuttaan.

Lain ikääntyneen väestön toimintakyvyn edistämisestä sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalouksista (2012/ 980) yksi tarkoitus on vahvistaa ikääntyneiden mahdollisuuksia vaikuttaa hänelle järjestettävien sosiaali- ja terveystalouksien sisältöön sekä päättää niitä koskevista valinnoista. Kemin kaupungin ikäihmisten hyvinvointisuunnitelmassa kerrotaan, kuinka vuoden 2011 alusta on tullut muutoksia kotikuntalakiin (1994/201) ja sosiaalihoitolakiin (1982/710). Kotikuntalain muutoksen myötä pitkäaikaisen laitoshoidon, asumispalveluiden tai perhehoidon tarpeessa oleva henkilö voi valita jatkossa uudeksi kotikunnakseen sen kunnan, jonka alueella olevassa asunnossa tai toimintayksikössä hän tosiasiallisesti asuu. Tämä edellyttää sitä, että hoidon tai asumisen arvioidaan kestävän tai se on jo kestänyt yli vuoden. Sosiaalihoitolain muutoksen myötä henkilö voi taas pyytää palvelutarpeen arviointia ja palvelujen järjestämistä muualta kuin kotikunnastaan. Henkilö voi näin ollen hakeutua kotikunnastaan toisen kunnan asukkaaksi ja palvelujen piiriin. Lain muutoksen myötä laitoshoidossa oleva henkilö voi muuttaa asumaan omaistensa ja läheistensä lähelle. (Ikäihmisten hyvinvointisuunnitelma 2011-2012,1-2.)

Valinnan vapauden nähtiin kasvavan tulevaisuudessa. Näin Anneli kuvailee ikääntyneen vaihtoehtoja:

”Niin, 17 vuoden päästä..mie uskon, että sillä lailla että vanhuskin voi valita haluaako se lähteä vaikka Skåneen tai Berliiniin vanhainkotiin, valinnanvapaus laajenee kotimaassa.”

Yhteiskunnalliset muutokset ovat aiheuttaneet muutoksia myös paikallisuudessa ja alueellisuudessa. Kinnunen (1998) kirjoittaa siitä, kuinka paikallisuus ja alueellisuus kansalaisten elämän jäsenyden areenana ovat muuttumassa. Globalisaation seurauksena maantieteellisen paikallisuuden merkitys vähenee, mikä vaikuttaa niin sosiaalisen ja kulttuurisen rakenteeseen, kansalaisten hyvinvointiin kuin sosiaalisen tuen tuottamistapoihin. (Kinnunen 1998, 113.)

Voitto Helanderin mukaan ikääntyneiden väestön kasvu yhteiskunnallisen vaikuttamisen näkökulmasta näyttäisi merkitsevän myös yhteiskunnallisen vaikuttamispotentiaalin kasvua (Helander 2006, 39). Ikääntyneen väestön, kuten muunkin väestön vaikuttamismahdollisuudet paranevat osallistumalla ja olemalla mukana vaikuttamassa omalta osaltaan asioihin. Asiaa voidaan tarkastella osallistumattomuuden kautta: päätöksentekoon osallistumattomuus antaa toisille ryhmille tai kategorioille vallan tehdä päätöksiä ryhmän puolesta. (Helander 2001, 55.)

Yksi osallistumiseen kannustava tekijä on oma ja ryhmän poliittinen etu. Helanderin (2001, 55) mukaan *”Ikääntyneillä on valvottavanaan siinä määrin tärkeitä etuja suhteessa julkisen vallan käyttäjiin, että kollektiivinen edunvalvonta on ainakin jonkinasteisesti välttämätöntä”*.

Laissa ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystaloudesta (28.12/1704) 2 luvussa kunnan yleiset velvollisuudet 11§:n mukaan kunnan on asetettava ikääntyneen väestön osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien varmistamiseksi vanhusneuvosto ja huolehdittava sen toimintaedellytyksistä.

Ikääntyneiden äänestämistä ja äänioikeuden käyttöä on tutkittu vähän. Ikääntyneiden vaaliosallistumista on pidetty niin korkeana, ettei tutkimista ole katsottu aiheelliseksi. Tutkimuksellisen mielenkiinnon kohteena on jossain määrin ollut se missä vaiheessa ikääntyneillä tapahtuu vetäytyminen tai luopuminen politiikasta, eli missä vaiheessa he lakkaavat käyttämästä äänioikeuttaan. Tutkimuksien mukaan vetäytyminen tapahtuu vasta hyvin myöhäisellä iällä ja aktiivisimmat äänestäjät löytyvät 60- 69 vuotiaiden ikäryhmästä. Suomessa äänestämistä on pidetty yhtenä tärkeänä kansalaisvelvoitteena. Syitä miksi ikääntynyt ei äänestä ovat: tietynasteinen turhautuneisuus politiikkaan ja politiikkoja kohtaan, fyysiset syyt ja sosiaaliseen ympäristöön liittyvät esteet. (Helander 2006, 59-60.)

Vanhuuseläkeiän saavuttaneiden terveystilanteen kohentuminen ja sairastavuuden vähentyminen, sekä taloudellisten voimavarojen kasvu ovat Helanderin (2006, 40) mukaan mahdollistanut ikääntyneiden väestön laajemman osallistumisen yhteiskunnalliseen toimintaan.

Ikääntyneiden mahdollisuudet itsensä kehittämiseen ovat laajentuneet, joka käytännössä tarkoittaa ikääntyneiden aktiivisempaa osallistumista erilaiseen harrastustoimintaan. Vapaa-ajan lisääntyminen on antanut aiempaa laajemmat mahdollisuudet osallistua järjestäytyneeseen vapaa-aikatoimintaan ja vapaaehtoistoimintaan. (Helander 2006, 40.)

Huoli palveluiden saatavuudesta tulevaisuudessa oli yhteinen huoli vastaajien keskuudessa. Muutamat olivat jyrkästi sitä mieltä, ettei yksilöllä ole vaikuttamismahdollisuuksia. Ikääntymisen mukanaan tuomat ja vaivat myös nähtiin heikentävän vaikuttamismahdollisuuksia.

Yhtenä ratkaisuna palveluiden saatavuuteen esitettiin ikääntyneille suunnattujen yhteisöjen perustamista ja yhdessä palveluiden ostamista tarpeiden mukaisesti:

”Ollaanhan me monien ihmisten kanssa mietitty semmoisien omien yhteisöjen perustamista ja yhdessä palveluiden ostamista, jos aattelee että naiset elää muutenkin pitempään ja on sosiaalisempia, mie uskon että semmoset naisten talot lisääntyä, että perusteetaan semmosta yhteisöasumista ja sitten sinne ostetaan palveluita, semmosia palveluita joita halutaan, tai sitten autetaan toinen toisia .Mie aattelen että semmonen voi lisääntyä, et se on monien ihmisten puheissa tänä päivänä jo ko semmonen kuva tulee siitä että ihmiset ei saa palveluita enää ja ne kallistuu, mie uskon että mie voin vaikuttaa, koska haluan vaikuttaa, mie oon aina valinnu oman elämäni ja jos mulla pää pysyy selkeänä, mie en suostu kaikkeen, en ole koskaan suostunut. ” (Kirsi)

Yhteisöasuminen on meneillään oleva suuntaus Suomen yhteiskunnassa. Ajatuksena on perustaa asuinyhteisö ikääntyneelle tuttuun asuinympäristöön, jolla on myös myönteinen merkitys yhteisöllisyyden ja yhteisön tuen lisäksi. Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen asuntopolitiikan tavoitteena on muuan muassa kehittää asumisen laatua, edistää uusia asumiskonsepteja ja monimuotoisia asuinalueita. Ikääntyneiden palveluita osalta kehitetään itsenäistä asumista, kotiin vietäviä palveluita sekä tarpeen mukaisia asumisvaihtoehtoja. (Hallitusohjelma 2011, 72-73.) Arja Jämsenin ja Silja Tedren (2012, 188) mukaan onkin tarpeen pohtia miten tukea omaehtoisia vaihtoehtoisia ja yhteisöllisiä asumisratkaisuja.

Jämsenin ja Tedren (2012) mukaan paikka ja yhteisö, on kaksi tulokulmaa ikääntyvien asumiseen. Sanaan Aging-In-Place eli paikassa ikääntyminen, tiivistyy vanhuspolitiikan kannalta merkittävä ajattelutavan muutos. Kysymys on siitä, ettei ikääntyneen tarvitse muuttaa pois tutusta asuinympäristöstä toimintakyvyn vähentyessä sekä tuen tarpeen lisääntyessä. (Jämsen & Tedre 2012, 183-184.)

Kunnan heikentyessä tukea tarvitsevan ikääntyneen sijaan asumismuodot ja tuet joustavat ja liikkuvat. Entinen yksityiskoti voi korvautua uudella asumismuodolla, mutta elämänpiiri säilyy ennallaan. Asuntoon ja asuinympäristöön kiinnittyvät sosiaaliset suhteet ja yhteisöllisyyden muodot ovat merkityksellisiä ikääntyneelle. Asumiseen rakentuvat sosiaaliset suhteet ovat toinen merkityksellinen yhteisöllisyyden taso. (Jämsen & Tedre 2012, 183-184.)

8.3 Julkinen ja yksityinen sektori palvelujen tarjoajana 2030

Kumpusalo (1991) tiivistää sosiaalisen tuen käsitteet seuraavasti: sosiaalinen tuki on ihmisten välistä vuorovaikutusta, jossa he antavat ja saavat henkistä, emotionaalista, tiedollista, toiminnallista ja aineellista tukea. Vaikka määritelmä korostaa sosiaalisen tuen vuorovaikutuksellisuutta, ei se sulje pois sitä mahdollisuutta, että tuki voi olla suoraa henkilöltä toisella tai epäsuoraa, järjestelmän kautta annettua tukea. Näin on esimerkiksi pienyhteisöissä. Kuntatasolla sen sijaan sosiaalisen tukijärjestelmän hallinto- ja toimintatasot ovat eriytyneet ja tuen antaminen on näin kontrolloitua, joko välitöntä tai välillistä viranomaistyötä. Kunta ja yhteiskunta tukevat näin ollen sosiaalisen tuen jakajia. Yhteiskunnalta tuleva sosiaaliturva tyydyttää lähinnä välttämättömät aineelliset perustarpeet- ja palvelut. Aineellinen perusturva ei kuitenkaan Kumpusalon mukaan riitä yksistään takaamaan ihmisen hyvinvointia ja terveyttä. Tarvitaan myös lähiyhteisön tukea ja yhteisöturvaa voidakseen tuntee olevansa hyväksyty ja arvostettu perhe-, työ- tai muun pienyhteisön jäsen. Kumpusalo visioi kuinka kustannusten nopea kohoaminen ja taloudellisen kasvun hidastuminen tulevat rajoittamaan viranomaistyöhön perustuvaa sosiaalisen tuen kehitystä ja kuinka lähiyhteisöjen, lähipalveluiden ja vapaaehtoistyön merkitys tulee kasvamaan. (Kumpusalo 1991, 14-16.)

Haastateltavat näkivät kunnan roolin palveluiden tuottajana pienenevän vuonna 2030. Useissa vastauksissa yksityisten palveluntuottajien nähtiin nousevan julkisten palveluiden rinnalle kunnan resurssien supistumisen myötä:

”Voisin sanoa ihan semmoset prosentit, että kunnan rooli palvelun tuottajan on 30 prosenttia ja yksityisen 70 prosenttia.” (Siiri.)

Elämäntilanteiden vaihteluiden ja tuen tarpeen erilaisuuden kannalta on hyvä olla useanlaista tukea samanaikaisesti niin julkiselta, yksityiseltä, järjestölliseltä kuin vapaaehtoiselta tuottajilta. Anne Eronen, Liisa Hokkanen, Petri Kinnunen, Päivi Lehto-Pusa, Leif Rönnerberg, ja Riitta Särkelä (1995) näkevät, että globalisaatio ja sen aiheuttama resurssien niukkuus tulee jatkossa kasvattamaan etenkin kansalaisten, vertaisryhmien ja järjestöjen aikaansaaman tuen tarvetta. Järjestöjen tuoma tuki tulisi nostaa valtion tarjoamien palveluiden rinnalle, eikä vain tuoda se korvaamaan menetettyjä palveluita. (Eronen & Hokkanen, Kinnunen & Lehto-Pusa, Rönnerberg & Särkelä 1995,64).

Tiedusteltaessa palveluiden hintojen noususta, näkivät haastateltavat hintojen nousevan vuonna 2030. Haastateltavissa oli kuitenkin poikkeuksia, Hannu oli sitä mieltä, ettei yksityisten palvelujen lisääntyvällä määrällä ole vaikutusta hintojen nousuun:

”En minä siihen usko. Että se voi olla, että sitä valvotaan sitten taas jos yksityinen tulee. Sitä kunta ja valtio valvoo ettei pääse mahottomiin. Että kuntahan piittää tavallaan siitä huolen, että siinä ei pääse kato se yksityinen näpäemmään. Että kyllä mä näin luulen. Että niin se, ko mitä on nytkin niitä semmosia palveluita, niin ei ne pääse oikein. Että emmää usko, että ne ainakaan nousee. Mulla on semmoinen käsitys ja mitä on ollu noita ja seurannu semmoisia mihin on yksityinen tullu hoitaa sen niin ei se oo ollu kalliimpaa. Että en tiedä onko siitä kiinni, että kunnalla on enämpi porukkaa, työntekijää samassa hommassa minkä se yksityinen on perustanut. Mutta se yksityinen vie pienemmällä palkkatyövoimalla, että se pystyy sillä sen hoitaan paremmin. Että kyllä mulla semmonen kuvitelma on.”

Haastateltavista Mimmi näki yksityisten palveluntuottajien esiinmarssin jopa laskevan hintoja:

Vastaaja: Mutta ne maksut ei oo enää niin isoja, ku mitä nyt jos lähtee yksityiselle lääkärille.

Haastattelija: Eli sie ajattelisit että hinnat alentuu?

Vastaaja: Niin ne alentuu. Että tulotasoon nähden tuota, että...mutta jotenki mie ajattelen, että täällä on niinku yksityistä terveydenhuoltoo täällä Kemissäki niinku enemmän ku tuota tällä hetkellä. Ja minusta se on parempaa! Minusta lääketiede kehittyä ja minusta terveydenhuolto on tästä eteenpäin niin se on parempaa.

Sosiaalisen tuen tuottajien asetelma tulee muuttumaan eivätkä ne toimi enää samanlaisella keskinäisellä asiakas- ja palvelujaolla kuin nyt. Sosiaalinen tuki tulee muuttumaan sen perustana olevien tiedollisten, emotionaalisten ja kokemuksellisten elementtien suhteiden muuttuessa. Erikoistumisosaamisen kentät aukeavat ja tuovat yksinoikeudet erilaisiin toimintamuotoihin yhteiseksi. Tästä johtuen professiot ja

maallikkotyö lähentyvät muodostaen uuden tavan tuottaa hyvinvointia ja kohdata tuen tarpeessa oleva ihminen.

Ihmisillä on mahdollisuus osallistua hyvinvointinsa rakentamiseen yhdistämällä alueellisen tilan ja toiminnan, yhteisöllisen vuorovaikutuksen sekä yksilöllisten valintojen ja kulutuksen. Yhdistämällä nämä kolme hyvinvoinnin elementtiä rakennetaan welfare mix-tyyppisiä kollektiivisia palvelu- ja osallistumisyhdistelmiä. (Eronen & Hokkanen, Kinnunen & Lehto-Pusa, Rönnerberg & Särkelä 1995,113-114.)

Muuttunut kulutuskäyttäytyminen ja alueista irtautuminen tulee tarkoittamaan sitä, että ihminen voi valita jatkossa sosiaalisen tuen haluamaltansa alueelta. Julkisen sektorin tulisi kiinnittää tähän seikkaan huomiota parantamalla palveluidensa laatua. (Eronen & Hokkanen, Kinnunen & Lehto-Pusa, Rönnerberg & Särkelä 1995,113-114.)

Haastateltavien tuen tarve painottui aineelliseen (raha, tavara, apuväline, lääke) toiminnalliseen (palvelu, kuljetus, kuntoutus) ja tiedolliseen tukeen (neuvo, opastus, opetus, harjoitus). (Kumpusalo 1991, 14.) Haastateltavat näkivät apua tarvittavan tulevaisuudessa myös poliisilta ja Kelalta. Eräs haastateltavista kertoi tuttavapiiriinsä kuuluvan pappeja ja arveli tarvitsevänsä heidän tukeaan myös jatkossakin. Tämä vastaus oli ainoa, missä tuli selkeästi esille myös epävirallinen tuki ja erityisesti henkisen tuen tarve (aate, usko, filosofia). (Kumpusalo 1991, 14). Virallisen tuen muodoista yksityisen sektori tarjoamat palvelut nähtiin kuitenkin tulevaisuudessa olevan yhä suuremmassa roolissa toiminnallisen tuen tarjoajana. Uutta oli myös se, että eräs vastaajista näki palveluita tarvittavan myös viihdepuolelta, matkailualalta. Tämä vastaus kuvastaa hyvin tulevan väestön aktiivisuutta ja erilaista näkökulmaa ikääntyneen tarpeisiin.

9 POHDINTA

Tutkimuksellamme etsimme vastausta kysymykseen ”Millaisia merkityksiä tulevat ikääntyneet antavat ikääntymiselle?” Haastateltavamme elävät joko nyt kolmannen iän mukaista elämää tai näkevät elävänsä niin tulevaisuudessa. Kolmannessa ikävaiheessa ihminen on aktiivinen toimija kun neljännessä ikävaiheessa taas on kysymys varsinaisesta vanhuudesta vaivoineen ja sairauksineen. Tästä johtuen osalle haastateltavista oli ehkä vaikea nähdä itseään vanhana sekä arvioida oman toimintakyvyn mahdollista heikkenemistä. Ikääntyminen nähtiin mieluummin saavutuksena, vapautena ja uusien mahdollisuuksien aikakautena.

Haastateltavat näkivät itsensä enemmän aktiivisina toimijoina kuin palveluita tarvitsevana ikääntyneenä. Haastateltavien vastauksissa esiintyivät kuitenkin myös vanhenemiseen liittyvät fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset muutokset. Rajanvetoa siihen, nähtiinkö toimintakykyä heikentävien muutosten alkavan kolmannessa vai neljännessä iässä, on hyvin hankala vetää. Vastauksista ei käy ilmi haastateltavien omat olemassa olevat sairaudet, eikä muut kokemukset omaisten ja läheisten ikääntymiseen liittyvistä vaivoista joita heille on mahdollisesti kertynyt tässä ajassa. Tällaisilla kokemuksilla on myös vaikutusta omaan näkemykseen ikääntymisestä ja sen merkityksistä.

Haastateltavillamme oli kuitenkin realistinen käsitys siitä mitä ikääntyminen tuo tullessaan mutta samalla heidän vastauksissaan esiintyi myös toive siitä, että saa elää vanhuusikänsä terveenä, hyvinvoivana ja aktiivisena. Aktiiviseen kolmanteen ikävaiheeseen liittyy myös kuluttaminen. Laslett ym. teoretikot kuvaavat kolmatta ikää elävän aktiivisen toimijana, joka matkustaa sekä käyttää hyödykkeitä. Matkustaminen ja muut harrastukset olivat tulevaisuudessa arkinen asia tai vähintään toive ja tämänkaltaisille palveluille nähtiin tarvetta vuonna 2030.

Ikääntymisen merkityksen lisäksi tutkimuskysymyksenämme oli: ”Millaisena sosiaalinen tuki näyttäytyy vuonna 2030 tulevien ikääntyneiden vastauksissa?” Sosiaalinen tuki esiintyi tutkimuksen vastauksissa eri muodoissa. Aiempien teorioiden ja haastatteluaineiston pohjalta päädyimme jakamaan sosiaalisen tuen muodot aineelliseen-, toiminnalliseen-, tiedolliseen-, emotionaaliseen- ja osallisuuden tukeen. Tutkimuksessamme tarkastelimme myös, ilmenenevätkö kyseessä olevat tuen muodot

enemmän epävirallisena (perheen, lähiyhteisöjen tuki) kuin virallisena (julkiset palvelut) tukena.

Tutkimuksemme osoitti, että tulevaisuuden ikääntyneet visioivat saavansa sosiaalista tukea vuonna 2030 ensisijaisesti epävirallisen tuen muodossa perheen tai lähiyhteisöjen kautta kuin virallisen, julkisen sektorin tarjoamien palveluiden, puolelta. Tämä herättää ajatuksia siitä onko virallinen apu ja tuki, sekä sen hakeminen vierasta tämän ajan eläköitymisen kynnyksellä oleville ihmisille? Vai onko yhteiskunnassa tapahtumassa muutoksia ihmisten välisissä sosiaalisissa suhteissa? Tutkimuksemme alussa käsitelimme yhteisöllisyyden muutosta ja esitimme jopa väitteitä yhteisöllisyyden vähittäisestä murentumisesta. Tulevien ikääntyneiden vastausten pohjalta tilanne vaikuttaisi olevan kuitenkin erilainen, tietyltä osin uusi yhteisöllisyys vaikuttaisi ”nostavan päätään”. Asia ei ole kuitenkaan niin yksiselitteinen, sillä haastateltavien vastauksissa esiintyi myös toisenlaista näkökulmaa.

Haastateltavat näkivät teknologian kasvavan roolin vaikuttavan tulevaisuudessa yhä enemmän ihmissuhteisiin, sosiaaliseen tukeen ja myös yhteisöllisyyteen. Tiedollisen tuen saaminen mahdollistui useilla haastateltavilla ainoastaan verkon kautta ja tähän moni koki tarvitsevansa lähipiirin tukea. Haastateltavat kokivat julkisten palveluiden siirtymisen verkkoon osittain huonona, jopa ikääntyneiden osallisuutta heikentävänä asiana. Myös ihmissuhteiden luonteen nähtiin muuttuvan yhteiskunnan teknologisoitumisen myötä; entisen kyläilykulttuurin tilalle koettiin nousevan yhä enemmän virtuaalimaailmassa tapahtuvat ihmissuhteet. Kyseiset ihmissuhteet koettiin kuitenkin ohuiksi, vaikka määrällisesti ystäviä saattaisi olla verkossa reaali maailmaa enemmän. Vaikka eräänlainen kasvottomuus ja inhimillisyyden katoaminen nähtiin vuoden 2030 ihmissuhteille ominaisina, halusivat haastateltavat silti omassa elämässä pysytellä edelleen kasvokkain toteutuvissa ihmissuhteissa. Teknologia nähtiin kuitenkin hyvänä lisänä yhteydenpitovälineen muodossa.

Kysyttäessä haastateltavilta tulevaisuuden sosiaalipalveluista, visioitiin niiden toimivan edelleen niin kuin nykypäivänä. Vaihtoehtoisten palveluiden ja yksityisten yrittäjien määrän nähtiin kuitenkin lisääntyvän mikä koettiin hyvänä asiana. Palveluiden hintojen nähtiin pääsääntöisesti nousevan yksityisten palveluiden lisääntymisen myötä vuonna 2030. Vain muutamassa vastauksessa hintojen nähtiin pysyvän ennallaan tai jopa alenevan kasvavan kilpailun johdosta.

Tutkimuksessamme heijastui se, ettei suurin haastatteluun osallistuneista ollut tarvinnut sosiaalipalveluita, eikä heitä ollut koskettanut työttömyys ja taloudelliset ongelmat. He olivat eläneet niin kutsutusti ”turvattua elämää”. He ovat syntyneet ja eläneet nuoruusvuotensa aikana jolloin säästäminen oli tavanomaista ja työhön pääsi heti koulujen jälkeen. Sosiaaliturva ja palvelut ovat heille vieraita, mutta tulevaisuuteen kurkattaessa nähtiin kuitenkin erilaisia palveluntarpeita.

Haastateltavat näkivät itsensä tulevaisuudessa myös tuen antajina. Heistä noin puolet näkivät itsensä mukana vapaaehtoistoiminnassa tai verkostoissa, jotka tukivat toisiaan. Kokosimme haastateltavien näkemykset tässä kohdin osallisuuden tuen-käsitteen alle. Vapaaehtoistyöllä, harrastuksilla ja järjestötyöllä ikääntynyt saa vielä eläkkeelle jäätyään kokea osallisuuden kokemuksia, ”kuulumista johonkin”. Osallisuuden tuessa tärkeäksi muodostui vastavuoroisuus ja myös kolmannelle iälle tyypillinen aktiivisuus: kun kerran aikaa on, niin miksei sitä voisi käyttää olemalla hyödyksi yhteiskunnalle?

Tutkimuksen lopuksi voimme todeta saaneemme vastaukset alussa asettamiimme tutkimuskysymyksiimme. Tulevaisuudentutkimuksen teko oli todella mielenkiintoista ja keräämästämme tutkimusaineistosta löytyi paljon mielenkiintoista tietoa. Rajauksen tekeminen tuntui välillä haastavalta, mutta luulemme löytäneemme juuri tätä tutkimusta palvelevat sisällöt.

Entä suoriuduimmeko tulevaisuudentutkimukselle asetetusta tavoitteesta, missä pyritään laajentamaan näkyvissä olevien moraalisten valintojen määrää ja antamaan merkityksen nykyhetkessä tehdyille valinnoille? Se selviää lopullisesti vasta vuonna 2030, mutta toiveenamme on, että tutkimuksessamme mukanaolo olisi antanut haastateltaville tietoisuutta heidän valintojensa varalle sekä nyt että tulevaisuudessa.

LÄHTEET

- Anttiroikko, Ari-Veikko & Aro, Jari & Karvonen, Erkki 2000: Tietoyhteiskunnan oppi historialliset lähtökohdat. Teoksessa Vuorensyrjä, Matti & Savolainen, Reijo (toim.): Tieto ja tietoyhteiskunta. Gaudeamus, Helsinki, 21–41.
- Arajärvi, Pentti 2006: Tällä lailla sosiaaliturvaa: sosiaaliturvan saamisedellytyksistä ja –takeista. Hyvinvointivaltion rajat-hanke. Stakes 2006.
<http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/77035/M228VERKKO.pdf?sequence=1> Viitattu 26.7.2016.
- Cobbs, Sidney 1976: Social Support as a Moderator of Life Stress.
https://campus.fsu.edu/bbcswebdav/institution/academic/social_sciences/sociology/Reading%20Lists/Mental%20Health%20Readings/Cobb-PsychosomaticMed-1976.pdf. Viitattu 10.10.2013
- Cohen, Sheldon & Gottlieb, Benjamin & Underwood, Lynn 2000: Social support measurement and intervention. A guide for social scientists. Oxford University press. USA.
- Cohen, Sheldon & Syme S. Leonard (Editors) 1985: Social support and health. Academic Press Inc. Orlando.
- Compton, Beulah R & Galaway, Burt & Cournoyer, Barry R. 2005: Social work process. Seitsemäs painos. Belmont, CA: Brooks/Cole.Usa.
- Eläkkeellesiirtymisikä vuonna 2012. Kannisto, Jari: 2013. Eläketurvakeskus.
http://www.etk.fi/fi/gateway/PTARGS_0_2712_499_304_2891_43/http%3B/content.etk.fi%3B7087/publishedcontent/publish/etkfi/fi/tiedotteet/el%C3%A4kkeelle_siirtymisik%C3%A4_2013.pdf Viitattu 10.11.2013
- Eskola Jari & Suoranta Juha 2000: Johdatus laaadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Jyväskylä.
- Eskola Jari 2010: (Teema)haastattelututkimuksen toteuttamisesta. Teoksessa: Aaltola Juhani & Valli Raine 2010: Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3. uudistettu ja täydennetty painos. PS-kustannus. Juva.
- Eronen, Anne & Hokkanen, Liisa & Kinnunen, Petri & Lehto-Pusa, Päivi & Rönnerberg, Leif & Särkelä, Riitta 1995: Hyvinvoinnin verkostoja näkyvissä. Hyvinvoinnin tukiverkoston julkaisuja. Gummerus. Jyväskylä.
- Euroopan yhteisöjen komissio 2007: Hyvä vanhuus tietoyhteiskunnassa i-2010 aloite. Tieto- ja viestintäteknologioita ja vanhenemista koskeva toimintasuunnitelma. (SEC(2007)811). Bryssel.
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0332:FIN:FI:PDF>. Viitattu 11.7.2013.
- Gothoni, Raili 1990: Vanhusten sosiaaliset verkostot ja sosiaalinen tuki-tutkimus kalliolaisten ja kiteeläisten vanhusten elämäntilanteesta, sosiaalisista verkostoista ja tuesta. Sosiaali- ja terveysministeriö Suunnitteluosasto. Helsinki.
- Ikäihmisten hyvinvointisuunnitelma 2011-2020. Kemin kaupunki.
http://www.kemi.fi/sosiaali_terveyspalvelut/suunnitelmat/Ikaihmisten_hyvinvointisuunnitelma2011.pdf .Viitattu 9.10.2013
- Haapala, Petri 2006: Suomalainen rakennemuutos. Teoksessa: Saari Juho 2006: Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen. TammerPaino Oy. Tampere. s.91-124.
- Haarni, Ilkka 2010: Kolmas elämä. Aktiiviset eläkeikäiset kaupungissa. Gaudeamus. Helsinki
- Hakala, Riitta 2009. Kemistä oon ja kehtaan ottaa- Kemiläisen alkoholinkäytön erityispiirteitä. Teoksessa Orjasniemi, Tarja & Tiuraniemi Olli (toim.)

- Rajua,rujoa ja raitista - Alkoholinkäyttöä Lapissa. Lapland University Press / Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 59-76.
- Hallitusohjelma 2011:Pääministeri Jyrki Kataisen hallitusohjelma. <http://valtioneuvosto.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf/fi.pdf>. Viitattu 30.9.2013.
- Harju, Aaro 2005: Kansalaisyhteiskunta vapaaehtoistoiminnan innoittajana. Teoksessa Nylynd, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (toim.) 2005: Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä, 58-82.
- Hautamäki Antti 1996: Uusi teknologia ja tietoyhteiskunta. Teoksessa: Suomi teollisen ja tietoyhteiskunnan murroksessa. Tietoyhteiskunnan sosiaaliset ja yhteiskunnalliset vaikutukset. Sitra 154. Helsinki. 7-12
- Heaney, Catharine A. & Israel, Barbara A. 2008: Social networks and social support. Teoksessa: Glanz, Karen & Rimer, Barbara K. & Viswanath K. (editors) 2008: Health, behavior and health education. Theory, research and practice. 4th edition. Jossey-Bass Publisher. San Francisco, 189-207.
- Heikkinen Eino 2000: Terve vanheneminen- utopia vai realistinen mahdollisuus? Teoksessa: Heikkinen Eino & Tuomi Jouni (toim.) 2000: Suomalainen elämäntyyli. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Vantaa.
- Heikkinen Eino 2002:Sairauksista toimintakykyyn. Teoksessa: Heikkinen Eino & Marin Marjatta (toim.) 2002: Vanhuuden voimavarat. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Vammala.13-15. Helander, Voitto 2001: ”Ei oikeutta maassa saa..” Ikäihmiset poliittisina vaikuttajina. Vanhustyön keskusliitto. Gummerus kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Helander, Voitto 2006: Seniorikansalainen voimavarana. Kuntaliiton verkkojulkaisu. ACTA Nro 189. Suomen kuntaliitto. Helsinki. http://www.google.fi/url?sa=t&rct=j&q=seniorikansalainen%20voimavarana&source=web&cd=1&ved=0CCwQFjAA&url=http%3A%2F%2Fshop.kunnat.net%2Fdownload.php%3Ffilename%3Duploads%2Fp091007144426S.pdf&ei=kz_nUej2KsWZtQbs7oGgCw&usq=AFQjCNGI_lziPxut_Dw-LdraOA5WifYIFQ&bvm=bv.49478099,d.Yms&cad=rja. Viitattu 18.7.2013.
- Helin, Satu 2000: Iäkkäiden henkilöiden toimintakyvyn heikkeneminen ja sen kompensatioprosessi. Jyväskylä University Printing House. Jyväskylä.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009: Tutki ja kirjoita. 15. uusittu painos. Kariston kirjapaino Oy. Hämeenlinna.
- Huttunen, Rauno & Kakkori, Leena & Hannu L.T, Heikkinen 1999: Toiminta, tutkimus ja totuus. Teoksessa Heikkinen, Hannu L.T & Huttunen, Rauno & Moilanen, Pentti (toim.) 1999: Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Atena. Jyväskylä, 111-134.
- Hänninen, Vilma 2010: Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa: Aaltola Juhani & Valli Raine 2010: Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3. uudistettu ja täydennetty painos. PS-kustannus.Juva, 162-165.
- Ihalainen, Jarmo & Kettunen, Terttu 2006: Turvaverkko vai trampoliini. Sosiaaliturvan mahdollisuudet. WSOY Oppimateriaalit Oy. Helsinki.
- Julkunen, Raija 2001: Suunnanmuutos. 1990-luvun poliittinen reformi Suomessa. Vastapaino. Tampere.
- Julkunen Raija 2008: Ikä ideana ja tutkimuskohteena. Teoksessa: Suomi Asta & Hakonen Sinikka (toim.): Kuluerästä voimavaraksi. Sosiokulttuurinen puheenvuoro ikääntymiskysymyksiin. PS-kustannus. Juva. 15-32.
- Jyrkämä, Jyrki 2001: Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.)2001. Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Vastapaino, Tampere.

- Jyrkämä, Jyrki 2005: Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa: Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki 2005: Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. 2.painos. Tampereen yliopistopaino. Tampere. 267-312
- Jämsen, Arja & Tedre, Silja 2012: Ikäihmisten asumisyhteisöt asumisen uusina vaihtoehtoina. Teoksessa: Kattilakoski, Mari & Kilpeläinen, Arja & Peltomäki, Pirja (toim.) 2012: Yhteisöllisyydellä hyvinvointia ja palveluita maaseudulle. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 1/2012. Tampereen yliopistopaino Oy Juvenis print. Tampere. 182-191.
- Järvikoski, Aila & Härkäpää, Kristiina 2011: Kuntoutuksen perusteet. 5.uudistettu painos. WSOYproOy. Helsinki.
- Kaakinen, Juha & Törmä, Sinikka 2009: Esiselvitys geronteknologiasta. Ikääntyvä väestö ja teknologian mahdollisuudet. Tulevaisuudenvaliokunnan teknologiajaosto. Teknologian arviointeja 5. Eduskunnan kanslian julkaisuja 2/1999. <http://www.vtt.fi/inf/pdf/workingpapers/2008/W110.pdf>. Viitattu 15.7.2013
- Karisto, Antti (toim.)1997: Vanhuus kaupungissa. WSOY.Juva.
- Karisto, Antti 2004: Kolmas ikä – uusi näkökulma väestön ikääntymiseen. Teoksessa Ikääntyminen voimavarana. Tulevaisuusselonteon liiteraportti. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 33/2004. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki.
- Karisto, Antti 2008:Satumaa. Suomalaiseläkeläiset Espanjan aurinkorannikolla. Suomalaisen kirjallisuudenseura. Helsinki.
- Kautto, Mikko 2004: Ikääntyneet resurssina, ikääntyminen mahdollisuutena. Teoksessa: Tulevaisuusselonteon liiteraportti 5. Valtioneuvoston julkaisusarja 33/2004, 7-23.
- Kinnunen, Petri 1998: Hyvinvoinnin ruletti. Lapin Yliopisto. Rovaniemi.
- Kinnunen, Petri 1999: Sosiaalinen tuki ja kolmas sektori. Teoksessa: Hokkanen, Liisa & Kinnunen, Petri & Siisiäinen, Martti (toim.) 1999: Haastava kolmas sektori. Pohdintoja tutkimuksen ja toiminnan moninaisuudesta. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä, 102-115
- Kivelä, Sirkka- Liisa & Vaapio, Sari 2011: Vanhana tänään. Suomen Senioriliike ry. Raamatutrukikoda. Eesti
- Koskinen, Simo & Maranen, Pirkko & Piekkari, Jouni 2007: Kolmatta ikää tutkimassa. Teoksessa Kolmasikäisten elämää pohjoisissa kaupungeissa. KaupunkiElvihankkeen tutkimustuloksia. Koskinen, Simo & Hakapää, Liisa & Maranen, Pirkko & Piekkari, Jouni (toim.) Lapin Yliopistopaino Rovaniemi 2007.
- Kotikuntalaki 11.3.1995/201
- Kumpusalo, Esko 1991: Sosiaalinen tuki. Huolenpito ja terveys. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Kuntalaki 17.3.1995/365.
- Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalveluista 28.12.2012/980.
- Laki julkisista hankinnoista 30.3.2007/348
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812.
- Laki sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionavustuksista 3.8.1992/733.
- Laki toimeentulotuesta 30.12.1997/1412
- Laslett, Peter 1989: A Fresh Map of Life. The emergence of third age. Weidenfeld and Nicolson. London
- Laukkanen, Pia 2008: Toimintakyky ja ikääntyminen- käsitteestä ja viitekehuksesta päivittäistoiminnoista selviytymisen arviointiin. Teoksessa: Heikkinen, Eino & Rantanen, Taina (toim.) 2008: Gerontologia. Duodecim. Otavan kirjapaino Oy. 2008. 261-272.

- Lindqvist, Martti 2003: Sosiaalietiikka ja haluamisen kulttuuri. Teoksessa RantaTyrkkö, Satu & Ropo, Arja (toim.): Turvallista hyvinvointia. Tampere University Press. Tampere, 49-70.
- Malaska Pentti 2003: Tulevaisuus ja tulevaisuuteen tunkeutuminen (uud.). Teoksessa: Vapaavuori Matti & Von Bruum Santtu (toim.) 2003: Miten tutkimme tulevaisuutta? Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry. Toinen uudistettu painos. Tammer-paino Oy. Tampere.
- Mannermaa Mika 2003: Tulevaisuudentutkimus tieteellisenä tutkimusalana. Teoksessa: Vapaavuori Matti & Von Bruum Santtu (toim.) 2003: Miten tutkimme tulevaisuutta? Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry. Toinen uudistettu painos. Tammer-paino Oy. Tampere.
- Marin, Marjatta 2002: Yhteiskunta ja hyvä vanheneminen: lähestymistapoja hyvän vanhenemisen yhteiskunnallisiin ehtoihin. Teoksessa Heikkinen, Eino & Marin, Marjatta (toim.): Vanhuuden voimavarat. Tammi, Helsinki. 89–117.
- Marin, Marjatta 2003: Sosiaaliset verkostot. Teoksessa Marin, Marjatta & Hakonen, Sinikka (toim.) 2003: Seniori- ja vanhustyö arjen kulttuurissa. PS-kustannus. Jyväskylä. 72-93.
- Mazzarella, Merette 2010: Matkalla puoleen hintaan. Eläkkeellä olemisen taidosta. Suom. Raija Viitanen. Tammi, Helsinki.
- Metteri, Anna & Haukka-Wacklin, Tuula 2004: Sosiaalinen tuki kuntoutuksen ytimessä. Teoksessa Karjalainen, Vappu & Vilkkumaa, Ilpo (toim.) 2004: Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Gummerus Kirjapaino Oy. Saarijärvi, 53-68.
- Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta 2005: Vapaaehtoisuuden anti, arvot ja osallisuus murroksessa. Teoksessa Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (toim.) 2005: Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä, 13-38, Perustuslaki 11.6.1999/ 731
- Pohjola, Anneli & Kääriäinen, Aino ja Kuusisto-Niemi, Sirpa (toim.) 2010: Sosiaalityön, tiedon ja teknologian kohtaamisia. Teoksessa Pohjola, Anneli & Kääriäinen, Aino & Kuusisto-Niemi, Sirpa (toim.) Sosiaalityö, tieto ja teknologia. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja 2010: Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki.
- Raunio, Kyösti 2008: Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmä. Katsaus peruskäsitteisiin, palveluiden toteuttamiseen ja palvelujen käyttäjien asemaan. <http://www.uta.fi/yky/sty/yhteystiedot/raunio/luento.pdf>. Viitattu 15.9.2013
- Raunio, Kyösti 2009: Olennainen sosiaalityössä. Hakapaino. Helsinki.
- Riihiahho, Sinikka 2007: Kolmasikäisten sosiaalinen aktiivisuus pohjoisissa kaupungeissa. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi.
- Roivas, Seppo 2009: Tietoyhteiskunnan lupaus, Tieto- ja kommunikaatio-tekniologioiden sosiaalisesta soveltamisesta. Acta Universitatis Tamperensis 1402. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Roos, J.P 1987: Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämänkerroista. Suomen kirjallisuuden seuran toimituksia 454. 2. painos. Karisto Oy:n kirjapaino. Hämeenlinna.
- Rubin, Anita n.d.: Topi tulevaisuuden tutkimuksen oppimateriaali. Tulevaisuuden tutkimus tiedonalana. <http://www.tulevaisuus.fi/topi/>. Viitattu 5.2.2013.
- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2009: Menetelmäopetuksen tietovaranto KvaliMOTV. Analyysi ja tulkinta. Yhteiskuntatieteellisten

- tietoarkistojen julkaisuja 2009. Tampere.
http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3.html. Viitattu 18.11.2012
- Sarason, Irwin G. & Levine, Henry M. & Basham, Robert B. & Sarason, Barbara R. 1983: Assessing social support: The social support questionnaire. *Journal of personality and social psychology* vol.44 (1), 127-139.
- Seitsamo, Jorma 2007: Eläkkeelle siirtyminen ja hyvinvointi. *Gerontologia* 21 (2) Jyväskylä, 111–112.
- Seppänen, Marjaana & Koskinen, Simo 2010: Ikääntymispolitiikka. Teoksessa: Niemelä, Pauli (toim.) 2010: Hyvinvointipolitiikka. WSOYpro Oy. Helsinki. Sosiaalihuoltolaki 17.9. 1982/710.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2011: Palvelut ja etuudet ikääntyneille.
http://www.stm.fi/sosiaali_ja_terveyspalvelut/ikaihmiset/palvelut_ja_etuudet. Viitattu 15.9.2013
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2012a: Palveluseteli.
http://www.stm.fi/sosiaali_ja_terveyspalvelut/asiakasmaksut/palveluseteli. Viitattu 15.9.2013.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2012b: Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistaminen. Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän loppuraportti.
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=5065240&name=DLFE22206.pdf. Viitattu 15.9.2013.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2013: Palvelurakennemuutos osana kuntauudistusta. 16.5.2013.
http://www.stm.fi/vireilla/kehittamisohjelmat_ja_hankkeet/palvelurakennemuutos. Viitattu 19.5.2013.
- Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008:3, Ikäihmisten palveluiden laatusuositus.
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=28707&name=DLFE-3672.pdf&title=Ikäihmisten_palvelujen_laatusuositus_fi.pdf. Viitattu 1.7.2013.
- Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:1. Sosiaali- ja terveyspalveluiden kilpailuttamisen toimivuus. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=5065240&name=DLFE-18335.pdf. Viitattu 15.5.2013.
- Stenvall Jari & Virtanen Petri 2012: Sosiaali- ja terveyspalveluiden uudistaminen. Kehittämisen mallit, toimintatavat ja periaatteet. Tietosanoma Oy. Helsinki.
- Sulkunen, Pekka 1999: Johdatus sosiologiaan – käsitteitä ja näkökulmia. WSOY. Juva.
- Suomen virallinen tilasto (SVT) 2011: Tilasto Suomen eläkkeensaajista. (Verkkojulkaisu) Helsinki 2012:
http://www.etk.fi/fi/gateway/PTARGS_0_2712_459_440_3034_43/http%3B/content.etk.fi%3B7087/publishedcontent/publish/etkfi/fi/julkaisut/tilastojulkaisut/tilastovuosikirjat/tilasto_suomen_elakkeensaajista_2011_7.pdf. Viitattu 13.5.2013.
<http://www.stat.fi/org/tilastokeskus/elinajanodote.html>. Viitattu 13.5.2013.
- Toikko, Timo 2012: Sosiaalipalveluiden kehityssuunnat. Tampereen yliopistopaino. Tampere.
- Topo, Päivi 2013: Teknologia. Teoksessa Heikkinen & Jyrkämä & Rantanen (toim.) 2013: *Gerontologia*. 3.uudistettu painos. Kustannus Oy Duodemic. Helsinki, 526533.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 10.uudistettu laitos. Tammi. Helsinki.
- Törmälehto, Matti 2012: Uudet sukupolvet ovat edeltäjiään vauraampia. Tilastokeskus.
http://www.stat.fi/artikkelit/2012/art_2012-03-12_011.html?s=0. Viitattu 26.10.2013.

- Vaarama Marja & Ollila Kati 2008: Koettu hyvinvointi ja elämänlaatu kolmannessa iässä. Teoksessa Moisio, Pasi & Karvonen, Sakari & Simpura, Jussi & Heikkilä, Rissanen L. 1999. Suomalaisten hyvinvointi 2008. Stakes. Vammalan kirjapaino. Vammala, 116-136.
- Vallejo Medina, Aila & Vehviläinen, Sirpa & Haukka, Ulla-Maija & Pyykkö, Virpi & Kivelä, Sirkka-Liisa 2006: Vanhustenhoito.WSOY. Porvoo.
- Tilastokeskus 2011: Elinajanodote.
- Vuoti, Maire 2011: Pohjoissuomalaisten suurten ikäluokkien tulevaisuudenkuvat ikääntymisestään, hyvinvoinnistaan ja sosiaali- ja terveystalvveluistaan. Oulun yliopisto. Oulu.
- Wilman, Ronald 1993:”A Society for All, Ett samhälle för alla.” Kaikkien yhteiskunta vai yhteiskunta kaikille? Teoksessa Kemppainen, Erkki (toim.) 1993: Yhteiskunta ja osallistuminen. Näkökulmia osallistumiseen sosiaalipolitiikassa. STAKES Raportteja 112. Gummerus, 7-20.

LIITTEET

Liite 1. Haastattelukysymykset

1.TAUSTOITUS:

- Haastateltavan syntymävuosi
- sukupuoli
- koulutustausta
- sosioekonominen status(työssä, eläkkeellä,työtön yms.)
- ammatti (missä työtehtävässä toimii/on toiminut) - perhetilanne, ketä perheeseen kuuluu?
- asumismuoto (omistusasunto, vuokra-asunto). Asutko yksin vai ketä asuu kanssasi?

2. IKÄÄNTYMISEN MERKITYS:

- Selittäkää omin sanoin mistä teidän mielestänne ikääntymisessä on kysymys?

3. YMPÄRISTÖ

Kuljet Kemin katuja aurinkoisena kevätpäivänä vuonna 2030. Katselet ympärillesi. Millaisena näette Kemin vuonna 2030?

Miltä Kemi näyttää ulkoisesti?

Avaavia kysymyksiä: Onko liiketiloja/asuinkiinteistöjä tullut lisää? Vai onko niitä vähemmän kuin ennen? Miltä rakennukset näyttävät?

Miltä katukuvassa olevat ihmiset näyttävät?Onko kaupungin ihmismäärä muuttunut?

Avaavia kysymyksiä: Viliseekö katu ihmisiä vai onko hiljaista? Ovatko ihmiset iäkkäitä, nuoria, lapsia, maahanmuuttajia vai jotain muuta?

Mikä on asumismuotosi vuonna 2030? Miksi arvioit kyseisen paikan olevan asumismuotosi tuolloin? (oma koti, palvelutalo, kotona avun turvin, hoivalaitos?)

Miltä luonto ympärilläsi näyttää?

4. SOSIAALISET VERKOSTOT

Kuvaile omin sanoin sosiaalisia suhteitasi vuonna 2030.

Avaavia kysymyksiä:

Ketä asuu kanssasi vai asutko yksin?

Missä muut perheenjäsenesi asuvat?

Onko tuttavapiirisi muuttunut? Jos, niin minkä vuoksi?

Miten ja kuinka usein ajattelet pitäväsi yhteyttä ystäviin/tuttaviin ?

Kuuluko viranomaisia sosiaaliseen verkostosi? Ketä?

Hyödynnetäänkö teknologiaa enemmän ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa?

Ovatko ihmisten välisten suhteet muuttuneet? Tunnetko omat naapurisi?

Pidätkö yhteyttä kaukasiin sukulaisiin?

5. ITSENÄINEN SUORIUTUMINEN ARJESSA

Arvioi omin sanoin, itsenäisestä suoriutumistasi arjessa vuonna 2030.

Avaavia kysymyksiä:

Onko jotain rajoittavia tekijöitä? Jos niin, mitä?

(terveydelliset/taloudelliset tekijät yms.)

Tarvitsetko arjessasi jotain apuvälineitä/ulkopuolista tukea, jos niin mitä?

Jos kykysi suoriutua itsenäisesti on rajoittunut, mitä kautta lähdet hakemaan apua/tukea?

6. INKLUUSIO JA OSALLISTUMINEN

Mitä kuuluu aktiviteetteihisi vuonna 2030? (Harrastukset, järjestötoiminta, vapaaehtoistyö yms.)

7. TOIMEENTULO

Mistä toimeentulosi muodostuu vuonna 2030?

Avaavia kysymyksiä:

Mitä teet jos rahat loppuvat kesken kuukauden? Kerro miten toimit?

Kenen puoleen käännyt?

8. SOSIAALINEN TUKI

Minkälaisia sosiaali- ja terveystalveluita mielikuvasi mukaan Kemissä on vuonna 2030? Miten palvelut toimivat Kemissä?

Näetk6 ettei joku/joitakin palveluita ole tarjolla? Onko joku palvelu muuttunut, ja jos on niin miten?

Mikä on kunnan rooli palveluiden tuottajana tuolloin?

Mikä on yksityisten palveluntuottajien asema tuolloin?

Onko palveluiden hinnassa tapahtunut muutoksia? Jos niin millaisia?

9. VAIKUTTAVUUS

Minkälaisena ovat vaikuttamismahdollisuutesi vuonna 2030? Pystytk6 vaikuttamaan sinulle järjetettävien sosiaali- ja terveystalveluiden sisältöön ja toteuttamistapaan? Jos, niin miten? Jos et, niin miksi ei?

10. PINNALLA

Mitkä aiheet ovat esillä yhteiskunnallisissa keskusteluissa vuonna 2030?

Liite 2.Lehti-ilmoitus Pohjolan Sanomissa 21.3.2013

MILTÄ NÄYTTÄÄ IKÄÄNTYNEEN TULEVAISUUS KEMISSÄ?

Olemme kaksi Lapin yliopiston sosiaalityön opiskelijaa ja keräämme haastatteluaineistoa Pro gradu tutkielmaamme varten. Tutkielmamme aihe on: ”Sosiaalipalvelut vuonna 2030 tulevien ikääntyneiden näkökulmasta.” Tutkimuksemme kohderyhmä on Kemin aikuisväestö.

Haemme haastatteluihin **vapaaehtoisia vastaajia iältään 50- 68 vuotta.**

Tutkimusaineiston keräämme teemahaastattelujen avulla. Haastatteluilla haemme tietoa siitä, millaiseksi visioit tulevaisuutesi iäkkäänä ihmisenä Kemissä. Mitä on ikääntyneen elämä tuolloin? Mitä sosiaali- ja terveystalvveluita ajattelet olevan tuolloin tarjolla? Kenen puoleen kääntyä kun tarvitset apua?

Haastateltavamme voivat tutustua haastattelukysymyksiin ennakoon. Haastattelun kesto on noin 1-1,5 tuntia. Haastattelut nauhoitetaan ja vastauksia käytetään pelkästään tutkimuksessamme. Haastatteluun vastataan nimettömänä ja kaikkia antamianne tietoja käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti.

*Osallistumalla tutkimukseen voit tuoda esille oman näkökulmasi iäkkäiden tulevaisuuden palveluista Kemissä. Ilmoitathan osallistumisestasi alla oleviin yhteystietoihin **12.4.2013 mennessä***

Yhteistyötämme odottaen

Sari Huhta ja Heidi Patokoski
Lapin yliopiston sosiaalityön opiskelijat

Yhteystiedot:
shuhta@ulapland.fi tai hpatokos@gmail.com
P: 040 810 6225